

Біленко Ф.П.
СПОГАДИ

ДИТИНСТВО

ЗИМА. Вже три роки як помер Ленін мовив батько, якось одного зимового вечора плетючи солом'яника це був мій перший вихід у той зовнішній світ, що як згодом я узнав називається політикою.

Хто такий Ленін, я звичайно не знав, но догадувався що це була якась людина і людина не звичайна, а з якимись певними заслугами, но в дійсності хто він і що зробив, для мене було в той час таємницею, тай не особливо воно мене цікавило, у нас, дітей було чимало і своїх справ.

Що правда, за Леніна, ми знали і раніше, но по своїму по дитячому, у нас була така цікава загадка. «Ленін, Троцькій, і Щіпай, їхали на лодці, Ленін, Троцькій утонув, хто zostавсь на лодці? треба було розгадати, справа не мудра, но хитра, дивися і знайшовся якийсь простачок, не свідомий у таких тонких справах, зразу і вискочив «Щіпай!» Но і тут доводиться йому розплачуватися за це. Щіпаками, і нічого сердитися, сам винуватий, напросився, но далі дурні перевелися, абож, просто про це всі знали і ми забули про цю загадку.

Знали ми і ще про одну «велику» людину. Як згодом я узнав, заслужений герой громадянської війни і т.д. но вже із пісні, в той час вона була модно і ми її часто співали.

На посту стояв Котовский
Наш защитник боевйй
Йому куля в саме серце
Під вечірною зору.
Десь взялися комсомольці
Красной армії сини
Взяли його на носилки
Тай в больницю однесли
Доктор зделав перевязку
Тай сказав не будеш жить
Доктор слова не закінчив
Став Котовській померать.
Викопали йому яму
На далекі стороні
Лежить, лежить наш Котовській
Наш защитник боевйй.

Пісня не складна, написав її якийсь провінціальний «поїт» но все ж вона декому сподобалася, зокрема цим «новим людям» підхватили, а ми повторяли і собі.

Котовській декому був знайомим в наші місцевості, побував він зі своєю бригадою, і в нас, в Тальному, а згодом командуючий корпусом, штаб якого знаходився в Умані, а до Уманської округи належало і наше село. Це вже і знаменитість, для нашого району.

Ще недавно, Котовській, був застрелений і ця трагічна смерть, оспівувалася у нас. Що правда, в той час він, і взагалі всі, ще не мали такої особливої популярності, ще не розвилася це високопарні, хвалебні, культи... до того, ідіотизму, це потім.

Тоді це було просте так би мовити «народницьке». Звичайно не без участі зверху. Но всеж, було чимало відомих прославлених, в ті часи, людей, про їх згадували в розмовах, пов'язаних ще з недавніми бурними подіями. Петлюра, Махно, Григоров, Деникін, Буденний, Котовській, і чимало інших, дрібніших різних отаманів, Маруся, Гуляй-Гулясна, Криничка... та безліч різних прізв'іщ, все це було що свіже в пам'яті людей.

Все це сплилося в місто, і мало хто цікавився, хто вони, і за що боролися.

Всіх підряд їх звали бандами, всі вони надоїдали, мішали, збиткувалися, плюндрували, грабили, а людям хотілося одного, мирного життя, мирної праці, звичайно, за все це. Як і за Котовського, більш подробно, я узнав опісля, в той час все це мене мало цікавило.

Хто він був, що він робив, хто і за що його застрелив, над такими справами я не задумувався. Ми діти повторяли то що доходило до нас, від старших, в відголосках, піснях, чи згадках, про ті політичні чи загальні справи. Як то..

Не буду я пити чай, з голубого чайника, не буду любити, Гепеу, начальника. Що воно таке, за Гепу, ми не розуміли цілком, для мене Гепу начальник, уявлявся, якоюсь людиною. Щось подібне до міліції, про яку всеж ми дещо знали. Не раз вона налітала до нас, трусити самогонку. Яку потроху вже в нашому селі, особливо, привчилися варити, крадькома звичайно, і не раз було переполоху, від подібних наскоків. А Гепеу, це щось вище, людина одягнута в форму, френч темно синє галіфе, хромові чоботи, форменний, з державних установ, особливе місце займала залізниця. Тим паче у нашій місцевості, де кругом села та дрібні селянські господарства. Та ще в містечку тальне кілька невеличких кустарних підприємств, власники їх непмани кустарі, торговці, хіба що, цукроварня та радгосп. Центральна майстерня, радгоспу залізниця же була державного значення. На ній і засновувалися ті політвідділи міліція, залізнична охорона Гепеу і т.д. Все це вважалося чимось особливим, і я дивився на це з якимось немови страхом священне, недоторканне, хоча і проходила вона неподалік від нас, но всеж ще... і вона і поїзди для більшості було якби ще диковинкою. Якось одного разу мені приснився сон, поїзди бігають один за одним, на ранок, спалах, щось непевне, робиться, на нашій хуторі, хто то покрав шпали чи що. Трус, пошуки по дворях, всі настороженні а ми аж полякалися, деж то паніка, закінчилося благополучно.

Словом, жили ми ще по старинному, напівпатріархально, тихо, спокійно. Не так давно, прошуміла Світова війна, а за нею громадянська, прогуркотіло все це, зачепило все те тихе життя, всі ті глухі закутки, чимало наробило лиха, чемало людей побродило по світі. Спробувало усієї тієї приємності, хорошого і дурного, но поступово війшло в свої береги. Знову стало тихо, спокійно. Кожний зайнявся своїми справами. Старші по господарству а ми більш своїми, дитячими справами а справ у нас було чимало, особливо літом. зимою менше, зимою більшість доводилося сидіти на печі, та через вікно дивитися на ту зиму, а як вони позамерзають, то і зовсім нічого не видно що там робиться на білому світі. Хіба що підійдеш до вікна, подуєш шибку глянеш, та і знову на піч, холодно.

Для того щоб піти на двір, погуляти, потрібно було щось одягнутися, а особливо взувачка, чоботи, пальто, а цього якраз не завжди було, та і де його було взяти в ті роки, зокрема для дітей в ті роки, та щей в такі бідні сімі, як наша, хоч наша родина була звичайнісінька селянська родина, навіть як ми важали себе середнього достатку, у нас була корова притім добра до молока, спокійна, в ярмі ходила добре, правда, через якісь час зявилися і друга корова, це вже і молока прибавилось, та і для ярма, тепер не потрібно було спрягатися з сусідом, була своя пара в інших сусідів і цього не було. Були у них кури, свині в декого кролі, голуби. Но кури і свині були і в нас, також пробували розводити і кролів, голубів. Но це було замало. А от корова, це вже довала певний достаток, тобто, давала змогу бути вище других, а з іншими порівнятися, стати середняками, а не біднотою, правда були і заможніші від нас. Мали коні воли, конюшні, клуні, подекуди свої молотарки, і навіть власні млини, но таких було обмаль, одиниці, в основному середняки, були, коні, корови, вівці, і свині.

Хутір наш, чи б то виселок під назвою Одірванка, одірвався від села, заснувався кілька років тому, після революції, чибто, після тієї колотнечі, під назвою Громадянської війни. Правда і раніш жили тут два чи три господарства, самий старий хозяїн Лачіна, від його і мав ще іншу назву, Лачінова левада, таїж левади згодом зайняли ще пару господарів. Місце приємне, широка долина річечка, в яку втікає ще струмок луги береги, неподалік ліс, кругом поля, можливо, що жили тут і раніш люди. Багато черепків я

знаходив на своєму городі. Черепки товсті з глиняної посуду, не теперішнього виробу, а як вони попали сюди, я не задумувався, а просто, а просто, кидав ними, вчився цілити дуже вдобні були плиточки, згодом я навчився ними далеко кидати і добре ціляти, в ці справі я мав певну славу.

Ще неподалік нас, в напрямку с. Мошурова, вже на возвишенності, було цікаве містечко під назвою Ліски, там жили три господарі, їх оселі розкидані в гаю, тут же їх і земля і їх лісок, саме місце обнесене глибоким ровом, зарозшим кущами терну, глоду, шипшини тощо, понад ровом битий шлях. Ще здавня прокладений, кимось, з двох сторін інших, глибокі схили (стрімки) з четвертої сторони, стрімка скеля в низу річка, луки, ліс, глибока долина на видно що це місце здавня заселенне було, згодом я читав що в XVIII ст. в нашій селі Гайдамаки розруйнували економію, хоча до революції в нашій селі панів не було, можливо саме вона стояла на цім місті. Так і зосталося пустинним пока згодом не знайшлися нові господарі, рядом же з цим місцем земля належала повові, так ми і звали її Попове поле.

В цілому же навколо нашого хутора землі були економічні панські, належали до Тальнівської економії самі землі, не ярі чи долини, левади. Після же революції, на цих долинах стали поселятися, ті що в селі їм було вже тісно, одержавши в користування ці панські землі, навколишні. Переселялися здебільшого молоді господарі, нещодавно одруженні, тільки но почали вбиватися в люди.

Перш за все, звичайно, хваталися за будівництво, хата, хлівець, а далі вже потроху і до справжнього господарства, хто як зумів по дістатках, хто ще жив у землянці, інший вже майстерів другу хату, стару під хлів а то й і до клуні взявся, чи б до справжнього хліва, комори, тощо. В того ще кури в іншого свині, а там і корова вже з'явилася, там і друга... і далі... Но найперше корова.

Корова у нас, взагалі в селянському господарстві, особливо в ці часи, була велика цінність, основа господарства, корова давала, значну частину харчових продуктів, частина з цих продуктів сир, масло... ішла на базар, а це вже гроші, невеликі но всеж, ішли на дрібні господарські потреби сіль, мило, гас, посуда і безліч дрібних речей необхідних в хаті, также і податок.

В осени за назимок, теля, вже можна мати більші гроші, на більші господарські потреби, як одяг, сільськогосподарське знаряддя, матеріал для будівництва тощо.

Коровами орали свою землю, чи і взагалі обробляли, запрягали в віз, возили снопи, буряки на цукроварню, ще підробляли гроші, і корма для корови, чи б то на базар. Словом для бідняка селянина це була тяглова сила, свій транспорт, а без цього життя, надто важке.

Корова, давала гній, ним же вдобрювали свою землю, а то і продавали, знову гроші.

Частина гною ішла на паливо, робили ліпаки, ними топили зимою в печі, грубі, а це велика допомога, вугілля не знали, а дров, не хватало, в більшості солома бурян... і .. ліпаки.

Далі ще і м'ясо, і шкіра, і роги на кіся, навіть для нас дітей, корова давала шерсть з шерсті ми робили м'ячі, і не погані, хоч і не так підскакують як ризинові, но всеж м'яч, і більш надійний, крепшій, довговічний, вдариш ним не так болить, як резиновим, для дітей це було вже добре.

В кого не було корови, ті робили собі мячі з ганчірок, а це вже не м'яч, виглядав він як старець, і часто рвався. Резиновий мяч для більшості з нас були недосяжні. Тіж гроші, бавилися ними хіба що заможні діти.

Так, корова, в господарстві велика справа, зразу ж піднімала господаря на вищу ступінь, і в матеріальному так і в моральному відношенні.

Свиня, вівця, також необхідність в селі, без неї, не життя, ішли вони більш на власні потреби. Сало, м'ясо, шкіра, шерсть, кожух, свита, чоботи, шапка взагалі верхній одяг, а без його... .

Кури, птиця, хоч і дрібниця но і без його не обійдеся, мясо, піря, подушки під голову і пошана для господині, ну і звичайно яйця, знову їжа, і гроші. Правда яйця цінилися надто дешево копійки, но всеж, сірники, махорка, тощо давали яйця, з курима було легше і в кожного було їх досить, навіть у самого біднішого. Словом яець хватало. Не раз бігаючи по буряках дома, я знаходив кучу яець, а то дивися зявилася вже квочка з курчатами, десь там сама нанесла і висиділа, і вже приводить до порога, табунець, давай їсти.

В кожного була біля хати садиба під огород, садочок здебільшого вишневий, а неподалік, і поле, земля.

Обробляли хто як міг, но надто важко було тим хто не мав свого тягла. Сіяли жито, пшеницю, гречку, просо, рижій, ячмінь, овес, буряки та різні городні культури, картоплю, капусту, огірки, баштани, соняшники, кукурудзу і інше. Сільськогосподарські культури, були не в ціні. Зерно, ще сяк-так і то важко збути, а інші, скажем картопля, ніпочім, а то і зовсім ніхто не купляв, свого досить. Дехто вхитрявся і сів буряки для цукроварні по договору, ну і тут стояла проблема... А грошей дай. В селі гроші важко було діставати ні продати, ні заробити, тому із одягом було скрутно, особливо для дітей, зокрема верхній одяг, спідній виробляли самі, сорочки, штани полотняні, з прядива. Для себе верхній стягалися, як могли. Недоноски дітям перешивали, чи і так, а надто взувачка, чобітки, черевики. До революції, було легше, і купити, і свого було більше. Війна, революція, руїна, породили ще гірші недістатки і в торгівлі, випус нетой і дома багато сплюндрованно, надто скотини. Коні в армію, а мясо зжирали ті банди. Втихло, заспокоїлося, рани заживали, но все ж, нето, гроші ніде взяти, біда.

Щось і проявлялося купити нізащо. А без цього, без чобіток зимою на двір не підеш. На плечі міг би накинути на себе материну кофту, чи хустку, а ноги... Босий далеко не побіжиш, хіба що кругом хати, і зразу на піч. Прогулявся, і знову сиди, в закавулку, загортайся в ряднину.

Дома, нас було пятеро, батько, мати та нас троє дітей. Сестра Полька, старша мене на два роки, та ще менший мене брат Питро.

Батько, мати мали в що одягатися і могли ходити куди завгодно, інколи по цілих днях не було дома їх. Брат ще малий, зявився він уже після, при мої памяти, до його я був на положенні дитини, самій менший в хаті, тепер, я став дорослим, а він зайняв мое місце. Поскілки він був на особливому положенні дитини.

А ми з сестрою були вже дорослими, то і дружили ми увесь час з нею. Так як сестра була старша мене та шей дівчина, то вона мала уже і більше одіватися. В неї вже була окрім сорочки спідньої і спідничка, і кофточка, і хустина, навіть чобітки і пальтішко. В брата коротенька сорочина, завжди завязана на спині гудзом, щоб не закаляв.

А я ходив у довгі рядняні сорочці теліпалася вона на мені, як мішок, мішало бігати. Тож ми із сестрою придумали нову моду, розірвали пазуху аж до низу, вийшла як шенеля, така ж сіра та брудна як і в солдата, тому що я в ній і спав і копався десь у поросі. Бігати стало легше, зато пузо голе, і гудзиків намає. Згодом і мені пошили штани вже із ситцю. Тепліше, но зразу вони мені більш мішали, без привички, як і взагалі, всяке новшество завдає хлопоту. Тільки но я надів ці штани, а тут на лихо живіт розболівся, довелося бігати раз за разом, за хату, то скидати то надівати, а це було незручно, тому кілька разів цю процедуру, я вирішив просто позбутися їх. Закинув їх геть подалі, зручніше. Далі всеж мало-помало привик до штанів, а далі вже у них я і спав.

Так буває справа з всяким удосконаленням, спочатку не зручне, далі вже поступово входить у життя, абож і викидається зовсім, непригодне.

Штани я уже мав, но з іншим було ще не дуже. То, і знову сиди на печі хоча вже і в штанах. Зимою но на двір хочеться, а то і мусиш, по нужді, малий той у хаті накакав, віхтем викинули. А тебе вже викинуть як kota, привикай там. Саме такій важкій вік наш, ні се, ні те, а треба. Брат он привик у хаті какати зимою, потім і літом вже, граєшся на

дворі, а какати біжить до хати, і носись з віхтями. Менший, балували і попустили. Так зимою, цілий день доводилося увесь час сидіти на печі, робили з ганчірок ляльки, та чекали весни. Поглянем у вікно, сусіди наші гуреченята ті по снігу, по морозі, бігають по вулиці босі, їм ніпочім, їх холод не бере, то такі діти, не схожі на інших, особливі, вони і жили в землянці, а ми всеж у хаті.

Хата у нас була маленька, тісна, хоч і на дві половини, через сіни, но там у другі половині жила корова. Там було темно, сиро і тепло, пахло сіном і гноєм, та ще молоком.

Ми же жили так би мовити, в світлиці. Троє вікон, но невеличкі, щоб затишніше було, з надвору хата уся обставлена соломою для теплоти. В хаті, піч, лежанка піл, столик біля вікна, лавка, мисник, жертка і скриня, в сінях, комора, для зерна з помостом. Трохи дерева, а то все глина, солома, все примітивне і старе тисячолітної давності, хоч тісно, аби тепло.

Якось мати поралася біля печі, тільки но одвернулася, а на це місце з стелі, бух грудка глини, довго потім згадувала про цей випадок, ще б трохи та і було б убило, чи скалічило.

Згодом я згадував, не раз про це у шахті де на кожному кроці підстерігають обвали породи, а скільки но випадків каліцтва, смерті і все звичайне явище, привычка.

Жили по старинному, хоч потім узнав я з історії, що тут у наші місцевості за п'ять тисяч років жили люди, була своя культура, кераміка, стояли цілі городища, трохповерхові будівлі. В нижніх поверхах скотина, а верхніх люди, посеред городища, майдан для сходки, і народу було набагато більше ніж зараз, а жили мирно, ніяких слідів зброї не знаходили в розкопках, обходилися. Но ось зі сходу, войовничі народи посунули, а горшками одбиватися годі, ось і загинула культура.

Хотілося б людям митно жити, но не усім, спокій, тихе життя інколи на шкоду людям, а то і на гибель. Згодом, скільки в цій місцевості товклося різних орд ті входять, ті приходять війни, чвари, лихоліття. Ще недавно монгольська навала татари, кримчаки, козаки, потім шляхта, турки і гайдамаки, Москва і кріпосне право, а ось і недавно ще кілька років тому, знову ж те як і в давнину знову війни. Спочатку десь там, давай людей, харчі, скотину, а тут ось уже воно і тут зявилося, тіж зграї, одні приходять, інші входять і знову дай людей, їсти, скотину, а на томість візьми мою ідею, хоч чи не хоч розумієш у ній чи ні, но приймає, не приймеш... Били, розстрілювали, сплюндрували цілі села, ніхто не розумів навіщо все це, ідея у всіх одна, мирно жити і їсти свій хліб, так ні.

Поруч з ідейними бродило безліч дрібних різних бандюг, злодіїв, конокрадів, то що у цих більше мабуть реального, нажива і все.

От і культура зосталася як тоді, за тисячі років, як не згірше, хіба що, дещо дала і більше узяли.

Ось промисловість, здається трохи підняли були, потім і розбили, сплюндрували і знову ж до кустарщини, назад.

Коноплі, прялки, веретена, ткацькі станки, глиняні вироби, чоботарні, мотузники, кузні, солом'яники, все своє як в давнину, млини, вітряки. Це то що ще зосталося з новішого часу. З продуктами всеж краще було, хоч війни пожерли дуже багато скотини, зокрема коней. Та ще залізниця, давали знати що ми живемо в інший новий вік. Но ось і промисловість потроху заворушилася.

Та ще відродилося те самогоноваріння це нове явище, яке потім розвилось вже в широких масштабах.

Но в цілому життя по троху нормалізувалося, налагоджувалося.

Переживши все те люди вдалися до праці, зокрума селянство, налагоджувати свої справи, господарство. І ті селяни що в роки неспокою відбували свою повинність, службу і ті що хоч і жили но в умовах заколоту, налагоджували розбите старе а то вводили в життя і нове.

Підлагоджували старе господарство. А ті що нещодавно обзавилися, чи обзаводилися сімєю, починали своє нове життя, нове господарство. Все це завдавало чимало труднощів і велечезні клопоти. Таких сімейств було чимало, як звичайно після війн, а тут щей наділи землі, садиби, переселення на нові ділянки. З'являлися безліч, нові хутора а то і села, цілі поселення.

Міграція. До таких родин відносилася і наша сім'я, всі наші сусіди, наш хутір. Наша сім'я до відома, складалася із п'яти чоловік. Через деякий час був з'явився ще і шостий член, Сева, но він скоро же відійшов, тобто помер. Пожив всього один рік і згадки про його зосталося мало, в цілому же зоставалося нас п'ятірка, а зразу четвірка. Батько і мати спали на лежанці, та на полу, а ми з сестрою на печі. Згодом коли з'явився брат, то спав з початку, біля батьків, в колисці, а підрісши, перекочував до нас на піч, тепер уже у трох були. Це було наше постійне місце, зокрема для мене, на довгі роки до відїзду. Дружили ми ввесь час з сестрою брат хоч і з'явився потім, но малий був, і в нашу компанію не міг вступити. Ні в хаті, ні на вулиці, з сестрою між всюди були разом, чи бто на печі, чи гуляти, в гості, або ж пасти корову. Все дитинство було поєднанне. Зимую ми кублилися з нею на печі, хіба як не було нікого в хаті, то ми злазили на землю, тут можна було і побігати, подуріти, погратися в стукалки чи у жмурки.

Но як тільки хтось в хату, мерщій на піч сиди тихо, зокрема як зайде хтось із чужих, сусіди чи гості, сиди і шморгай, інколи краєчком виглянеш і знову в куток.

Вечером, коли всі свої сходились до хати, покінчивши зі своїми хлопотами готувалися до ночі. Наставала тиха атмосфера, злазили і ми з печі, збиралися усі до купи, вели довгі розмови. Більш розповідали старші, а ми сиділи і слухали. В святки так просто сиділи, без діла, розважалися. В будні же дні, працювали, кожний займався своєю справою. Мати здебільшого пряла кужіль, або ж вишивала, не обичайні, маніжки, полики, лиштви. Батько плів соломяника, різав січку, або ж чинив чоботи, чимось латав.

Соломяників потрібно було багато, особливо новим господарствам, на зерно, збіжжя, курям... роботи хватало. Також і січка корові повсяк час треба їсти, а різати на ослоні, серпом, мало продуктивна справа, нове вдосконалення, ще з давньої пори ця штуковинна. Горіла лампа, здебільшого без скла, економія гасу, хоч і лампа маленька, но всеж, скло це на святки, або ж як гості в хаті, а так обійдеться аби бликало, здебільшого світили каганцьом, пробували скібками. Як то в кацапів «лучінушки» но шось не виходило, в нас жеж не кацапи затишно і приємно, лежанка тепло в хаті тихо. Там на дворі бушує хуртовина, а ми тут прислухалися, та робили на стіні зайчики, чи собачки, при яскравім світлі так не виходило, та слухали розмови про всілякі справи, про сусідів, про се, про те або що кому снилося, а особливо любив слухати сни. Всі розповідали про свої сни, но мене більш цікавив брат, шо йому могло снитися, сидить він мовчить. От те цікаво узнати, малий він, його думки окутані таємницею. А то ще «вгадай в якому вусі дзвенить» цікаво що це означає, важливе щось, загадували ми потім і між собою, але нічого воно не приносило. Хоч і в мене не раз також дзвеніло, а подумаю, стає моторошно. Подібно як то сам у хаті, а там десь цвіркун цвіркоче. А згодом у шахті, коли буває одному доводиться бути, тихо все, а та десь свистить, стукотить, шипить, булькотить. Тихо, но моторошно. А то ще відгадай загадку «стоїть півень над кручею, заткнув сраку гонучей» от і догадайся, та ще у наш час, ми же знали, шо у нашої бабусі було таке «комін» димохід, з печі дірка виходила просто в сіни. А там на всі сіни комін, або ж дим виходив просто в сіни, далі на гору і знову загадка «Без ніг, без рук на верх лізе» і вже в комін. У сінях же дірка, затулялася ганчірками. Ось і це і є саме півень. То були ще ті старі хати, чи не знали люди раніше, чи ж так було вдобніше, просте від пожежі, або як то говорили раніш, не сплатив податі, відро води в комін. Ось і вся кара, а люди вхитрилися, прямо в сіни, а тут шкоди не багато, вигорнув зразу ж на двір. В нас у нових хатах так уже не було, чи то вдосконалення, чи стало не потрібно. В наш час так не обдуриш прогрес.

Десь напровесні в хаті з'являвся ще один мешканець. Це теля, в хліві для його було ще холодно, в хаті безпечніше, зато для нас було не так приємно, що правда, разом з телям приходило і молозиво, а за ним і молоко. А це вже була радість, новинка, та і саме теля розважало, з ним можна було і погратися, а коли підросте, то і побуцкатися, посмикати за хвоста посміятися, свої радощі в ті непривітні зимові дні, дитячі пустощі.

Погано тільки що в хаті мокро ставало, долівка сира, ато і вступиш ще... коли долівку постелять свіжою соломою краще, но вона холодна, вже як трохи підігріється, но скоро знову стає мокрою, а згодом попреця в сміття, позбивається в кучки, ніде стати. Там гола долівка, земля, а там мокро... .

Часто буває зимою не хочитися злазити на землю, сидиш на печі на лежанці холодно, топлять тільки вечором, вже як добре надоїсть тоді, кинеш.

Лаконічно «іду на землю» подібно тому «іду на Ви» слова запозичені від нашого предка, Святослава київського князя. Хоча звичайно, про існування його, чи взагалі щось там подібне, ми не знали но схожість була все ж якась, як видно, передавалося на покоління.

Скочеш на землю, і якраз ногою в кізяк, зразу ж зібеш увесь гонор, неловко стає, сестра регоче, а з нею і брат, хоча він і не розуміє нічого, а тільки піддержує компанію, ну все ж їх двоє, начнеш плакати ще гірше, і сказати нічого їм, мовчи, абож, смійся разом із ними, тоді скоріш перестануть. Після такого зовсім не хочеться злазити на землю, хіба що води напитися, тоді знову чергуємося.

Нам все ж було легше, у нас тільки но одно теля вселялося, а в кого було ще і вівці, тобто, ягнята, тоді в хаті ціле стадо, як у хліві.

Ну поки ще теля не появлялося в хаті було свіжіше, просторіше особливо, як свіжовнесена солома уже досить нагрілася, і в хаті ще зоставалося якесь тепло, абож на дворі теплішало, тоді і в хаті веселіше. Був у нас у хаті ще один мешканець це кицька. Вона була вже не молода, держала себе поважно, до гри не дуже охоча була. Начнеш дражнити встане і піде геть, наші дурощі її нідочого, і в нас охота відпадала зачіпати її, приємно тільки як вона радом вкладется спати, і заведе свою пісеньку. Вуркотіння.

Так проходили ці сумні, чи втішні одноманітні зимові сутки, день за днем. Вранці сні, вдень старші, по своїх справах по господарстві, біля скотини, чи десь в село, по людях, на базар... У нас свої справи в хаті.

Вечером, завжди вмісці, дома, лежанка тепла, в хаті тепло, там за вікном хурделиця, в комені в'є, біс пітає в декого, «чи не кличе просо жати»? Но більшість байдуже до цього, влітку приготувалися, зима спитає.

Вечером настає справжня сільська ідилія, затишно, спокійно. Кожен щось там вовтузиться, жінки з пряжею, кужелями, мотовилниками, клубками ниток, вишиванням, все руками.

В нас була і прядка, свого рода механізація, но її чомусь не використовували. Стояла вона на горищі, хіба інколи я доберуся до неї ото накручуся до схочу.

Но руками видно надійніше, веретено мотовило спокійно, як відпочинок, після дня, хіба що для пальців важко, ну а писати цілий день легше, та щей голову забиваєш, і прикований до місця. Не встанеш не підеш, як схоч, і цілий день заціплянні губи, вечором вирвався, не знаєш куди бігти, додому чи по магазинах, чи чорт зна куди. Як із вязниці. Це те що краще, завидне місце, контора, установа, школа, а будівництво, шахти, заводи, хімзаводи, цемент. заводи і т. д. І все тими ж руками і на ногах цілий день, і протяг і дихаєш, пиль, гази отруту, і тільки думаєш як прожити день, ні ните...

А то сів собі, знай мотай, чи ший, надоїло кинув, і ліг не думай про «казенну» роботу, і що достати поїсти. А то новшество, чи вугілля, Бог із ним. А гроші?

Батько здебільшого мав справу із соломою, соломяниками, своєрідна сільська культура, просто, удобно, легко, дешево. Все це, просте, примітивне, глянеш з одної сторони, а вдумаєшся, скільки потрібно людської кмітливості, розуму, здібності щоб

створити все це. Тисячоріччями накоплювалося, все це людське надбання. Згодом з'явилися на світ літаки машини, супутники, телевізори, техніка, електроприлади, залізні вироби, газ... . Здається добре, а скільки шкоди завда все це, нещастя людям, но знову, основа його закладенна в цих же солом'яниках. Хліборобська мудрість це – першооснова всього того, історичного надбання. Без цієї мудрості, всі ці високотехнічні споруди, нічого не варті, мертві не тільки можуть остановитися, а в один прекрасний день зникнути із лиця землі, як ті «потьомкінські села». Занапастити хліборобство, і для держави, і для всієї планети – смерть. Так те що накоплювалося тисячоріччями, за кілька років, занехаяти, знищити, ліквідувати, во ім'я нового життя. Це тяжкий злочин, такі уряди подібно розбійникам, це катастрофа нації.

В хаті напівтемно, тліє каганець в блюдці. Олія, кусок ганчірки, це гніт. Безопасно зато, і приємно, та і привикли до цього, видно усе що потрібно було, очі звикають. Потім у шахті візьмеш цю «лампочку Вольфа» цяточка світла. А на дворі сонце сяє, спустився в шахту, зразу темно як пройшов деякій час, видно все як на дворі, виліз з підземелля, сонце в очі ріже, засліплює.

В нашої бабусі, я бачив здорова лампа ясно світить, тоже не погано. Но... Батько часто розповідає про свою службу, в флоті, на кораблі, де він служив. Там світила електрика, було дуже видно, но вона ця електрика портить дуже очі, нам дуже цікаво б було поглянути на ту електрику, ні страшно було за то що вона портить очі. Згодом я вже не раз ходив з матір'ю до міста, заходили до знаного робітника, у них була ця електрика, як вона горіла я не бачив, заходилиж дньом, но мені подарували згорянну ел. лампу. Приніс додому поклав її на грубі, сидю на печі, враз як пролунає страшний звук, неначе вистріл. Я підскочив, кицька спала саме, з переляку її як змело з печі. Батько мерщій на горище ходить заглядає, в чім справа. Лопнула балка, чи кроква. Відійшовши, трохи отямившись, я до своєї лампи, де поділося, немає, всюди, туди, неначе десь влітіла. Лапаю тільки но кусочки скла валяються. Нарешті догадався. Ось вона капосна лампа як стріляє, налякала нас усіх. А мені щей жалко. Не знав що вона тепла боїтся.

Мати часто розповідає про своє життя, свої пригоди, що її довелося пережити. Все це було саме просте, сільське, буденне, но для нас воно було цікаве історія. Про село, сусідів, як дівували, парубкували, господарювали, своя мудрість, яка віками передавалася з покоління в покоління. Просте життя, но не менше важне, чим вся ця нескінченна пропогандиська балаканина. Непотрібна. Брехлива, і шкідлива, що тільки затуманює мозок і малим і старим. Так було і раніш. Зверха намагалися нав'язати своє. Народ же з давніх часів прагнув зберегти свою особистість. Ще з дикунства передавалося в покоління свої досвіди, свою історію, своє пережите. Традиції і просто так собі розмови. Дещо проходило, дещо зоставалося, вдосконалювалося, такій процес проходив віками. Зоставалось все те в оповіданнях, казках, піснях, загадках, поговірках, в одягу, тощо.

Розповідали що в селі, тобто в наші місцевості, раніш, ще недавно, було багато вовків, так і ходили по селі, забирали свиней, овець. Підійде до хлівця, заліза в кошару, чи у хлівець, продере стріху. Хлівці ж були блаженські, з хворосту, очерету, соломи, часто і без покрівлі. Сміялися в сусідстві, в дяка, лізе вовк у кошару, а вона, дячиха, у вікно кричить, гонить, а він своє робить. Згодом з'явилися інші вовки. Ці набагато страшніші. Цих уже нічим не злякаєш, самі уміють лякати. І так лякають, що і в хаті, при тобі, вичистять разом із тобою. А вівці, ковтнули зразу. Згодом вовків не стало, кажуть що як провели тут залізницю, то вони і повтікали. Інші що війна громадянська їх вивела. Не знаю, можливо і те і друге. З війни люди понаносили зброї, було чим видбити, хоч би ради розваги.

Війна. Багато чого пов'язано з нею. То кажуть перед війною, було затемнення сонця, тобто передзнаменування. То раки в річці, Тікичу, всі на берег повилазили, чули війну. З тих пір в річці не стало раків поверх нас, по течії. На річці ж, збудований був спирт завод. Ось знамено, згодом уже не раки, а риба почала дуріти. Кожний рік, а далі вже і в масовому порядку по стовках, річках, водоймищах. Заводи, хімія, тощо і не тільки

риба і я жаби виздихувати: а за раки уже і забули. Ось воно предзнаменування. Далі вже і до людей дійшла хімізація. Часто мати любила згадувати, як вона мало не загинула від кулі, ішла полем з дитиною в руках, з сестрою чи із зімною, аж біля вуха просвистіла куля, ще б трохи було у голову.

Тут у сусідньому містечку стояли якісь солдати, хтось там і стрельнув. Віддаль чимала, но зброя для мирних людей, особливо, страшна річ, так ми її боїмося, но і захоплюємося нею, любимо бавитися, і діти і дорослі. Захоплюємося, різними військовими справами, любимо слухати оповідання про війну, героїку, подвиги, і різною нісенітницею і ця зараза ще більше розповсюджується, війна народжує війну. Безглузда і страшна річ. Вбивство, насильство, руїни, лихоліття. А людство, свідомо чи не свідомо, прагне до цього, і разом боїться. А ця зараза, переходить в покоління, починаючи з дітей. Ми із страхом, і цікавістю, всякий раз слухали про цю подію. Як то вони свистять ці кулі.

Потім я уже узнав, як вони свистять, ті кулі, матусю, бодай їх ні кому і ніколи не знати і не чути.

Батько, також розповідає про свої пригоди, здебільшого про справні військові справи, про флот. Він був матросом ще із Царської армії, і пішов на службу десь у 1910 році, потім у 1914 році. Почалася світова війна, в 1916 році попав у кругосвітне плавання, і вже під час революції демобілізувався. Розповіді були цікаві, про морське життя на кораблі, чужі країни.

Спочатку служив він на Чорному морі. Тут його застала і війна, згодом частину команди, втім числі і він, було переведено на Далекий Схід, в Владівосток.

В 1904 році під час російсько-Японської війни, частина російських військових кораблів було захоплено японцями, втім числі і при Цусімі, і той же «Варяг». Під час першої світової війни, Японія виступила як союзник Антанти. Війну вона в цілому не включалася, но підтримувала союзників і Росію. Росія повернула всі ті захоплені нею кораблі, внесла свій вклад. На ці ж кораблі і потрібно було набрати команду, і не новобранців, а справжніх воєнок. Разом, ця команда зоставалася складовою частиною Чорноморського флоту. З Далекого Сходу ця ескадра повинна пройти вздовж азіатського материка через Індійський океан, пройти в Середземне море. В Середземному морі до цієї, невеличкої Ескадри, повинні були приєднатися частина Англійських і Французьких кораблів, союзники тобто. Далі пробиватися в Чорне море, пройти і захопити ті протоки, Дарданели, Босфор, що саме за них і велася в Росії ця війна. На них Росія зазіхала вже давно. Тут і трапилася нагода. Пройти потрібно було з боєм. Берегова Батарея, міни, справа не легка. І мабуть мало хто зостався б у живих, зокрема з російських матросів, вони повинні йти в переді, на з'єднання із своєю Чорноморською Ескадрою.

Но тут як раз і почалася в Росії революція, вже не до Дарданел. Головне що зосталися живі далі що буде. Поки що назад в Росію, но вже, іншим шляхом. Гібралтар, Англія, Ліверпуль, і Мурманск, а звідти демобілізація і додому. Багаті були спогади, і мене завжди цікавили вони. Багато зосталося у мене в пам'яті з них і вже як я підріс, почав читати, дещо розбиратися в житті, в історії. Я багато звертав уваги на ті події, про них я дещо знаходив у літературі, додавав, збирав в купу. Вже дорослим я інколи розповідав батькові, про це ж. Він дивувався відкіль я все це знаю, навіть більше від його. Неначе б то я сам там був. Дало воно міні також чимало в моїм інтелектуальному розвитку. Зацікавленість спочатку до географії, а далі і до історії. Вже з тих літ я знав чимало країн, народів, морів, материків, міст, портів, і т.д. Також історичних подій, і видатних осіб, як Колчак, тощо. Цікавила мене і та Електрика, і те устрійство, і... . Якось я запитав у батька, як їх там кормили, в флоті. «О зпіднесенням, відповів він,- з трох блюд». Це мене надто зацікавила. Їжа у нас була проста селянська, но різнообразна: обід. Борщ часом з м'ясом, а то і так, каша пшоняна, гречана, коли із олією, а більше з молоком, а то так до борщу. Вечером, капуста, коліш, суп, це картопляний, лемішка з молоком, чи і так з конопляним, отак страви були... Галушки з молоком, абож, шпичками

їли. Картопля варенна в мундирах, м'ята, печена, рідше жаранна. Варенний чи печенний буряк, кабак, с холодних, огірки квашенні, і такі, капуста квашенна, кавуни, олія з хлібом, далі хліб, коржі, підпалки, пампушки, оладки більш гречані, ато і просяні. Бліни це вже руське. Коржі, пампушки з маком, часником, з ягідьми, з сиром вареники, пероги, періжки, – знову з сиром, ягідьми, м'ясом, кабаком, картоплею, капустою, окуні, затірка з салом чи молоком, сало, ковбаси, холодець, хліб, паляниці, калачі, короваї... Згадували і про квашу, но вже робити її в нас не уміли. Про це знали старі люди, як бабуся наша. Літом налягали на зелень, овощі, фрукти, вишні, сливи, груші, яблука, дині, огірки, кавуни, редька, цибуля, часник... редиски і помидорів знали ще мало. Зимом з фруктів узвар. За варення, мало що знали, це панска їжа. Важне місце займало молоко, тобто, молочні продукти. Свіже молоко чи пряженне, а то кисле, сир, масланка, сироватки. Бабка, масло усього діставалася мало, ішло здебільшого на базар, но остальне нажимали досита. Оскільки з молоком були перебої переходила корова чи в піст, тоді вже, доїли макогон тобто, робили з сім'я молоко. А ще скільки було різних страв, що я і не знаю їх, просто, придумували, мадикували собі люди, зокрема зимом щось таке оригінальне, свіже, для апетиту. Безліч було страв. Мабуть що ні в одного народу не було скільки видумок з їжі, хоч і в кожних з них були специфічні страви, національні, а чимало і запозичували з інших народів.

Обідали завжди всі вмісті, урочисто, це було як сватиння, їли із однієї миски. Батько крає хліб, завжди над мискою, щоб кришки не розкидалися, стара хліборобська традиція. Хліб – це сватиння адже він діставався важкою працею кожна зернина пройшла крізь пальці, а скільки на ту крихту було зернин. Та й хліб, жито – це життя. Берегти потрібно і те і друге.

Оброблялося поле з потом, руками сіяли, серпом жали ціпом молотили, відром, чи решетом віяли, далі замісити руками, спекти, довгій процес, і люди уміли цінити свою працю і багатство. І попоїсти потрібно по людські, спокійно і дітей привчати до цього. Но то що як далі пішло, нахватався чогось там картоплі чи щось, хоч і непогана, аби у животі було повно. А хліб святий розкидають не то кусками, або буханками підкидають ногами. Щож механізація. Ситі не ситі, злидні не злидні, а так хіба що дурні та ледачі.

Хліб у нас був здебільшого сірий, розовий, на свято більш білий. В других чи у бабусі, я бачив більше білий хліб. У них і страва завжди була смачніша. Та дарма були і бідніші від нас, у нас корова, молоко. Все те остальне було і інших, а от молоко то незавжди. Були ще і заможніші від бабусі. Якось ми пішли з матір'ю до своїх якихось далеких родичів, в них хлопчик, бачу бігав в коротеньких трусиках, ще й із розпіркою на заді, сподобалися вони мені, просю в матері, щоб мені такі. Неможно «в його же є» «це багаті люди». Думаю, хіба це таке багатство. На ці штанці, потрібно, видно не всім так можна. Взагалі же, жили не так і заможно, як злиденно, іще здавня були свої причини, свої наслідки. Монголи, татари, турки завдавали шкоди чималої. Плюндрували, грабили, далі поляки внесли свою лепту за ними кріпосництво, спокійніше стало життя, но розвиток гальмувало як на Україні, так і в цілому Російській імперії. Господарство було занедбано. Далі Царській режим породжував злидоту. Но всеж хоч і не сприяв розвитку, но в якійсь мірі хоч менше вмішувався в людське життя, господарство селян. Далі одна і друга війна, руїни, а з другої сторони, тянули, грабили продукти, зокрема у нас на Україні. Як раніше, а зараз армія, війна, під боком неподалік фронт. А потім і революція. І саме у нас тут колотнеча, і всім дай. В 1918 році німецька окупація, знову дай хліба. Була така пісня.

Україна, Україна хліборобная.

Німцям хліб віддала, а сама голодная.

Далі вже, за німцями, прийшли і другі треті, і далі. Саме слово «Німцям» замінено було «Комуністам хліб віддала». Так висмоктували всі як могли.

Наше село було не з багатих, зокрема наш хутор, Новоселиця. Тільки но спиналися на ноги люди. Лиш двоє господарств були старожили, жили дещо краще від інших. В селі

більше було заможніших, но і то, просто голота. Взагалі всі вели господарство по старинці, дещо було і добре, но всеж і нове вводити не мішало.

Вечером бувало, інколи, влаштувалось чаювання. Чай вважався панській напиток, від розкошої, цукор гроші стоїть, і розкидатися ним на дурниці це зайве, пасіки у нас, навіть на кутку не було. В селі дехто мав, чималу пасіку держав і наш дядько Трофим, но нам не попадало, раз чи два угощав мене, і то в себе вдома. Словом меду я мало, куштував, цукор інколи купляли, рафінад. Раніш я ще не пам'ятаю, було у нас його мішками сіяли, певну площу, цукрових буряків, здавали на завод і за це одержували певну плату. Цукор, маляс, тощо, потім щось не стало, мабуть не вигодно.

Цукроварня була недалеко від нас, і багато від нас людей сусідів, і мій дядько Михайло, і підчас і батько, працювати ходили на сезон цукроваріння. Но цукору не приносили додому, в той час люди ще не «вміли» соромилися «діставати», чи б то красти, де можна. Такщо з цукром у нас було не дуже розкішно, но всеж дозволяли собі, коли там, побалуватися, попанські чаєм. Чай, просто кипяток, заправкою служили гіллячки, з малини, вишні, сливи то що. Потім розливали його в кварта, стакани, чи в миски, в глиняні чаші, справжніх чашок, як і полумисків було дуже обмаль, а так сьорбали з чого могли. Для мене всеж це було дуже приємно, солодкого мені рідко перепало, хіба що з фрукти чи овощі, чи бто цвіт з вакації, інші трави, що мали солод, зі штучного, то це маляс, чи утіль, цього не жаліли, но воно було не дуже приємне, цукерок же діставалося мало. Хо правда всякий раз, мати тільки буває в базарі, приносить, лампасе, чи подушечок, чи і ті самородні, півники, тощо, но перепало мені дуже мало, одна, дві, а так хотілося б. І вже чаєм домагав, це і була радість, одно пагано що він гарячий, і в руки пече і в губи пече, наливали мені в блюдечко, но із його пити (щото в тих панів та паненят за руки, то губи, що не бояться гарячого) гаряче не можна знов вихолоне. Не добре, пили в прикуску, чи і так, в прикуску для мене не підходило, цукор я зїдав зразу, а потім вода сама не дуже приємна, хоч і тепла. А так, що там, його в блюдечці, є на два три сьорбка і, тут зразу, згадувались батькові слова, що у флоті давали їсти із трьох блюд, но блюдечко це надто мале, блюдо, трошки більша посудина, допустимо так, міркував я но поставити перед тобою, три таких блюдця, «блюда» скажем хоч чай, і бачити нічого, ну а налий у них борщу чи капуста, колішу, навіть у три зразу, то це хіба що для нашої кицьки, а для сучки то і замало буде. А для дорослої людини, ще й матроса, щож тут доброго, он у нас поливлянна миска, тут одну зисти то вже щось варто, а три, то мабуть і не поїси всіх чого вони не догадуються там у мисках давати їсти. А то у блюдцях у миску можно і підсипати як мало, а тут не міг я ніяк второпати, мені все важався матрос, перед яким три блюдця борщу, а він з ложкою черпає. Подібно, на казку «Лисиця і журавель». Про війну, часто велися розмови, адже все це було ще свіже в пам'яті людей хо і не дуже нею захоплювались. Тай хвалитися було нічим, принесла вона тільки нещастя, лихо, для всіх, і тим хто воював, і хто дома заставався. Той на фронті бідував, а ті дома переживали. Батьки, рідні, сімї, дівчата тужили за нареченими, за хлопцями, за втраченим дівотством, чи повернется, милий, чи буде її суджений, чи так і постаріє самітною. В кого ще є надія, дочекатися, а там убило горе сімї, і дівчині, не очідай його до дому, його, на світі вже нема. Скільки то їх не дочікаються. Все це лихо впливало, більш, у піснях.

Як то.

Хорошо тібе на воле
Слушать ласкові слова
Посідел би ти в окопах
Испитал би то что я.

Ми сидім в откритих ямах
На нас дождік моросіть
Как застрочіть з пулімета
Не хотіть даже жіть

Абож

Ой степи ви степи
 Ви германські поля
 Чом на ваших полях
 Урожаю нема

Тай ніхто не заплаче, тай ніхто не затужить по солдатів.
 Чи бто.

Я думала сину невісточку мати.
 А ти йдеш сину на війну страждати.
 А під Перемишлем висока могила.

І таких пісень було безліч, в них і виливалося все те, сум і нещастя. Все це звичайно, не могло, захоплювати ні дорослих ні нас дітей.

Хвалився той, що вернувся живим, хто менше воював, а бож просто утік до німця не піддержував царизму. Словом, війна породила, воєнну Антипатію зверху до низу засуджувалося як зло і це було розумно.

Що правда, в нашій селі, таких що не повернулися з війни, було дуже мало я щось і не чув про них, більше загинуло уже після, в роки громадянської війни, тих розстріляли ато від хвороби. Надто дався взнаки, бандитизм, конокрадство, хаос, і злидота зверху. Батько, також часто згадував про війну, но із меншою Антипатією. Там у морфлоті, на кораблях, вона давалася легше, не рилися в землі, і чисто, та і їжа була як і в мирний час, хіба що небезпека, затоне корабель від міни чи що, і надії на порятонок мало. А тут до того торбували невдачі, чи бто як важали тоді, зрада, командування. Більш цікаво було слухати про морські події, в мирних обставинах, маневри, походи все життя матроське. У його було досить фотографій, з відти ми ввесь час заглядували в них. Перелічував назви всіх тих кораблів що знав, більшість із них носила назву святих, «Іван Златоуст» це де служив батько, а там «Три святителі», «Григорій Побідоносець», «Дванадцять апостолів» і інші, це вже ніяк не пасувало, одно до другого, і ходили цілі анікдоти, на цю тему.

Після революції, назви поміняли на місце старих, появилися нові, вожді святі апостоли, і нові анікдоти.

Розповідав батько і любив співати про «Варяга» і про «Потьомкіна» і тут повставав парадокс, чванливий роздутий, патріотизм, щоб заглушити Цусімську трагедію. І протест, визов, бунт протів режиму, Цусіми і тогож Варяга. І зновуж підняти той патріотичних дух на нову Цусіму, патріотизм режиму, і протест, ненависть до тогож режиму. Парадокси життя, скільки згодом їх розвелосся, все життя стало парадоксом. Часто співав батько і про бурську війну, тоді була вона в моді, це вважалося погано, заграблення англічанами цієї маленької країни. Поневолення народа, і знову, ж поневолення мільонів людей, винещення народності, масова бойня мільонів. В спілці з тією ж Англією, замітили, доглядили порошинки, а тут уже... стара і нова ж пісня у нас. Іван Грозний, Олександр Невський, Петро I, Суворов, Кутузов, ... наші національні герої, згодом, кровопійці. Гордість наша Шевченко, Толстой, Пугачов, Разін, Пушкін, Лермонтов, Дикабристи. Далі ж, Олександр Невський і монголи, Іван Грозний і Степан Разін, Пугачов і Суворов, Шевченко і Петро I, Кутузов, Декабристи, Есери, Есдеки, Микола II, Столипін, Керенський, Троцький, Деникін, Кадети, Розпутін, всі вкучі, всі вороги. Війна – зло: Війна – це сама благородна справа. Звичайно наші війни, і ті старі і сучасні, єдине наше щастя це війна, і закрутила вона від малого до старого. Перевернула мозок в людей воювати дай, ще з люльки пістолі, чи діждемо, а покищо воюємо всередині країни набуваємо практику.

В свою чергу і мати розповідала, як вони переживали часи війни, яке становище було, в селі, у них дома з їхніх був на війні і брат мій дядько Михайло, часто він відвідував нас. Жив він не подалік від нас, на цім же хуторі, так же новосел. Невеличка, бідненька хатина, господарство одна коровка та ще дріб'язок, словом біднуvато жив. Чув я від своїх, його рідні, ремствування на його, погнався за красивою дівчиною, бідною,

легковажною, коли ж можна було б знайти, в той час для його більш заможну і дбайливу жінку, но... В сім'ї він був самим старшим, розповідали, що він не хотів учитися як інші його брати, хоч і була змога, всеж перший, крав дома зерно, міняв на горілку в жидів, пропив з парубками в шинку. Потім війна, Германска, опісля служив у Петлюри. Нарешті, повернувся додому, до господарства.

Я памятаю його. Це був здоровий, рослий чоловік, добродушна, лагідна людина, властивість сильних людей і ніяк не показував на того злодія, що крав зерно і п'янствував. Типічний український дядько, носив він пишні козацькі вуса мій батько і дядько Л. ті брили, по флотському звичаю, висока шапка, чеморка підперезана зеленим, чи червоним поясом, чоботи, широкі штани, керея.

На картинках, в той час, це було звичайно, показували, тип українця, селянина зовсім схожі, саме на мого дядька М. силу він мав велику, правда неуклюжий, і не войовничий, не задирикуватий, спокійна людина.

Було весілля, у тітки К., підвипивши мій батько, та особливо дядько Л. розбушувався, і хоч дядько Л. також був здоровий чоловік, матрос ганяв інших забіяк як горобців. На цей раз дядько М. захватив його попід пахви, як хлопчика, заніс до хати, кинув на кровать як дитину. Взагалі дядько М. з жінкою, дядиною Ганной, жили, добре, хоч і бідно. Не знаю чи він умів лаятися, і чи дома вони коли сварилися, я заходив до них не раз дивився, подобалося їх мирне життя. Було як у ті пісні:

Чорні брови у дівчини

Сива шапка в козака

Чорні брови до любові

Сива шапка до лица.

Так було в, піснях, так було і в житті адже пісні всі бралися з життя. Тут і радість, і горе, любов і розлука, п'яниці чоловіки, і злі свекрухи, все є. В особистому житті, так і в соціальному відношенні і горе, і сльози, і неправда. Буваючи не раз у них, я бавився з їх дітьми, було їх троє, мої перші брати, дівчатка, хлопчики, старша була дівчинка. Були в них книжечки, дитячі. Батько їм купляв, а я тільки зазирив їм за це, мені не купляли.

Так, пройшли молоді роки, паруботство, що там було, випивав, гуляв, це звичайна парубоцька вдача, такий звичай, традиція. Потім війни, миторства, лихоліття. Кінчилося, почалося мирне життя, хотілось би мирно жити, вирощувати свою сім'ю, вивести їх у люди, но, тут... .

Сиділи ми до пізна поки не надоїдало. Потум лягали спати, ранком знову кожний за свою справу, і знову, вечір. З розповідей, я узнав дещо і про своє, минуле, життя, свої пригоди, що я їх непом'ятав, або ж слабо знав.

Розповідали що мене малим, жили ми в бабусиній хаті, була вкрала циганка. В хаті не було нікого, лиш ми із сестрою, та дядько Семен спав. Бродяча циганка і підхватила мене, та сестра наробили крику. Схватився дядько, відняв. А циганці по шії надавав. Що б вони там були зі мною зробили, ті цигани.

Виходить, що лиха доля, небезпека витала наді мною ще з колиски. З другої сторони, щастя, порятунку, також не кидали мене усе життя.

Вже на вулиці, сміявся з мене один,. Саршій мене, хлопець, запитуючи жартома «Федя де гузички» і тут же поясняв. Мати моя, купила на базарі, цукерок, лампасе, і гузички, лампасе віддала нам, а гузички в мисник поклала, а цукерки ж добрі, но мало, вийшли з хати, а я вирішив добратися до мисника, гудзики кольорові, схожі на лампаски, я їх і поковтав. Мати кинулася, де гудзики до мене, питає, показую на рот, тут...а сусідські хлопці узнали про це і глузують. З розповідів, а дещо і сам памятаю уже, був у нас півень, любив кидатися битись зокрема на дітей. Вийшов я на двір, осінь, холодно вмотаний, не повернешся, він і накинувся на мене, клює а мені, ні оборонитися, ні в тікати, загнав він мене в яму, і там давай наді мною, хтось саме нахилився із старших і відігнали, а то б і очі повикльовував би. Дещо пам'ятаю, їхали ми в Куші, в гості на весілля. Я закутаний

хустинкою, а зверху картузик. Щоб там у хаті вже похвалитися, но вітер здув і пропало.... То їхали, ми з батьком, коровами, там Канава, і віз перевернувся догори колесами, а я під возом, піднімає віз, живий, знову пригоди пригоди. Памятаю ще несла мене тітка К. на руках в Куші, в мене цукерки, все просить у мене, а мені жаль, погрожує покину, жартома, звичайно, ні не дам, аж уже на місці, розщедрився я, даю, нехоче брати, дивуюсь, я, то просила... .

В дядька Лигора весілля, а я стою на припічку плачу, підходить він до мене, заспокоює, раннє дитинство, а спливає чомусь у пам'яті, окремі епізоди. То батько на корову садовив мене, верхом вона спокійно, іде, і ще багато чого...Одягалися люди по простому, спідня білизна та і верхній легкій одяг. Здебільшого саморобне, полотно, під час фабричне, на вихід, в святки. Верхній одяг, сачок, свитя, туня, кожухи, легкі і здорові керії, шапки українські, чоботи ялові, або, і хромові, знову більшість власного виробу. Сорочки верхні обов'язково вишиті, багато людей носили пояси, шовкові, зелені, червоні. В батька ще було з матросів, френч, чи бушлат, та ще башлик, його гордість. Замотався в хуртовину, і не страшно, ми сміялися, тобто мати, а знає і ми. Галоші, і башлик на воші.

В жінок, сорочки, просторі, обов'язково вишиті, спідниці, здебільшого фабричний крой, лиштва вишита, кофта, карсетка, чоботи, хустинки, і обов'язково, велика квитчастка хустка, і звичайно пояс, свита, кожух, а в кого і пальто.

В матері було чимало, спіднього одягу, зокрема, особливо вишиванок. Дівотство її припало саме на час війни, довгенько довелося чекати замужжя, вже переростана. Но за цей час, на вечерицях, готувала собі придане, коротала ті зимові будні і настаралася всякої всячини. Поликів, маніжок, а більше рушників, скатерок, подушок наволічок, все вишите. Це було гордість для господині. Зокрема рушники, в хаті висять, на іконах, культура, стіл скатеркою застелений, рушник, на йому хліб, святий.

Також, ходила на залізницю, чи б то на Економію, заробляти, збирати на свою будушу сімю. Та і сім'я ж, батьки були заможні люди.

Батько із біднішої сім'ї, правда від свого батька, мого діда, який був швець навчився дещо в цій справі модифікував біля взуття, чобіт, чоботарував майстрував, хоч ремесло в селі це звичайна і необхідна справа.

Часто зимою, здебільшого у святкові дні, чи в неділю, сходилися грати у карти, забивати козла, знайомі, сусіди. Коли то із жінками, на посиденьки, а то і самі, зайняти час, то вже було крику, шуму. А накурено, що і не видно нічого в хаті, нам тоді сиди на печі, чи і на лежанці, но смирно.

Батьки, а также і в нас було заведено, не любили що б як хтось у хаті з чужих, діти вешталися по під ноги, чи там лізли до столу, знай старших, хіба що як самі позвут, сказав щось і тікай. Но для нас всеж були цікаві такі дні і вечера, весело ставало.

Сходилися і так, посидіти, поговорити про свої господарські справи, тощо. Турбота селянина, думи, пошуки кращого надія, розчарування. Звідки чикати допомоги життя важке, а ще впереді, що буде, знає влада про наші переживання, чи ні, може допоможе чимось чи бизнадійна справа.

Як то «До Бога високо, до Царя далеко», но цар виявилось не забуває, про нас, і скоро дав знати про це.

Часто згадували, про ті недавні фронтові події, кому як довелося пережити, зазнати і лиха, і так забавного, цікавого, наслухаєшся про все це, цікаво і страшно. Но саме весело було коли збируться батькові друзі, по службі, матроси, це вже свої, одна мова і спогади.

Майже в кожному з сусідніх сел, був свій матрос. В селі вони користувалися якоюсь особливою повагою, чим то відзначалися. Чи б то розвітніші, бували люди, абож як бешкетники та п'яниці, но в основному себе вони вважали революціонерами. Так же було і прийнято, офіційно, така слава водилася за ними і в селі. Між собою всі вони товаришували, не цуралися один другого, словом, я так і гадав тоді, що вони були родичі. А як зберуться разом, у нас було, то вже шуму, розмови, пішло. А зокрема Дядько

Лукаш, тут і полундри і зугундак і Тебен, Трепезунд, Колчак, Енгельгард. Цар і цариця, Микола Миколаєвич, і чого тільки не згадають, і дурного, і хорошого, зрада і честь флоту, патріотизм, зрада, революція, стара царська виучка і революційна пропаганда. Спокінвічна приверженність флоту до режиму, і революційна діяльність, Лазарев і Потьомкін, все змішалось вмісті, симпатії і Антипатії.

Часто було і наші батьки ідуть десь там гуляти, до сусідів, до родичів, інколи на цілий день, мені подобалося також дома воля. А ще і до того наварить великий горщик молочної каші, то охотуйся.

Приходили Гості і до нас, це в святки, для мене знову радість, скільки то цукерок поприносять, а хто і грошей, з грішми тоді, щоправда, не розкидалися. А цукерки, знову ж гроші, на цукерки. Я завжди був голодний, хоч мати і приносить завжди з базару, но що то, мало від гостей діставалося більше, хоч і вони скупували. Всеж гості мені подобалися, і за цукерки, і так весело було. Надто самі святки, до них готувалися ще задовго до них, і як найкраще, і для себе, для сім'ї, дома відзначати як годиться. Це радість, раз у рік, народження нового, а то після цих сірих осінніх та зимових днів. Та і для людей щоб не соромно було. Така традиція і честь.

Скільки то наготовлять усякої всячини, наварять, напечуть... кутя, ковбаса, калачі, мясо, капуста, пироги... Ще й можливо в господарстві в кожній родині, хто Бідніше, хто Багатше, но у всіх щось є. Щеж недавно було літо, зосталося, далі вже видно буде.

В хаті прибранно, свіжо. Вигляд урочистій і там на вулиці і в хаті, збираються в церкву, всеношна хоч і не доспали, но всеж, якимось піднімається людина, виростає в цю мить. Забуває на цей час всі свої невзгоди. Бувало, що відвідував нас інколи, ще один гість, це піп. Зайде до хати, зразу співати, та щось малювати на дверях. Я боявся його тікав на піч, та не тільки я. Батько хоч і дорослий і не з полохливих, а просто, буян, задирака, а чомусь і він боявся попа, ховався то на горищі, то десь у хлів.

Потім сміялися і з мене, а більше з його. Чого в його була така привичка, не знаю. Церкву, релігію, а основне святки він поважав, но це поважали і більшість людей, абож усі. Традиція. Аось дома молитися, хреститися, рано, по обіді тощо, вже відходило.

Дома у нас ніхто не хрестився, ні ми, ні мати, один батько, вірував, чи привичка з служби, мати сміялася за це із його, а за нею і ми.

Матирин батько, тобто мій дід, був довгий час, незмінно, церковним старостою, мав близькі стосунки з попами, і не любив їх, за їхню зажерливість, скупість, поведінку. Яка не пасувала до їхньої служби. Церкву, він поважав, а попів ні, це передалося і на сімю, всі, вони і моя мати недолюбливали попів. І як протест протів їх, зразу після революції, коли релігія, послабила свій вплив, багато, хто, а то і наша рідня, від неї відхилилася.

Тому дома і нас не привчали так раянно віддаватися їй, словом дома ми ніколи не молилися, і не хрестилися. Но церкву відвідували і мати і ми. Сусідські діти, Морози, тіж як рано не помоляться богу, не дають снідати. Миж з сестрою, сміялися з них за це.

Так же, за це, як і входив піп до хати, в нас якимось дивилися на його як не на бажанного гостя, сторонилися, може це передалося і мені, і вже як він уходив, я зскакував з печі, із сестрою розглядали на дверях, ту хемерну писанину. Брехати, обманювати, підлизуватися, чи б то ябеднічити, я не умів. Взагалі фальшивість, плутувато все те підле ліцемерство, для мене було чуже. Такій характер у мене виробився ще з раннього часу, хоч звичайно, така риса властива була для багатьох, селянських дітей, хоч всеж траплялися із дурними характерами, залежно від життя батьків. Но я всеж відзначався, ця властивість у мене збереглася, на все життя. Хоча життя, невзгоди тощо, багато спотворили но все ж дещо і збереглося.

Дома за це мене поважали особливо мати, піддержували. Це і їхня честь і хотілося щоб з мене вийшла хороша чесна людина, потім в житті, в важкі хвилини, всеж доводилося, інколи кривити душой, коли і брехнути ради самозахисту, чи ще щось, но те ране, ті спогади піддрочували мою мораль, і не раз викликало жаль, чому життя таке дурне. Но

в той час ще не дійшло, як взагалі, для більшості людей, а зокрема для мене. Говорив я завжди правду, щоб то не скоїлось чи не скоїв, хоч би і я, чи сестра ненароком шкоду. Я розповідав матері, не ябедничав, а так, по совісті, по простоті, хоч сестрі було, інколи, це не дуже до вподоби. Особливо як вона зробить якісь «грішок», в неї всеж було, трохи, лицемерства, не протів дещо і брехнути. Вцілому же, доносити, заявляти, виказувати для мене було противне, і ніколи до цього, за все життя, я не вдавався.

Ну дома, матері батькам, про такі ще звичайні речі, це вважав, не було грішно.

Дитиною, я був хворобливим, кволим, як не раз жалілася мати, жовтим на лиці, бідним, часто хворів на характер, тихий, спокійний, слабкий. Якби поєднувалося все це з моєю фізичною кволістю. Все це я беру, порівнюючи, з селянськими дітьми, того часу. Селянські діти, взагалі, більш розвинуті, зокрема фізично.

Далі в процесі життя, і я потроху загартовувався, фізично, і в характері, інколи для самозахисту, я ставав звіром... і кусався.

В селянському житті, виховували нас усіх, не кради, не брешти, не обманюй, поважай старших і головне, привчали до праці. Словом бути людиною, традиція стара, жаль що за ось, кілька десятків років, все це, в більшості, занехаяно, чи б то і нарешне, ломається, псується, віками накоплена мораль.

Лібив ще мріяти, філософствувати, чи б то по своєму характеру «від своєї бабусі, взагалі від старших, від їх спогадів». Може моя така вдача, мислити, повчати інших. Часто з мене, сусідські, старший від мене хлопець сміявся. Побачить у дворі, чи на шляху струмочок питає в мене, «куди він побіжить?» Я зразу стану пояснити, на беріг, там протікає річечка, далі в Лацінову річку, потім у Тікач, з Тікача у Синюху, а далі в Дніпро. Тут я трохи помилявся, в річку Буг. Я ще не знав що вона існує навіть. Чотири-пять років ще мало, географії я ще не вчив. Знав я ще тільки, як слід свій двір, шлях, город, і трошки беріг. На цьому березі, інколи прогулювся чорногуз, полював на жаби, но в той час я ще цього не знав, і не розумів чого він там бродить. Як той зберемося з сестрою, вибіжимо на город, то і давай прозиватися. «Чорногуз сів срати той загруз!» Стане він, немов прислухається, а то поверне в нашу сторону, бреде, ми тікати. Буде бити він нас, за це. Раз забрели аж до самого берега, аж ось і він, прилітає, ох і тікали, нагадає нам він, як ми з його прозивалися.

Вже, як згодом, навчився я писати, то завжди писав, списував з доживи, Англія, Франція, Австрія. Японія, Турція, Германія, Америка, більше не знав, знання по географії були надто слабкі мої, знав ще: Сербія, Бельгія, жаль мені на тебе Австрія, Германія, розгромили тебе. Правда знав ще Сінгапур Порт Сид, Ліверпуль, Владівосток, Севастопіль та палундри.

МАТИ. Матір свою я слабо памятаю. Дещо залишилося всеж у мої пам'яті, зовнішність, риси, обличчя, характер, дещо з її розповідів. В цілому, це була проста селянська жінка, українська селянка, з доброї селянської родини, чесні, працязиві люди. Сімя була відносно не багата, но всеж по відношенню інших, в селі, заможна.

По словах тітки Л. добре що батько її мій дід, помер вчасно, ато б були розкуркулили. Я не знаю його, бо родився вже після його смерті, но з розповідей чув, що це була розумна, чесна, справедлива людина.

Мати його рано овдовіла, і він ще малим хлопцем зостався удвох із матір'ю. А згодом мати його вийшла заміж, за вдівця, багатого чоловіка Лаціну. В Лаціни, було ще три сини, дід опинився на положенні зведенюка. Матеріальне становище було добре, жив Лаціна, відокремлено від села, на будучім нашім хуторі. Левада, луги, сіно, млин, багато скотини, пасіка, мав грошенята, садок, словом, заможна людина. Но... В ті часи, після кріпаччини, брали в армію, хлопців по вибору, тобто в кого в сімі було кілька синів, робітників. Щоб не підривати господарство, і брали на п'ять років, довгенькій час.

По закону піти в армію, повинен був хтось із Лацінових синів, но той змадикував та, підкупив чи що когось, і випала доля дідові мому, хоч він вважався, по своєму положенні

одинак, все ж довелося йому іти, за що він і не злюбив свого вітчима. Дослужився до унтера, чи б то, фельдфебеля, служив здається в Конвойних частинах, мав справу з арештантами, політичними таже не змінна проблема, нашої деспотичної Росії, за всю її історію, возня мужиків з... тими що їм бажають добра, або ж і влади своєї над ними, чи там ще чогось... Но знову все те старе, завдавали йому, ті, чимало непреємностей інтелігенція, люди розвинуті, освіченні, вищій стан «Пани». На волі для мужика, не досяжні, а тут арештанском положені. Но все ж, для темного мужика возня з ними, дійсно неприємна. Відслуживши свій строк, повернувся до дому, поселився в свої батьківські хаті. По тодішньому закону все це належало синові, молодшому, а поскільки він один то певно його, і чекало на його.

За ту, заподіявну кривду, з вітчимом він розійшовся, і ніколи в його не був.

В себе він завівся сімею, взявся до господарства. Частина землі йому залишилася від батька, а частину дістав за жінкою, бабусею моєю, словом землі мав чимало. Но потрібно ще уміти і господарювати, і не лінуватися, не пити. Скоро став він уже на вищі ступені, заможною людиною. А мавже деяку освіту, і честь, розум, вибраний був сількою громадою. Є церковним старостою, що і був незмінно до кінця.

За службу одержував він певну платню хоча і в якійсь мірі, відривала його від господарства, а працювати треба було дуже багато, земля, скотина.

Маючи деяку освіту, а може ще набрався від тих політичних, дещо прагнув вивчити свої дітей, через освіту вивести в люди, особливо хлопців.

В той час, селянство, в більшості на науку дивилося як на дурницю, «наука хліба не дасть», зайву затрату, з мужика, пана не вийде, хай робить біля землі, і з посмішкою дивилися на цю дідову затію.

Но дід не зважав на це, продовжував учити, хоч і розумів що це справа не легка, і в матеріальному відношенні, і далі, зуміти взяти бика за роги. «Учится – казав він своїм синам, – пішов учитися уже з тебе хлібороба не буде, а не довчишся з тебе вийде, хіба що, викидайло в бані», це правда, і його дальновидність, скільки то їх зараз наплодилося недоучок, викидайлів, тьма.

Все ж, його мрія, в якійсь мірі, здійснилася, достигла своєї мети. Хоча в дальнішим процесі, все це не пішло на користь декому, а то і на гірше, на зло. Хоча правда дісталось усім, рідним, і взагалі, всім людям, в тім числі і його сімі, грамотним і не грамотним все пішло прахом, усе загинуло, сплюндрованне. Здається, що ще тільки я зостався на тім попелищі, як невеличка іскра, що ось ось, згасне. Я не стовбур, а лиш тоненька гілочка. Но всеж щось то зісталось від сильного тіла, мізинчик. Вже згодом, коли стало видно, що в діда мого дещо отримується, йому стали завидувати, і за ним потягнулися ще дехто, прагнучи вивести дітей в люди. Вже я вчився в школі, узнав це від своїх учителів, які знали моїх дядків, згадували їх. Словом вони вже заслужили собі певну славу, зокрема дядько Петро, цей досягнув до самії століці, Харкова. В нас дома його рідня говорили що він заступник Скрипника, Голови Наросвіти, це не правда, но всеж десь він там був близько до урядових кіл України. З інших Д. Трофим, був агрономом, Семен інженером, а меншій, Пилип, став офіцером в армії. На той час це вже було добре.

Поскільки, частина сімі вчилися, відірвані від роботи, таже потрібні були кошти, платити за навчання. А господарство було чимале, потребувало робочих рук, працювати доводилося важко. І все це випало на долю, тих хто не учився, в тім числі і на мою матір.

З розповідей своїх, я узнав, для того щоб вивчитися по справжньому, тобто, попасти в вищу школу, для селянських дітей стояла ще одна перешкода, потрібна була протекція, чи якась допомога від попа, таже, діставати підручники, благонадійність, тощо. По своєму стану, ієрархії, попи мали дотупність, туди куди простого мужика, не пускали. В політичному відношенні, піп наглядав, слідкував за своєю паствою, щось хтось не так, то...Всі листи, хто одержував в селі, від когось там, проходили через цензуру попа.

Бувало що хтось там, працює в місті на фабриці, заводі, і захоче розповісти своїм, що там відбувається, ті бунти, заколоти, неспокій, такий лист уже не попаде тобі, то щей неприємності від попа.

Дід мій, по свої службі, має з попом хороші взаєминни, для людей, дома же в сім'ї, він мав іншу думку про них. Знавши їх краще від інших, часто буваючи в хаті попа, бачив усе те, зажерливість, аморальність, скупість. А поскільки людина чесна, глибоко віруюча людина, відданий церкві, то така поведінка, свого пастора, якій навпаки повинен подавати приклад іншим громадянам, для його була непристойна.

Однак все це приховував, завдяки попам, він всеж мав можливість учити дітей. В ці справі, піп робив йому добру услугу. Но за це і попові потрібно було годити всією сім'єю. Взагалі всім селянам потрібно було відробляти дарма якійсь там день, на попів, дяків, зокрема в жнива, що не дуже охочі були на це люди відробляти ці суботники. А ще ж зоставалися і не добрі згадки, з кріпоснечства. Людям, іншим, сяк так, а вже дідові, чи його сім'ї відмовитися ніяк було. А знавши їх домашнє життя, то і зовсім відсахувало. Недоброзичливість до попів панувала взагалі в сім'ї, а більш мабуть за всіх у моєї матері, і її діставалося саме більше, і дома, вона була сама старша з дівчат, робити, бавити менших відалося та щей попам. Навіть моя бабуся, наскільки вона була богомільна, поважала церкву, і спокійна жінка, но попів всеж недолюблювала. Звичайно, в православні вірі, культ церкви особливий, церква непрогрішна, служитель, попівство інша справа. До революції, духовенство у нас зарекомендувало себе, не із хорошої сторони. Мабуть, це одна із причин нашого всенароднього нещастя, тобто, саме духовенство сприяло, занепаду віри. А за цим і моральний упадок, розеднаність, розпорошеність розбещенність людства. Ворожнеча, ненависть один на другого визволю ідею класової боротьби, нею ловко скористувалися шарлатани, всякого рода, нацьковуючи одного на другого, розпалюючи і так уже роздуту ворожнечу.

Поскілки ми знаємо з історії нашої країни, ще із часів монгольської навали, церква зоставалася духовною, моральною, інтелектуальною підтримкою народних мас, обєднувала їх, захищала від зубожіння.

Вища знать, частина людей, ішли на службу монголам, чи полякам, по волі, чи по неволі, або більш того до сильної влади.

І лиш народ, сірий сирий, зоставшись кинутий на призволяще, зостався вірний церкві, і сам собі. Знайшовши у собі сили піднятися в своїй єдності, мужності, свободолюбстві на небувалу висоту і боронити себе. Під час посилення унії, і наслідком, її національно-визвольних війн духовенство, зокрема низше, було сильною, незмінною підпорою народних мас. Створивши і собі крепку підпору в основі казацкого війська. Духовенство, козацтво, і вцілому, весь народ обєдналися в єдину силу, організацію, в боротьбі протів монголів, турків, шляхти, москви ...створили собі вічну славу, це була сила і честь української нації. Відстоюючи свою незалежність, своє добро.

На відміну, в Московщині, де татарське панування надто укріпилося, церква була підпорядкованна державі спочатку монгольським ханам, а далі, коли москва визволилася, від монголів, московским царам, доповнюючи ту державну, деспотично-бюрократичну машину. Москва, перейнавши від монголів, той азіатський спосіб управління, оснований на деспотизму, тиранії, лицемирства підкупності, призирства до простого людства, народніх мас, де цар, самодержиць все, «державна – це я» став їх принципом, цар і його прибічники халуї феодалі-бояри. Затим і духовенська знать стали основою централізованої – бюрократичної державної машини. Запровадивши тяжке, рабство, чи бто кріпосничество, визискуючи народні маси, Цар-Вседержавиць, не терпівши супроти себе ніякої опозиції, безпощадно караючи за всякій протест, від кого б то він не вийшов, супроти держави, тобто себе за всяке інакодумання, звикшій тільки до лєсті, зі сторони його оточення, феодалів, церковників. Низше духовенство було саме основною підпорою і пастирами, над людськими душами.

Петро I ще більше укріпив, свою царську владу, підкоривши, зламавши, і той слабій дух церкви. Якій ще тлів, у стінах монастирів, поклавши на себе право стати і главою держави, і главою церкви. Своє оточення, свою свиту міністрів, генералів, урядовців, підбираючи десь із інших, німецьких країн, людей різного, під час, сумнівної репутації конюхів, піратів, лакеїв аби, вірно служили, а церква, люди за них повинні молитися.

Ось із такою, бюроктично-кріпосницькою державою довелось поєднатися і українському народу, і вже разом як одна нація, єдиний народ іти до спільної мети, людського щастя.

В скорості і на Україні запровадилися ті же ідеї самодержавія, а зголодніли бояре-кріпосники, та їх лакеї, як пси накинулися на цю ще свіжу добичу.

Звільнившись від загрози католицизму, чи б то унії, і поєднавшись з єдиною, здавалося православною московською вірою, українське духовенство, на первих порах, як би і виграло, в якійсь мірі, адже, єдина віра. Но віра ця вже строєнна, фальшива, служила вона не вірі, істини, не народу, а більш гнобителям, стала на шлях антинародний. На Україні, почало запровадитися кріпосне право, господарювати стали московські або тіж самі польські пани, ненависні людям, і церква, духовенство, не захищало як раніше, а піддержувало кріпосників. Та і само не протів було, попівство, поживитися за рахунок народу, попанувати. Злилося воно з тією бюрократичною великорускою державною машиною все більш відриваючи від народу, втрачаючи таким чином підтримку народніх мас. Підготовлюючи таким чином і падіння церкви, і гибелі, мільонів, мільонів, людей, людських душ. Нажива, зажерливість, пянство, призирство до людей простих, освячення визискування їх зі сторони державі, і дало, прославлення освячення, тіх кривавих царських заграбницьких війн. Мільони забитих во ім'я Цара-Батюшки, і ось останна, перша імперіалістична війна, сама кривава, де вже змішалися всі народи, всі нації, пускаючи один другому кров, тут, уже ні віра, ні нація не грала ніякої ролі, католик бив католика, православний православного.

Магометяни, католики, православні, з одної сторони, тож саме і з другої, навіть більше. Українець, православний, поляк-католик стріляв, убивав тогож українця, чи поляка, тойж віри і з кожної сторони, все це освячував свій піп, за туж віру, отечество, і цара, а царі де? Не дуже веселий жарт. А ось ще один приклад: в нашому селі. Перед війною, піп накопив, чималу суму, натої час, грошей, 15 000 карб. по його становищі, і для селянства, сума кругленька. Поклав ці гроші у німецькій банк, тут якраз і почалася ця германська війна, як розуміється, і як вийшло потім, гроші ці пропали. Від такої утрати піп не видержав, захворів і вскорості помер. Звичайно, треба його поховати, по церковному закону, попа хоронити, як служителя церкви в ризах. Все це повинно бути дома в попа, як його власність, за це він повинен був подбати ще за своє життя, но від скупості, знайдійності на гроші не зробив цього.

В церкві було все те що потрібно для відправи служби, также і ризи. Но все це вважалося як церковне, абож, громадянське добро, і ніхто не міг, посягнути на його, віддав ним церковний староста вибраний самою громадою, і відповідний перед громадою. Якраз цю службу ніс мій дід. До його і кинулася попадя. Щоб видав, на похорони церковні ризи. Дід відмовився, не маю такого права без громади. Вимагала, сварилася, ні. Хоч зберемо громаду, там вирішимо. В Дзвін. Зібралася сходка виступала матушка, вже просить, плаче. Піднялося ремствування, нарікання, лайка, Війна, напруженність, нещастя і патріотизм, все змішалось в людей, накопіло. А тут шей це псує настрої, як то віддати такі гроші німцям, а за чужі гроші нас німці бити будуть, нашими ж грішми, з нас висмоктував же і на нас. Жаднюга навіть про себе, свою смерть не подбав, а все зберав гроші. Но ось виступив і мій дід, тобто, староста. Люди добрі – мовив він, все це правда, но всеж хоронити попа без риз ми не можемо, як не як він все ж служив нам, чи у нас, а ми повинні, поховати його по закону. Є у нас у церкві, старі ризи, вже непригодні ні для чого, ніхто давно їх не одягав, давайте віддамо йому, поховано по людські. Розумні слова схаменували. Людсь.

громада ще в якійсь мірі, зберигали свою єдність, силу, ще були залишки того стародавнього віче, но вже надломняне. Та духовна особа, пастор, який мусів бути символом єдності, зрадив громаду, і віру, церкву. Пішло все прахом, і далі вже одна людина, вибравшись на вершину людської товпи, чи б то призначена ким то зверху, вирішувала одна, що їй робити, дати, чи не дати. Забрати, зройнувати, знищити, і стала не тільки власником усього людського, громадянського майна, а і людських душ. Був ще один прошарок людей, по містах, бюрократія, по селах, багаті, глитаї чи павуки, абож ще як їх звали, колупаєви та роззуваєви. Шкодили, не мало людям вони. До вели до краху і себе і інших, занастили. Здирством, жадібністю розпалювали ненависть, ворожнечу, і насильство, під знаком помсти. Вина їх, більше всього в їх тупості, слабоумії, згодом стали жертвою, своєї ж незрілості, но оставивши після себе той дух ненависті, якій потім розкачався, до крайності, наломавши добре таки дров, залишивши після себе дуже стащні, криваві, спогади, і то й же дух ненависті, заповонив майже усі людські душі, до бесконечності. А чи буде цьому кінець? Важко сказати. Духовенство ж повинно було застирегти від цього, недопустити. Но воно ще більш усугубило, собіж на зло. Згодом, після, на місце старих колупаєвих і роззуваєвих, зявилося безліч нових, більш жорстоких, голодних, злих, ненаситних псів, та ще тупіших. Заїдають вони все живе, гризуться поміж собою, багато із них гинуть, на їх місце пробираються друкі, не менш знахабнілі, дехто пробирається вверх. Там знову безпощадна боротьба, хто кого, і знову, кінця цьому не видно. Готуються нові лихоліття, нові страхіття для народів, а то й для усього людства, а покищо спектаклі, спектаклі.

Мати моя, в школу не ходила, не було для неї можливості, як старші в сім'ї дома доводилося возитися з меншими дітьми, та і на дівчат не дуже то зважали, всерівно для жінки нічого затрачати і час і гроші, для неї сім'я хозяйство домашнє, правда старші неї дівчатка, позакінчували початкову школу. Правда і для неї книжка не було новинка, хоч і не вмїла читати. Підросла, дівочі літа но розпочалася перша світова війна, молоді хлопці чи і взагалі, всі, пішли в армію, а дівчата? Зосталися самітні в селах нудьгота, туга. Базнадійність. Повернуться, діждеться, вона свого суженого чи змарніє вік в самотині, одонокою. А працювати треба, багато, дома на підробітки... по економіях, на залізницю. Дома хоч життя, достатки відносно не погані. Но працювати треба, робочих рук не хватає, війна і ті забрала війна і зазирає. Багато, підробітки допомагають, но знову ж, робота, війна, і для себе подбати треба, чиж дочикається, сумно тягнуться роки. Нарешті, війні кінець, повертаються хлопці додому, дочекалася і вона мого батька бравого матроса. Зійшлися, ось і сім'я, треба думати, і за свою вже сімю, і братися до господарства, знову вже до свого, нового, все із початку.

А тут громадянська війна, колотнеча, неспокій, армії, банди... а ось уже і ті німці тут, далі знову, не дають дихати. А тут нестачі, пошесті, хвороби, епідемії терор, голод, тиф. Від тифу в 1918 році помер і мій дід, і на щастя йому. А тоб, якби не розстріляли б зразу в ті часи, то згодом обовязково б розкуркулили б. Довелося б і йому і сім'ї гинути десь там у Сибірі, проклинати свою долю. Краще, померти, хоч і нечасно, но людиною, по людські, щоб і поховали. Так, хоч сім'я була вже доросла, но всеж зоставатися без господаря важко доводилося, і господарство вести, і ще усі були тільки но спиналися на ноги. Батько хоч і матрос, і герой, но до сім'ї, і до господарства не дуже добрий, за то в лайці, випити, побитися, більше мав хисту. За його лайку, в святи тощо, прозвали «псалтиром», так і привилася кличка. Витерпути зазнати лиха, від його дурості чимало довелось їй. Бійки, лайки було досить, ще і до моєї пам'яті, а далі уже і я запам'ятав, і на собі, а надто матері, ганявся за нею з мотузком, сокирою, не раз доводилося утікати через вікно, ховатися по сусідах, а то дивишся, сидить на городі, під копою, вся у синяках, чистить катоплю, треба зварити їсти і дітям та і йомож. То розійдеться, хватає в хаті що попало бє, миски, горшки, посуд, а потім же його треба купляти, гроші, а вони діставалися важко. А для чого все це робиться, для чого ця жорстокість, дикість, спитай його, чи відповідь? А скільки то було подібного, недарма виплакано все це у піснях. «Через віконечко утікала в вешневім саду

ночувала» або, «Ой мала я мужа пияка». Було досить його, і раніш, і вже потім, окрім усього, лиха, що підстрігає тебе звідусіль, та щей й своє домашнє. Для чого все це?

Кінчилася, Громадянська війна, успокоїлося мирне життя, одержали землю нові осадьби, нове життя. Будувати нову оселю. Збудували одну хату, покищо, для себе і для скотини, на першій випадок, а далі треба братися і за другу, справжню хату, ця буде для скотини, як далі обзаведемося більше.

Всі ці хлопоти, турботи, висіли більше на її шії доводилося ховатися із грішми, від батька, візьме, пропе та щей налупить. Горя чимало було. А сімя, діти потрібно все, потрібно хазяйство, для дітей, для усіх. Всеж вона, ця жінка, тягнулася до життя, до освіти, до нового, хотілося жити, виростити сімю, вивести її в люди, но життя важке.

Ось почалася колективізація, потягнулася вона до нового, надіялася що може принесе і її полегшення. Була ланковою по долі... Батько – мій був з звичайної селянської родини, простої, чесної, но біднішої ніж родина моєї матері, хоча обидві вони багато схожі між собою, по своєму селянському становищі, по свої мужицькі моралі. Як взагалі, багато інших селян. Чесність, працьовитість, селянські клопоти. Так і по свої дородності, однакові, як і в матері, брати, сестра, батько росли русяві люди. Так же і батьків, тобто мій дід і всі його сини росли, русяві, спокійні, добродушні люди. Так і весь рід з батьківської лінії, зараз далекі, майже забуті родичі, абож, просто, ще діди, прадіди, були родичами. Зараз тільки що однофамільці, в селі їх чимало є. Но корінь їх видно один. Коли саме він почався, не знаю, може це один із засновників, або ще з древніх предків села які zostалися, чи уціліли, після якого то чергового потрясіння.

Всі вони родичі, і не родичі багато схожі поміж собою. Один тільки мій батько, виділився між ними, і зокрема в свої сімі, як виродок, і ростом, малий та на характер, буйний, задериковатий.

Батьківщина. Як і батькова, так і все це кодро, в Куцах. Один із кутків села, мальовниче місце, рядом ліс, річка та і весь куток, зарощій деревом, в куцах, здебільшого фруктові дерева, но дикорослі, грушки, сливки, вишні, лиш поміж дерева, галявини для огородини, та багато травички.

Батьківщина матері, в центрі села, тут уже мало дерев, скалисте місто, за то більше під огородом землі. Куці, можливо, саме старе поселення ще від татарського лихоліття, маскіровка ... порятунок від орд. Пока традиція зосталась і на далі, ті ж маленькі хатки, і чагарники. В діда садиба була чимала, мабуть що більше гектара, но вся заросла деревом, кущами, травичка і де не де, невеличка ділянка під огородними культурами, картопля, кабаки, цибуля та інше, необхідне в сімі. Прибуток не великий, хіба що на сушню на узвар, а так і продати нічого. Зато затишне, приємний куточок, сілька ідилія, що ж то за село без зелені, і от повстає, в пам'яті мене, в цім же садку, мій дід, високий, рослий, плотний, з великою сивою бородою, в білому, полотнянному саморобному одягу, патріархальна ідилія. Деякі, сусідні села, як Мошурів, Побаш, нагадували наші Куці, поглянеш із-далік, справжній ліс, і лиш подекуди біліють хатки, а то тільки видно димок з комінів, догадуєшся, що то є село, і чимале.

Потім багато що змінилося, дерева повирубували, з різних причин, сади повинищували, ради землі картоплі та ще подать, за дерево потрібно було платити, важко, непідсилу, не до фаси вже. На дідові садибі, після, посилюлося три господарі, засталося де ни де деривце, і то новонасаженне. Хатина в діда маленька, старовинна сімя ж чимала шість, всіх вісім душ. Видно, раніше люди цінити, більше саме місце, куточок, садибу, це було постійне, власність передавалася в покоління, незмінно, все зоставалося по старому, за хати не дуже дбали, місце є, хата збудується, це проще. Згодом сімя розійшлася, той загинув у революцію, ті пожинилися, правда всі вони тулилися на дідові садибі, тісно, надто, но ось одержали наділи. Батько, мій а за ним і дочка, моя тітка Зінька, перебралися. Дядько Мина збудувався тут же рядом, а самі менші, Лигор і Питро zostалися в дідові хаті, старшій Лигор жинився зайняв другу половину, а дід, зостався удвох з самим меншим. До

господарства він мало вже вмішувався, чоботарував, увесь час, як і з молоду набув собі цю професію, зараз жив з неї. Надто, спокійна і лагідна людина, я не раз бував у його, то з батьками, а то і сам. Бавився із своїми, першими братами, дідовими онуками, від старшого сина, не раз забігаємо до діда в хату, дід сидить собі шиє чобітки, а ці онуки, підбігають штовхають його під боки, мало не бють немов би із якої то, злорадності, чи призирством, дід сидить, мовчить, немов не помічає, мені ж було жаль, і противно дивитися на цю сцену. Як можна було так зобижати стару людину та цей свого рідного діда, я цього ніколи не любив. Інколи дід приїздив до нас на хутір, і під час з тими ж онуками. Біля нас неподалік, проходила залізниця, тоді як від Кущів була вона подальше, і хіба що свисток поїзда можна було чути. В нас же близько видно було самі поїзда, для нас це не новинка була, і мені було дивно дивитися як тількино показався поїзд, то вискакують, дивитися, ті діти, а з ними і дід. Для його була це ще диковинка. Люди не дуже розгулювали, а він на старість взагалі, між могли підбігти до поїзда, ще закричати, до кондуктора «крути баврило» посміятися.

Згодом, дався мені взнаки цей поїзд, і не раз я згадував свого діда, щасливі були ті люди, не знали вони ні ні тієї техніки, ні цього нового лиха.

Пянствувати він, як і більшість в той час селян, не любив, ще в молодості, розповідала тітка Зінька, в неділю, збируться зі своїм товарищем батьком дядька Л. Візьмуть сороковку горілки, і цілий день біля неї просидять, аби тільки стояла для виду, під старість і зовсім не став пити. Не любив, хоч грошенята за чоботарство, водилися.

Не любив горілки пити, і дід, по матері, хоча горілка завжди в його водилася, для людей купляв тут же в селі, в шинку у жидів, четвертову пляшку. Сам же міг випити, до обіду чарку, і то на великі святки, ради гостей.

Старі люди, багато було між ними хороших, чесних, розумних господарів. Помер дід 1931 році в скорості, після смерті моєї матері, тихо, спокійно відійшов в другій світ, в цім уже для його не залишалося місця. Вже починалося нове життя, чи б то, лихоліття. Довелося б скуштувати йому цього щастя, і невідомо де він приклонився. Хіба б під хатою, як собака, і в ривчак, а так вчасно, по божому. Добра людина, похоронили його по людські, по закону, з церковним обрядом, дякувати богові, щоб кілька місяців, і вже, б, но Бог змилювався, вчасно прийняв його душу, мир праху твоєму, дідуся. На відміну від його, і своїх братів батько мій вважався безпутньою людиною. Ще із дитинства, і вже потім у зрілому віці. Хоча під старість і він ставав іншим, Людиною, хоча і життя його досить спотворило.

Но в молодості це була дика натура, може запозичинно це від предків, подібних Тарасові Бульбі, негмонним запорожцям. Десь в 1910 році, пішов на службу, попав у матроси, на Чорне море, прослужив, дослужився до унтера, тут почалася війна. Замість демобілізації довелося міряти далі Чорне море. Умови життя, матеріальне забезпечення, відношення вищого офіцерського складу було не погане. Трохи навчився грамоти, підтягнувся, із сільського хлопця, мужика вже став на певні ступені, но і з службою не дуже ладив, чи б то виривався, під час, з рямок. Або ж, мало задумувався над чим то, своєю долею, як і зараз, так і на даліше. Любив випити, любив товариство. Там десь, у Пацундрах, на стоянці, загуляли матроси, добре підвипивши поганяли банабаків (грузін). В тім числі і мій батько. Потім мали неприємності від свого карабельного начальства. Батько, хоч і виручив, товариша д.Л. доставив його вдрезги, на корабль. Но сам потім, зблудився, і попав в біду, за непристойну, поведінку, від начальства виговор, і відчислення на Далекій Схід, в іншу ескадру, в дальнє плавання. Потім революція, повернення в Росію, мітінги на кораблі, дивився він здивовано, ще недавно, ті, прості, непримітні, матроси, на яких і він під час покрикував, а то і матом їх, тепер он вони верховодять, виступають, і де в їх слова ті беруться. Згодом демобілізація, додому в село, тихе життя. Но всеж це немішало вважати себе революціонером, був же з ними разом розповідав, як уже повертався додому за ним полювали гайдамаки, наче по полях, не

розумію чому саме. Дома вже, це я вже знав і від інших, мав сутичку з німцями. Коли вони були у нас на Україні, щось там пристали до його, він і всипав німчуку, посадили втік, потім переховувався, аж поки не вийшли вони.

Розповідав і про махновців, як проходили вони через нашу місцевість, та ще і про бандитів, їздили десь там на ярмарки нічною поверталися, і ті підстерігали їх.

Но саме більше не любив будьоновців. Вже коли я навчився добре читати і коли в наші літературі, особливе місце, зайняли описи Громадянської війни, тих героїчних подій, хвалебність, мужність і високогуманність червоних, зокрема буденовців, і навпаки, жорстокість, ненависть, бездарність, інших ворожих армій, як то Петлюра, Денікін, то що. Що тільки знали вони як грабувати, та знищатися з народа. Читаючи я всьому вірив. В ідеальності, червоних, а особливо любимих, мені буденовцях, не мав ніякого сумніву, так як і жорстокості, ворожих їм. Но може зацікавили одно, хто же з них був самій зліший. Вирішив раз і запитати про це батька, «Буденовці» – зразуж відповів батько. Я ніяк не міг второпати, аж підскочив, як так, цеж просто неймовірно, ось тобі не такі ж благородні, а виходить що вони ... Якби це сказав хтось інший я би просто, відмахнувся б, дурниці, а цеж батько, в ці справі знающа, та і сам він, як не як, революціонер, передова людина, відданий владі і брехати він не вмів, за це я аж злився був на його.

Згодом, я узнав, про подібне і від інших так це була правда, я все зрозумів, всі ці дитячі ілюзії, вивітрилися.

У нашому селі, буденовці, абож, їхнє ЧК розстріляли 11 чоловік, простих селян, як заложників.

Визвали старосту, і до його, давай бандитів, «де ж у нас ті бандити», знати не знаємо, давай. Призначили. Один, чернець, пронюхав, утік до сестри в Мошурів, замість його розстріляли іншого. І так було по інших селах, по всій Україні, ціль одна залякати, відбити охоту до самовідлення, ось перші кроки влади. А взагалі, ніяка армія не приносить ні миру ні добра, насильство, грабунки це звичайне явище. А ще після такої, чи б то таких, кривавих війн, а ця міждусобиця класова боротьба, а цькування з верха, національна ворожнеча, де об'явлено там он націоналізм, бандитизм, не жаліть. Всеж національні армії, як то Петлюра, Махно, які спиралися на селянські маси, в якійсь мірі, всеж були ближчі, до народа. Дома за службу згадував батько, увесь час. Більше як з цікавості, пережите, що відданості до неї в його такої не було було і хорошого, а більшості, дещо і не так. Но глибоко не вдумувався, не було такого захоплення, до фанатизму як у д. Л. Но все було правдиве і для нас, чи може, цікаве, як і для його самого, на все життя.

В 1918 році жинився, пішла сім'я, спочатку сестра, потім я, а далі і брат Питро. Потрібно братися за господарство, до землі. Одержав наділ, осадьбу, треба будувати хатину, придбав корову, вже... Працювати доводилося багато, кругом, все робилося в ручну, орали, коровами, сіяли, руками, жали, молотили, серпом, ціпом, віяли відрами, навіть січку сікли руками, серпом. Згодом появилися молотарки, січкальні, в окремих людей, ходили по дворах, з ними, собі заробляли, і людям стало легше.

В нас, дома, збудували, одну хату, під хлів, потім другу справжню, стало уже дві корови, в декого вже і коні. Все треба працювати, як звичайно в селянстві, та ще і після війни, руїни. Багато працював і батько, хоча до господарства був він не дуже кмітливим. Під час, виривався з рямок, п'янствував, буйствував. На той час це було зло. В пізніші часи, то він був би непомітним, в цім, тепер, набагато, перешигуляли його, вже сучне покоління, життя іде вперед. Любив товариство, компанію, і його друзі поважали його. Був чесним, справедливим, держав себе гідно. Був сміливим, сосіди, і ті хто знав, побоювалися його. Був прямим, і кожному б хто на його замахнувся б дав би певну відсіч, словом, не давав собі в кашу наплювати. Якійсь не добрий поступок по відношенні, сосід, чи і так людини, виказати, заявити, цього не любив.

Якось одного разу, міліція трусила самогонку, в ті часи, за цю карали суворо, но люди гнали, і береглися, ховали. Була кругова порука, тільки но хто в селі з'явився, зразу

ж, усі визнавали. Передавалося різними знаками, скажем, картуз, козирком назад, пройшов по вулиці... і вже, словом, найти було важко. Однак, труси проходили, і ось на березі устріла ця групка, мене. Випитували, манили, давали гроші, ножики, щоб я сказав у кого є самогонка. Для мене, мені було років п'ять, дуже хотілося «заробити». Такі речі для дитини, велике щастя, і знав я, в кого є. Вечером ще, якраз, сусід наш, закопував бутилі, за хатою в ямі, я грався бачив все це, моє одно слово, і я б був багатим. Люди, сусіди, спостерігали над цією картиною, переживали. А надто батько. Була б велика ганьба для його, для сім'ї, за такого сина. Но я не піддався на цю спокусу, відкинув, не знаю, немає і пішов. Люди з полегшенням зітхнули. А батько довго ще хвалився, і гордився мною, і між сусідами я мав честь. Так я більше виграв, від цього, і далі, на все життя, в мене зосталося, це у пам'яті, краще бути, чесною людиною, ніж, багатим, но негідником.

Ось ще приклад, памятаю, сестра пішла першій рік у школу, раз ідучи з школи знайшла ручку, ручка проста, учнівська, копійчна. Дома ж зразу батько угледів «Де взяла?», знайшла, Ні, взявся до неї крепко, пібігла, до товаришок, привела їх ті підтвердили, так, там і там, знайшла, повірив. Ну добре – сказав, – щоб ти завтра її віднесла в школу, підняла спитала чия вона, і повернула і щоб я в тебе більше її не бачив.

Що там, дальше сталося з ручкою, я не помню. Но цей випадок, я запом'ятав на все життя. Зразу ж врзалося мені в пам'ять, раз, я грався, в сусіда, на гною, знайшов циганську голку, мене зацікавила, така здоровенна голка, захотілося мені мати її, но знаючи батькове відношення до цього, боявся, однак, взяв, і сховав аж через, якийсь час, і рішив погратися нею, тут батько і запримітив її в мене, і знову, де взяв? Я розповів що знайшов, на гною, більше не допитувався, та і для чого, стара іржава, голка, правда. Всеж і я нею не скористувався, забрав у мене її латати мішки. Все це вбивалося нам з раннього віку, ці прості, селянські правила моралі. Чужого, не чіпай, лежить, не твоє, переступи. А дітем, особливо, привчати їх з мальства, до праці, чесності, так же і ябедництво, і для дітей, і для сім'ї, зло ганьба, і на все життя спотворений. І вже потім скільки мені довелося в житті скоштувати, всякого лиха, нещастя, побувати серед різних людей, блукати по світі, ходити на краю пропасті, людського падіння, здавалося б, зробити так і для тебе буде легше, може і надалі, но це б означало, що ти вже, полетів у бездну людської пошлості. А там може тюрму, або і ще щось, погірше, ні брехня, обман, крадіжка, ябеди це не метод, на цім жити, це не життя.

Дитячі роки то наука, наклало своє табу, на всі ці аморальні вчинки, і завдяки цьому я не котився в болото. І перша заслуга в цім батька, чи б то батьків, його щирість, чесність – наука моя. Дома, до сім'ї, ставився він, під час грубо, або ж просто, байдуже. Добре значить так і повинно бути, погано, ну що ж нічого не вдієш. Но панькатся не любив, як то в інших родин. Ми навіть не назвали його татом, а просто, Батьком, раз попробували, були перейти, на «Тато» но він цикнув на нас, і більше ми не наважувалися, так і зостався Батьком. Вступатися за нас, своїх дітей, він ніколи, як то було в інших, не любив, і мені, ще змалку заявив, обідив хто там тебе чи що, до мене не іди, я не піду за тебе вступатися, сам як хоч, так і викручуйся. А це не погано, далі, в житті, воно мені помагало. Я завжди надіявся сам на себе, а то що батьки, бігали та вступалися за своїмі дітьми, для них було це, потім, гірше. Словом нас, чи б то мене не балував. Більш того, часто діставалося мені від його, саме більше, сестра дівчина, брат ще малий, а я якраз. Бив часто, інколи, було, так сказати за що, а то просто даром, нерозвідівши, а зразу, хоча і любив він мене, мабуть, більше за інших. Обіди за це в мене ніякої, за це, скоріше я його поважав, за його вдачу. Частіше було, в його і хороші наміри, в настрої, він прихильний до сім'ї, багато повчає, розповідає, для мене він, в такі часи, особливо приємний, як добрий батько.

Привчає нас до праці, до життя, і сам працює, турбується, щоб і для сім'ї було, і нас вивести в люди, вивчити, виховати, робить нам іграшки, забави, в такі часи легко з ним говорити, і цікаво.

Десь у його дві натури, одна дика, груба, звірина, друга лагідна, добродушна, людська, вони і боролися в йому, то одна візьме верх, то друга. То здається що в його, появилася сили волі, що він здатний що вгодно зробити. В інший час, стає наскільки безвольною істотою, як мала дитина. В цілому, звичайна людина, роздумувати не любив, що скажуть йому то і вірить, скажуть, що так добре, чи ця людина, хороша, повірять, скажуть погана це знову повірять.

Про минуле, багато згадував, но воно його мало захоплювало, так же мало задумувався він і майбутнім, жив із часом, служив, було так добре. Після революції стало так... і він як усі люди.

Стало інакше щож і він не протів, став якби активістом, патріотом влади. Погано жив, чи добре, все рівно, стала мода красти, ну щож, нічого не вдієш, і сам не протів, як що попаде в руки. Як життя діктує, як люди живуть так і я, добре це чи погано, байдуже. А хто винуватий, система і система по душі, все наше. Одно німців не любив завдали йому хлопоту, надто поліцаї но то було і чуже. А це ми.

В одному був вірний, і це його найперше, саме миле для його, це компанія і чарка. Зізвати до себе гостей, чи самому ходити в гості, це любимо його зайняття. В цій справі дійсно не відставав, абож, мав певний успіх. Все своє життя, як би то не було, важко, недістатки, все рівно без цього не обходилося.

Звичайно, збиратися гуляти, не так собі тяп-ляп, десь за углом, чи під кущем, аби випити. А порядком, гідно як то личить добрим людям, в хаті, за столом, не спіша, чарочка, закуска добра, погомоніти, поспівати. Співати особливо він любив, хоча і голосу не мав. Сам же пити дома, аби пити, він ніколи не любив і не пив. В святкові дні, коли посходяться гості, добра компанія, його товариші, по службі, це справжня радість, його стихія. Веселощі, шуму, крику, спогадів це справжнє життя.

Дядько Лукаш – це була, людина складної натури, сильної душі, чутлива до всього, з особливим характером, волевим, настійчивим, но з різними причудами, до вульгарності, цікава і примітна людина.

Віра у величність, і наївна дитяча віра, у всякі дрібнички. Тяга до багатства, і, дрібязковість дитяча, груба і ніжна вдача, гостре відчуття, як до хорошого так і злого, з різкими переходами, від одного до другого. Був як схожий в своїх рисах, до мого батька, заразом і протилежність його вдачі. Любив компанію, но по своїму. Був і егоїст, і скупий, любив і випити, і пригостити друзів. Мав звичку кричати, матюкатися, но дома, битися, ніколи не знав, також і на вулиці. Но як десь заведеться шпана, то сміливо кидався на них, розганяв, і боялися його з таких людей, в певних умовах, особистість могла б проявитися в значні мірі, – сильна особа, або ж, глитай, жмикрут, з простої селянської сім'ї, середнього достатку. Батьки селяни, мужики, жили в сусідньому селі, Лащові, неподалік, від Кущів. Батько його, Гнат, дружив із моїм, дідом, в Кущах. Часто збиралися вони, вели свої розмови, за сороковкою.

Д. Л. був відмінним, также від своїх братів. Своєю невгомною вдачею. А просте селянське життя, огрубило його ще більше. Бідність зробила скупим. В молодості, до служби, працював на сусідні економії. Згодом кучерував у того ж пана, відношення з паном були хороші. Тручися біля панів, нахватався від них трохи культури чи б то лакейства. Просто, ж, тягнувся до начальства, з лакейством мирився, но не любив його.

В 1910 році, пішов служити в матроси, на Чорне море, служив на одному кораблі з моїм батьком, та із остальними друзями, матросами.

Служба підійшла йому по душі, вже до служби, він потерся потроху, біля людей, зокрема біля начальства, і вже, скоро, на службі став зразковим матросом, зумів завоювати до себе, повагу, довіря від свого начальства, і любов до флоту, зосталася в його на все життя. Адже, служба зробила з його людину.

Прийшовши на корабель, простим селянським хлопцем, чуть не батраком, і зовсім не письменним, на службі навчили його грамоти, дещо, політики, і згодом, мав уже звання

унтера, командир орудійної башні. Був на виду у начальства, як боєвій командир. А мавши хороший голос, гордістю команди, хороший голос в армії дещо значить. Після забитого селянського хлопця, відчув у собі людину, як він розповідав, довелося йому розмовляти з самим царем. Коли той під час війни відвідував флот. Вів себе акуратно, десціплінуванно. Відданим служакою, за свою службу багато чому навчився.

Но головна мета була в його, зібрати гроші, відслужити, во славу царю і отечеству, повернутися в село, додому, завести своє господарство, стати хорошим хозяїном. Тому на службі держав себе в руках, скупував, навіть положену в обід, порцію горілку не пив. Переводив на гроші. Віддавав, гроші на збереження в банк, в свою волость. Так прослуживши своїх чотирі роки збирався на демоблізацію. Но ось пролунав вистріл у Сараєві, і все порушилося. Почалася перша світова війна, довелося zostаватися воювати.

Перші дні війни, бурний порив патріотизма. В столиці, містах, селах, армії, в флоті. Веди нас Батюшка в бой. Розібемо німця, розгромимо Турків-Бусурман, цих давнішних ворогів, відвоюємо у них Басфор і Дарданели. Он там уже Кузьма Крючков, показав німцям. Герой.

Но цей першій порив, скоро замінило розчарування, розгром армії Самсонова в Авсустовських Лісах, перші невдачі на фронтах, невдачі на флоті. Загибель лінкора Марії, в перші дні війни, в самім порту. Бездарне командування, зрада, «Гебен» господарує на Чорному морі, російській флот пасує. Безконтрольність.

Командуючий Чорноморским флотом, Енгельгард, німець. Сама цариця німкення, в уряді, кругом німці. В штабах зрада продають нас німцям. Брат капітана «Гебена», командує нашою ескадрою, нас продає. Вся ескадра наша протів одного корабля і безсильна, но не по вині матросів. Деж ті причини? Хто виноват? Не удалося розпутати, той запутаний клубок і після війни, добратися до істини. Революція змела вся гамузом. А всю вину склали на царизм, на генералів, офіцерів, відплачували їм за все це, кровю. Винних і не винних всіх під одну шибеницю. Далі все змішалось в купу, стригли підряд, знову змінилось, но той урок, так і не навчив нічого. Знову війни, друга Світова, і теж саме, ні на багато гірше, но вже ні царів, ні їх генералів не було. А винить кого? Народ увесь, ні, нете виноватій, параліч імперій.

Вже від Наполіона, майже, Кримска війна, Шіпка, Японска війна, все невдачі, і нарешті, ця перша і остання для царів. А ця перша чи друга? Нарешті, ненависний усім Енгельгард був знятий. Командуючий флотом. Призначили Колчака... Колчак – любімець матросів, наставник офіцерства, гордість моряків, носитель славних традицій, лучших російських адміралів, слави російського флота, Лазарева, Нахімова, Курнікова. А головне, свій російський чоловік, довіренна людина, як у свій час Кутузов. Стало полегшення в якійсь мірі флот підтягнувся, появилася надія на перемогу, на благополучний кінець війни. Но окрім Чорноморского флота, ще були і інші, ділянки фронтів, і чемало проблем, неполадків, і різної мерзості.

Недовіря, до командуючих, до влади, царили кругом. А надто, і до самого царського дома, а то глупа історія з Розпутнім. Зовсім скомпроментіровала царску сім'ю. А там неполадки не задоволення в самі столиці. І ось нежданно, враз революція, перша лютнева. Цара скинуто. Зразу все освіжила, всю країну, армію, флот. Звільнила від ненависного усім царського режиму. Яке гнобили довгі роки, а остіні часи надто, і сам уже почав загнувати, і все більше визивало ненависті всіх слоїв населення, а невдачі на фронті в ці остані війні зовсім утратило віру до себе. Вважалось як чуже, вороже до народа. Більше шкоди приносили ніж користі. І готові були продати свій народ Німцям, Японцям, Туркам. Кому завгодно.

Ось влада, змінилася, стара впала, нова подавала надії, зникла підозра в тіх генералах та урадовців, які вважалися німецькими шпіонами.

Почалося нове життя, повіяло щось свіже. Вже можна було свободно висловлювати свої думки, почуття, можна було свободно виступати, мітингувати, викладати свої

програми, свої прагнення, все те що накопало в кожного. Закрутилося усе кругом, по всі країні, в армії, флоті, і тут на Чорноморські Ескадрі пішли, дескусії, мітинги.... Д.Л. слухав слова, всіх тих промовців, і йому як примірному матросові молотшому командірю, привикшому вважати себе, трохи вищим над остальними рядовими матросами. Но з іншої сторонни, той же простий селянин, малограмотний і може темний, малосвідомий в питаннях політики, доводилося з розявленням ротом, із здивованням слухати всі ті речі, малозрозумілих для його, та ще від тих людей, яких він вважав низше себе, і не раз їх повчав, а то і давав їм наганяй, як недорозвинутих істот. Тепер ось, закрутило його в цих незвичних і малозрозумілих тем, процесів життя.

Так бурно вирувало життя, в свій час, в Запорожські Січі, но там за довгі віка, все це ввійшло в звичку, як свої звичайні справи, зрозумілі для всіх, і бачили перед собою певні цілі, заграбники монголи, турки, шляхта..... Ось їхні вороги, боротьба проти заграбників, за свободу, об'єднувало їх як одно ціле, одні особи, чи б то група людей, певної ролі не грали, на їх місце знаходилися інші. Так і в демократичних державах, всі ті проблеми, обговорувалися вільно. Все те свободне, підготовлялося в процесі довгих років, в вільних дискусіях, в ті чи інші мірі свідомих мас. Вирішувалися політичні, чи економічні проблем, ішов свій прогрес.

Но в такі деспотичні монархії, як Російська імперія, економічні відсталі і духовно не зрілі. Виховуванні в односторонньому дусі, привитому царизмом, привикшому вважати себе як священну імперію. А проблеми вирішувалися, більш, стихійно, по указу зверху, і вважалося все це як добра воля, ласка, гуманність, монарха до своїх підданих. Все то отруювало людські мозки, в сліпі покорності, царам, панам.

З другої сторони, ненависть, в тій чи іншій мірі, до режиму, неволя, несправедливість, викликало в народа глухий протест, брожжіння, стихійний бунт.

Війна, на первих порах, якби погасила все те, обєднала країну, ну далі невдачі ще більше розколихали, розбудили, приборкане, розворушили все те накопленне за довгі віки.

І ось раптова свобода, що більше визивала бурю. Так всьому є свій кінець, стародавня Римська імперія, в свій час була надто сильна, влада була крепка, розвивалася, розвивалася, росла, крепко прогресувалася. Були всі можливості для прогреса, но підійшов свій час, і розвалилася, но дала нову силу християнства, яке на руїнах, з тлілої, в свій час, могутньої імперії, створило могутню організацію, і підняло ще вище, цивілізіцію.

А ось друга імперія, Росія.. Щось подібне проходить, чи навпаки? Здається інші відношення, монархія ізтліла. Но на своє місце не підготовила нічого, окрім задушливої атмосфери. Все старе нікчемне, непригодне, а до нового ще незрілі. Ті скуті сили визволилися, но куда їх направити, запутана справа. Підготовлявся хаос. Поки що змінився лиш уряд, а все зоставалося по старому, здається, таж служба, таж війна, но то служили, во імя царя, тепер во імя революції, во імя нової Росії. Старе на новий лад, тіж командири, в цілому той же порядок, хіба що відношення до начальства стали інші, помягшало з своєї сторони начальство, но і повага до начальства вже була не та, і так зразу, раптово, і саме в такий час, вирішальний, щєб трохи подождала і кінець війні. Тоді б, демократія прийшла невчасно, дисципліна почала падати, а війну потрібно продовжувати, потрібно було комусь наказувати, комусь виконувати, переживати всі ті невзгоди, і гинути. Коли вже в головах почали ворухити другі думки, мітинги, промови розколихали. Ні так уже не піде.

А там у столиці, Тимчасовий уряд, неспроможний вирішити ці раптово, створені нові проблеми, і тіж старі ще зоставалися недоведенні до кінця, нехватає, рішучості. А там в столиці червневі події, а знову ж національне питання вимагає негайного рішення, і рішуче. Це вже розпад імперії, і зобовязання перед Антантою, загроза перед німцями, складна ділема, а он уже Корнілов підготовляє переворот, єдиний рішучий крок, для стабілізації похитнувшого стану, на фронті, боротьба з дезертирством, з мародерством, смертна кара, і це остаточно підірвало віру в новий уряд.

Но ось підійшов жовтень 1917 рік по словах Д. Л. «як заколотив Ленін» зразу все пішло водоворотом. Кінець всьому старому. Завертілося колесо історії, події, події.

Но справа не в одному тільки Леніну, чи в якійсь там групі людей, називаючи себе партією. А коріння де то були інше, глибше. Ленін тільки що зумів уловити той момент. Зіграти на емоціях, розбуркати ту накупівши ненависть, і піддати жару.

Щоб було як би Ленін прийшов до влади зразу, в Лютневу революцію, зумів би він зробити то, що зроблено було ним потім, мабуть що ні. Також мабуть і йому, маючи здоровий глузд довелося б продовжувати війну, або ж вирішувати проблеми по другому, чи б то придержуватися йому тих же старих порядків, і чи не довелося б і йому з його урядом, як і його попередники, Керенській тощо, звільнити місце, які то інші групівці, скажем анархістам. Зумів він, зразу ж, підняти усю масу народу, армію, яка ще деякій час трималася по традиції, повної єдності. Перша революція, підготувала ґрунт для дальшого розвитку подій. В цілому ж все те підготовлялося ще раніш Царським самодержавством.

І Волею, неволею, ставши на шлях терору, зразу ж після царизму. В той час ще зберігши якусь силу, частина, народа, зразу ж могла б розглядіти до чого воно іде, а його б ця Лютнева революція були б ті ж Августовські Ліса. Або ж щоб не удалося Леніну захватити влади. Якби події розвивалися б далі? Божа воля? історична необхідність? випадковість? Чи воля Леніна і його партії спромоглися б зробити щось реальне.

Скоріше життя, чи б ті історичні події розвивалися по своєму, хотілося б чи не хотілося б комусь там, головне удержатися при владі, столиця, всі ті засоби інформації, установи, допомагали в якійсь мірі впливати на хід подій. Но ті попередні його програми і прогнози вже виявилися непридатні, розрушенні. Імперія вже трошчала, но життєві сили ще були великі, ще не підготовлена була до розвалу.. до повного краху.

На місто самодержавії до речі був централізм, під фальшивою низвою, демократичний, стару релігію, стару партію, повинна була замінити нова реалія і нова партія, а інтернаціоналізм, повинен був, об'єднати всі ті народності старої імперії, даже більше, старі ідеї словянства, православія, ізжили себе. Далі намічався розмах куди ширше, імперія, прагнула розростатися інакше смерть її. Добровольне об'єднання, під знаком інтернаціоналізму, неможливе навіть в узьких кордонах, нації прагнули відокремлення. Но сили в них були надто ще слабкі, а нова ідея, зуміла протистояти тим силам, інакше кажучи, Росія або ж могла зостатися в межах, Московського царства, часів Івана III, а це ніяк не входило б в інтереси ні Леніна, ні його партії. Ні їхні програмі і чи б уціліб вони, в такому становищі, важко б довелося б їм.

Або ж, підтасувати, свою програму до, цих, нових умов, зберегти себе свою ідею, і разом, туж імперію. Все те старе перелицювати, посвоєму, попервах скомпроментувати його. Но зберегти, а потім оновити. Так дікують, якісь вищі сили. А покищо: Мені здається, що все це було подібно тому, як часто доводиться, нам спостерігати, в оборі скотина, привикша до такого свого становища, держитися у ній, сама обора, стара прогнивша, а зламати її ні розуму ні хисту не хватає, топчеться худоба, рвется на волю, хотілося б побігти, погуляти на волі, но щось їх здержує.

Звичка, покірність, досить кільком тваринам упертися у ню і рухнула б вона. Но нездатні вони на це, а волі так хочеться. Но ось від якоїсь там, зовнішньої сили, бурі, чи що, або ж, ще нароком яка то тварина вперлася і похитнулася обора впала, і вже перед тваринами відкрився простір, воля.

Дивляться вони, не розуміючи що сталося боязко виходять вони за ті встановленні межі, переступають перші їх тиснуть задні, і ось уже вони всі на волі. Зразу кидаються на зелену траву скубуть її, смакуючи, потім, все дальше і дальше відходять, обора вже зосталася далеко позаді. А потім враз з якоюсь несамовитістю, зриваються летять, мчаться галопом, витрішивши очі, самі не розуміючи куди, пощо, і вже здається ніяка сила, не може зостановити їх, сотні пастухів не спроможні б, зробити це. Біжать через, ярі, кущі, річки, вали. Ніяка там небезпека не лякала їх. Ні перешкоди не зупиняють їх.

Но ось мало-помалу оговтаються, задихавшись, уповільняють свою ходу, далі і зовсім присмирніли, накидаються на пашу з жадібністю скубуть її, і вже, знову, зовсім стали покірними. Тепер якійсь хлопчик може зайняти їх, і спокійно направляти куди він захоче. А там уже стара кошара, поправлена, відремонтована, в більш крепку, і знову неволя. А то ще, дивишся, женуть пастухи скотину табун повільно іде отара, но враз впереді вискочив заєць, чи б то собака, і враз весь табун врозтіч, і не остановиш, аж поки сам він не збереться до купи.

Так було і в ті революційні роки, за довгі віки народ привик до цяря, режиму рабства, інакше він не розумів життя. Без начальства, без насильства. А ті свободні общини, які у свій час мали місце на окраїнах Російської імперії, частково були ліквідованні, а їх остатки поступово згасали, дух вивітрувався. Центр, Москва все більше прибирав їх до своїх рук.

Но на місце старо-руського вільного духу, зявлявся новий вже із Європи, проникав він скоріше в середовище інтелігенції, в промислові центри, но це були лиш зачатки. В цілому народ був зажатий, і владою, і в економічному відношенні, а селянство, земельними проблемами.

Все це важко гнітило усіх, і тим хто розумів, все це, і для тих, хто лиш відчував, все те, но не розумів, звідки і хто його давить, де причини усьому.

І яким би не був важким режим, всеж покищо держався. А ж поки якась сила, зовнішня, ні штовхнула, похитнула його.

І він міг би розлетися на куски, но інша сила, здержувала, і зразу но тільки розколотила його, та змішало деякі основи, вибила з колії, з його старого русла. З допомогою війни чи б то військових невдач.

Все це вийшло, неожиданно. Був Тисячирічній стовб, і враз він звалився. Глянули всі з подивом, влада упала, і вибиравши потроху, з тієї загорожі, враз, радість, Воля, спочатку несміливо, а далі і пішло, заколихалася вся імперія. Все те що за довгі віки назбиралося, враз виплило наружу, і почалася та азіатска різня, яка оспівується як щось ідеальне, неповторне.

Розправа з аристократією, з чиновничеством, офіцерством, зло за зло, хто прав, хто виноватий, ніколи думати, хтось там знав, розумів, спробував би виправити все це, но то були одиниці, і їх призив, не доходив, це «Голос вопіючого в пустині» призов, бий, ламай, це більш зрозумілий. Війна перетворилася, в іншу війну, абож, продовження тієї, зовнішньої різні.

Так в свій час було в Франції, но Франція була європейска держава, досить підготовлена, розміром невелика без скупчення національностей, і ще по відношенні, сусідніх країн. Більш відсталих була передовою, виносила в свої ідеї, революційних дух, і перше проголосила, Свободу, Рівність, Права Людини, Братерство, Законність.

В Росії вийшло щось навпаки, в багатонаціональні, відсталі країні з однобічним культурним і духовним розвитком. Там, передова інтелігенція сучасна цивілізація, а там ще допотопне, первинний, спосіб господарства. Там уже багатство, а там ще злидота. Там уже в якійсь мірі, свідомий передовий робітничий клас, а далі і більшість, забита сільска маса. Там, на окраїнах, ще є, свободолюбство, частково вільності, а там в Центрі, давній дух рабства. Там передові ідеї, а там, дух помсти, соціальної, родової, рабської, ради крові, і пішло.

Той воював за ідею, той просто по звичці, чи б то, по мобілізації. Один нападав, другий захищався, той просто грабив, а той зі злості палив, руйнував, а той хватав що попало під руки, тягнув до себе. Брат на Брата, Син на Батька, за що? навіщо? во імя чого? Ніхто по справжньому нічого не розумів, все рухнуло, надії, сподівання, віри немає.

Знали одно тільки, стара влада впала, царя немає, а нова влада, та чи інша, лиш призрак, на нюю мало хто зважав, і мало хто її розумів, різалися тай усе.

І ще, на стару владу можна було уже вільно говорити, лаяти її звинувачувати, у всіх злорадствах, сміятися з неї, вона вже мертва. Співали дівчата:

Ей були в царя вечорниці,
Ішов Розпутін до цариці.

Так, святий, помазник божий, цар-батюшка попав у таку неласку, в тих що ще кілька місяців назад, молилися за його. В армії, в флоті ішов процес розпаду. Старі порядки, старі ідеї, вже не мали успіху, і всіх тих офіцерів, генералів, адміралів, носителів, тіх вже відживши ідей зневажали. А нових, нові, як то співали із зневагою.

Наші унтер - офіцери, руководствують полком, не придбали і вони собі честі. Та і не могли. Появилися різні ідеї, різні цілі, хто за що.

В Чорноморському флоті де було багато українців, панували, в більшості, дві ідеї «Вільна Україна», і Ленін. І знову поскільки матроси, більшість із селянства, все заключалося в землі. Особливо для малоземельних, а їх було більшість також, хто з них ближче, і хто скоріше, зуміє задовольнити потреби Центральна рада, чи Ленін, перша, це своя, рідна, друга, трохи не то, но всеж здається, всі питання, національне, земельне вирішує правильно, навіть більше, зокрема із землею.

Україна. Самостійність, розбудила національні почуття, но ще надто слабо, привичка до центру, до Великої Росії була надто велика, а свідомість, у мало-освідченної маси, ще слаба.

Більшість хиталося то в одну, то в другу сторону, куда примкнутися.

Здається Ленін брав верх, земля безплатно, бери скільки забажаєш, щож ще треба, а з Вільною Україною, можна і підждати, Петлюра землю і дає, но за викуп, справа така, не тішить. Звичайно, якби хтось міг задуматися над цим краще, обміркувати ці питання, спокійно, абож щей спробувати.

Булиб вільні вибори, словом, потрібен був час. Но тут події розвивалися бистро, раз прогавив, то пропало. Земля безплатно, це добре, ну а дальше бери скільки хоч, а чи хватить її усім? А що дальше із нею робити? Ні тягтя, ні реманенту, ні гроші. А продукція? де її збувати? Словом проблем було чимало, но про це мало хто задумувався. Як зараз, скажем, гроші, пообіцяй, хтось всім добренну зарплату, пішли б гурбою за ним, а результат? Як це зробити; де їх узяти? ще; Незалежність. Вільна Україна. А з другої сторони, Свобода, Рівність, Братерство, – хто це може, так зразу зробити? Одна людина, взмахом чарівної палички. Такого в казці не знайдеш. А тут? А що в переді буде? Покишо розгул, кинулися зривати з офіцерів пагони, це є насолода. Дивляться, дивуються, старі офіцери. Як то помутився, в цих ще недавніх покірних, вірних людей, розум... Не стерпів один старий адмірал, до їх «Ви ідять робіть революцію, а пагони це дурниця, ми їх самі покидаємо».

Д.Л. закрутило вцім вирі, подій, куда? Жаль було за старим, за службою, за командирами, служив, вислужився, мав честь, став людиною, і ось, все пішло прахом. Жаль було і за грішми, збирав, скупував, водилися вже, заощадження в банку. Міг би стати порядним господарем, і зновуж, пропали, революція зіла. Но старого вже не поверниш, а нового? Треба кудись притнутися. Нове всеж дає якійсь надії, можливо більш підходить для життя, здається окупує, оправдовує себе. Землю і так дають, хитався він в різні сторони, нарешті примкнув до більшовиків, його товариш, із сосьднього села, Гицайло, той за Петлюрою пішов. Звичайно, це лиш уявно, просто симпатизував. Були б вибори, тоді б то. Но ось і брат Д.Л. Гарвась дійсно пішов служити до Петлюри, а з годом перейшов, до червоних. Все рушилося стихійно.

Скільки було їх, з роздвоєнною душою, Д.Л. так і прожив все життя, з роздвоєнною, абож ще розтроєнною душою. Жалкував, за старим, не байдужим був і до Вільної України. Но все ж, тягнувся чи б то мусів тягнутися за життям. Скоро підійшла демоблізація, комуб то не хотілося б додому, хай там інші вирішують справу, а нам скоріше до дому, до землі, так і він, так і багато інших, тянулися в своє село.

Дома зразу забув всі ті ідеї, кинувся в іншу крайність. Погуляти, випити, дівчата, вулиця, горілка, і розбуркана сила. Ось ми покажемо, себе надолужимо прогаєнне влади ще немає, абож лиш призрак її, а наша стихія. Привіз з собою дещо, та ще пістоль. Постріляти, полякати цих селяків, розкачатися на всю катушку. І пішло по селах, розгнuzданність, розбурхалася сила. Бити, стріляти, грабити, грабили Економії, грабили жидів. Грабували один одного, хто кого, розлилася ця стихія, по всій Україні, собі на лихо, ох якби то розум.

Так погулявши побешкетувавши Д.Л. вирішив перейти до мирного життя. Жинився на материні сестрі, тітці Л. Одержав свою землю, садибу, на бувші Економічні землі, зайнявся господарством, по привычці не цурався компанії, не протів погуляти, випити, повеселитися, чи б то пошумити, показати свою вдачу. Но тяга до господарства і скупість, жадібність, було його другою вдачею, так же як на службі. Проявити себе, вибитися, в начальники командувати над другими, в цім також мав певний успіх.

По привычці, акуратність, десціплінованість, хазайственність, чи б то, заглянути потроху в політику, і те буйство, давали йому повагу на селі, і посміхи з його чудинок.

Справи спочатку пішли добре, но далі б можливо і піднявся б до справжнього господаря за короткий час, нажив непогане хозяйство, хата, хліви клуня, корова, коні, та ще дібовязок, свині, кури, з одягом не погано, на той час, то із служби пристарався. Багато працював, був дбайливим чоловіком, дітей у них не було. Мав змогу вийти в люди, но ось розпочалася колективізація. Треба вже, знову назад, віддавати, ту... землю, за яку мріяв усе життя, тянувся, скупував, творили революцію. А там і скотину, насамперед Коні, Гордість і Багатство селянина, і так важко вони діставалися йому і взагалі людям, не потрібні вже стайні, ні ті хліви, ні клуні, зосталася одна хатина, та садиба, мріяти вже ні прощо було.

Почалися нові муки, жаль за нажитим, но впереді ще є якась Надія. Зразу попав у актив, а там і призначений головою колгоспу, і взагалі працював, якийсь час на керівних роботах, то комірником, то завкоперацією, далі бригадиром. Життя все більше гнуло до низу, позбувшись господарства, перейшов на злиденне життя, вийшло на верх, ще у більшій мірі, та скупість, жадібність, дріб'язковість, все загірбавби, а воно, до низу. І тільки злість роздуває.

Інколи. Як сильно допече його, дома перед жінкою, розлютується, кричить, матюкається комусь виказує, грозить, «дай шаблюку» а далі сяде заплаче, і, лиш горілка втішає.

Знову, нове лихо, війна з німцями.

Спочатку розгубленість, дані розчарування, потім, жаль, обіда, за невдачі, до чого довели, і знову, захоплення німецькою непереможною силою і надії на понесення цієї, загубленої долі. Як було в більшості людей. Далі вже Байдушість, що буде, і, страх, перд відходом німців. А що як побють?

Так, переживши ті ніщастя, замученні самодурством та репресіями сталіна. Люди з надією дивилися на заграницю. Ось вона і прийшла, знову буде усе по старому, Земля, Церква, Воля.

Но німці і не збиралися робити добро комусь там, їм потрібно було земля, хліб, рабська сила. Тож Експлоатація теж насильство загарбники тіж, що були і раніш, Монголи, Турки, Поляки. Знову, повернулися свої, знову радість надія, і нове розчарування і безнадійність, вже, остаточна безвихідь.

Ось, прийшли, зустрів з радістю, всеж свої, тай порятунок принесли, кинувся допомагати раненим як міг. Вже, зразу став головою, колгоспу, організував недобитків, збирав, стягував реманент, що де зміг дістати, піймав десь пару коней, це велика підмога. Но ось його місце зайняли інші молодші, хитріші чи наглиші, пішов, Бригадиром. Но вже ненадовго, Комірником. Но і тут вже довелося вступити місце, іншим, сучасним, молодшим і довелося піти сторожом. Господарство, також пішло на упадок, збувся корови,

перейшов на кози далі і кози кинув, кілька курок, стара, хатка, старці безпоміжні, єдина втіха зосталася горілка.

Так усе життя, піднімався, падав, надія, сподівання на краще, розчарування, Безнадійність, жаль, муки туга за старим, тяга до нового. Ненависть до царів, до панів, потім плакав за ними.

Згодом, як у мене був радіоприймач. Часто, він любив слухати передачі з закордону, про нашу долю, дурну, почувши «обмануті сірі шенелі», про ті роки революції, увесь час, потім, повторяв ці слова, узнав трохи правди, і це радість. Ну щоб не було, зостався, до кінця життя, вірний, ті царські, матроскі службі, то були самі щасливі роки в його житті, і зберігав свою матроську форму, так і похоронили в ній.

В той час він ще в розцвіті сил, і багатих надій, був на самі висоті. В роки, коли збиралися у нас, гулянки, також були для нього добрими роками. В господарстві справи ішли не погано, піднімався, ріс, мав непоганий авторитет в селі. Взагалі, між людьми, революція для його була, ідеальною, і міг хвалитися, «Я, ми матроси, зробили революцію» це наша Гордість. «Ми завоювали краще життя», роки були ще саме в розцвіті, а в переді щастя, здавалося посмухалося йому.

І збираючи в нас дома, особливо на різдвянні свята, в самих добрих настроях, а чарка горілки, піддавала радості. Я сам, особливо, любив такі дні, хоч я і не учавував за столом, но радість передавалася і на мене, а дарунки, гостинці, Д.Л. був скупий, і мало мені попадало, но всеж, Я вважав його саме більше, а гостинці, від колядок, і взагалі свято, додає хорошого настрою.

Різдво. Не буду гадати, відкіля, і коли саме прийшло це свято. Но всеж мені думается, що унас, на Україні, виникло воно, ще задовго до християнства тобто, прийняття християнства. І нема дивного в цьому, нічого, так і повинно бути. Правда, тоді воно мало хіба що іншу назву, чи б то поянття, но його корінь і його призначення, мало свою, схожість. Адже людство, споконвіку, наряду із працею, турботами, відзначали і певні дні, для відпочинку, для радості, для різноманітності, в проміжках, між тими сірими буднями. Взять хочби кутю, давня, страва, початок її десь губиться, від того часу, коли людина стала вживати в їжу, зерно хліба, абож, першій хліб, і далі, як не вдосконалила, свої хлібні вироби, но традиція, чи нагадування, про ті часи зосталися. А інші традиції, інші свята, як і різдво це наша, Людська Гордість, саме хороше що створив Народ.

Християнство тільки доповнило, удосконалило, створило нову ідею і укрепил. Скільки радості приносило це свято, як для дорослих, так і для дітей, для всього людства.

Колядки, Вечеря, Щедрівки Посівання, співи, радість, Новий рік, Нове Щастя. Що може бути краще, і все це потрібно, комусь: знищувати, заглушувати, плюндрувати, нехтувати. І під тиском виховання, чи перевиховання: ні це не виховання, а варварство злочинність, срам насміхатися, топтати під ногами, те що створенно, за віки нашими предками. Ми, і далі доводити людство до стану тварин. Варвари, монголи, не робили це, це є Антихристом, злі ворони.

Злі вороги, для народа, для нас, нашої віри. Вже за багато днів до різдва, люди починали готуватися, до святків, що Бог дав, і що добули працею.

Дорослі готувалися клопоталися по своєму, а ми, діти, той своє, вивчали колядки, щедрівки всі ті мудрості, що створено поколінням, наших дідів, та бабусь, і все те передавалося по спадкоємності.

Ось і святий вечір, скільки то наствалено на столі різної страви. А найперше найголовніше Кутя, ми часто приказували «стоїть кутя на покуті, а взвар пішов на базар». Взвар, абож як тепер, називають Кампот, це страва №2 на різдво, можливо фрукти, комусь доводилося і нести на Базар, на гроші. Ось і приказка хліб і фрукти, творіння землі, для хлібороба, це перше хліб, господиня фрукти. В хаті прибранно, чисто, побілонно, на стінах образи. Вишиті рушники, на столі чиста скатерка, рушник, на долівці свіжа солома. На покуті оберемок збіжжя, зі стеблом, колосом, пшениці чи жита. На стінах також хрести, зі

збіжжя. Погано, це чи добре, но традиція, повага хлібороба, до праці, до праці, до свого надбання, цим нехтувати не слід. А те що згодом, було чипляли, паперових вождів, а потім тих же вождів, там десь, зневажали, розстрілювали, тощо, це нічуть, не украшало.

І ось вечеря. Все урочисто, чисто, в білих сорочках. На столі, що тільки хоч, Ковбаса, Капуста, Пероги, Затірка, Здобні Паляниці. Ціла Гора, Господар на покуті, сховався за ту гору страви, питає в сімі «чи бачать мене діти?» «Ні тату!» «Дай бог щоб і на той рік не Бачили».

Церква, Всеношна, люду, люду у всіх, радість, христос народився, спаситель наш. На другий день, очистилися всі від нечистих, радість, святковий настрій, в селі. Люди, стають людьми. Носимо вечерю, дарунки, гостинці. А вечером колядки, пісні пішли по селу співи. Молодь, діти, старі, всі святкують.

Меланка, щедрівка, голодна кутя, йордань, щедрівка, знову нам гостинці пахнуть. А ночною по селі горать вогнища, діда палять, сміття, виносять з хати на город, очищають, хату. Новий рік, Посівання, Гуляння, Співи, вечори, а там впереді Стрітєння, масляна, и поки що, йордань ждемо попа, от і і кінчилися, різдвяні свата.

Знову до праці, знову ті сірі зимові дні і будні, вечори, розмови, і чекання на весну.

Кобзар... Одного такого зимового вечора до нас завітав дядько Петро. Батьків Брат, самий менший. Був він ще хлопцем, чи б то парубком, жив і з своїм батьком, в другі хатині, і моїм дідом і часто відвідував нас. На цей раз він приніс, дещо із собою, і вже після вечері, ми позбиралися всі вмисці на лежанці, розгорнув, цю штуку, книгу і почав читати.

Для нас, а особливо для мене, це була справжня новинка, і поворотом, так би мовити, в моєму житті.

Звичайно, старші, батьки, були знайомі з книгами, хоч і непесьмені самі, а всеж знали від інших що там у книгах є. Но, самі читати, чи слухати читання це було рідкісне явище. Так і для них це було надзвичайно цікаво. Треба сказати, що тоді, до книг, до науки, в людей охота була велика, тягнулися, як стебло до сонця. Песьменних було дуже мало, і взагалі, якщо хтось і був трохи, грамотним, то це давало йому перевагу над іншими своїми, односельчанами, на щось там вище, мало хто розраховував. Но читати книги всеж було щось заманчивее. І не тільки дома, а збиралися десь гуртом абож влаштовували, по рекомендації з верха, хати - читальні, клуби, вистави, а згодом, запровадили і лікнепи.

В цілому, в ті, післяреволюційні роки, дух у людей був на підйомі, настрої був бадьорий, охота була до всього, до праці, до науки, до всього нового. Так і в нас, дома, цікавість до читання була надзвичайна. Та і книга була надто цікава, наша, наше життя. Як я вже далі узнав Кобзар Шевченка і всі ми із захопленням слухали.

Потім, кілька разів приходив з нею Д.П. для мене було це як свято. А згодом, потроху, я і сам навчився чити, і тогож Кобзаря. Читав уже вільно, потім Д.П. подарував його мені. Ще обіцяв принести мені книжечку, байки, в ній особливо було цікаво, з його слів. Як хлопчик ганявся за своєю тіню, мені дуже кортіло узнати, щож далі сталося з ним, но так і не приніс, а я ще довго ломав голову, на тією загадкою, хлопчика з його тіню.

Но все ж, добре було що кобзар Я мав, і міг читати сам, мав чим забавлятися, і Я перечитував його, багато знав на пам'ять, і Кобзар, стала для мене любимою і незмінною кновою, на все життя.

Взагалі з того часу у мене з'явилася охота до книг, до науки величезна. Прочитав Кобзаря, мало, вже мати мусіла діставати де могла. Бібліотек у селі ще не було, в кигарні потрібні були гроші, а то більше по людях, у відставних школярів, далі і я забрався в мисники до своєї Бабусі, позабрав усе що були. Більшість з них церковні, а то, з вищих класів, російські, німецькі, старословянські. Всі я читав, чи б то намагався прочитати. Що у них написано я не завжди розумів, но возився з ними так і далі. Збирав де міг, не гнушався і красти, вважав це не завеликий гріх, кумусь ця, книга, дрібниця, но для мене цінність, духовна.

Проходили ті сірі, сумні, ніцікаві, зимові дні, потрохи ніч відступала дні світлішали, інколи появлялося уже і сонечко, і вже далі

А в лютому у віконце
Засвітило ясне сонце.

Пахло вже весною, і ми з нетерпінням чекали її. Готувалися до неї і дорослі до праці, до нових турбот, заразом, готувалися і до Великодня, часто мати казала «вже збрала, копу», чи скільки там, яєць на паску. Скільки їх було зібранно усього, я не знав, було багато, хватало яєць це дрібничка.

Потім я про це згадав, вже по другому. Десь в, невдовзі, після війни, я приїхав у гості, до Д.Л. якраз напередодні великодних свят. Життя було надто важким, но все ж, по традиції треба відзначити, це свято, хоч би крашанками. А курей усього троє, і то з них неслася, лише одна, та і та десь, в потайному місці, чи б то в сусідів. Давай, ми утroph її ловити, піймали, привязали, на мутозок, і вже за цих кілька днів, вона знесла нам по яйцю. Підійшов березень, і ми всі більше заглядували в вікна.. ось, ось стане тепло, но березень, не дуже привітний місяць, як то кажуть, марцові планети, Маслянна, закінчилася варениками з сиром, далі пішов піст, масляна – задрипана... а піст, непривітний зовсім, жажда весни, волі, а воно як дробиться, то тане, то замерзає, то сніг, то вже мокрий сніг, сиро, непривітно, і хаті аж мокро. Теля відправили вже у хлів до крові, но всерівно мокрота. А тут і з їжею вже пісникай, і так уже кінці підтягуй.

Но вже були і веселі дні, сонце, тепло. На дворі красота, но ще кругом сніг, в хаті, ще більше, ставало нідно, хотілося б, побігти, погратися на дворі.

Босими ногами, по землі, ні, ще рано, лиш заглядували у вікно і співали
А вже весна, а вже красна
Із стріх вода капле
Молодому козакові
Мандрівочка пахне.

Ось коли зійде сніг, появляться стежки, тоді вже можно, босому, по сухому, в болото лізти всеж не годиться. Но і сніг зліза, а на дворі, хмуро. А той мрака, холодно, сиди, жди.

Якось мати принесла мені рясту, букет. Я запитав її де вона взяла «в лісі» відповіла, «деж той ліс?» «он» і показала рукою в вікно. Я глянув, туди з зацікавленням, хотів узнати, побачити той таємничий ліс, що у йому ростуть ці квіти.

Деж він? Там далеко, чорніла, якось маса, (ліс) но я на нього не звернув уваги, мені в очі упав більш близький предмет, якась здоровенна будівля.. в садку, поблизу нас такої не було, оце мабуть і є той ліс, думав я, а там у середині, лежать ці квіти, не раз я часто поглядував на ту споруду. Якій чудернацький той ліс.

То була, звичайнісінька клуня, що ж у дитинстві, світогляд ще надто слабкий, і в мене було багато, недорозумінь, путаниці, і не раз з цікавістю, я задавав, комусь із старших такі питання, що відповісти на них були неспроможні. Я їх ставив, як би в тупик.

Не раз чув від дорослих, я, що грім може залетіти в хату, і в мене повставало питання, а що як би то й грім піймати, підстерегти, і зненацька, закрити в хаті, «Ні не можно, він запалить хату, і вбе», а щоб зробити залізну хату, і довгу мотузку привязати до дверей, і чекати, ось він у хату, враз, смикнув, і готовий. Тут уже і їм відповісти не легко, в електриці, і вони розбиралися, не багато. Більш мене, хіба що знали, що залізо притягує грім, що грім іде уземлю, а якій він насправді. Один розповідав, уже після, як я вже узнав про цей грім, що вони із батьком викопали раз, грім, такій, як австрійська куля. А то ще в Києві, були мої дядьки, там вони жили, інколи приїздили до нас, в гості, мені дуже хотілося бачити їх почасче, но той Київ, далеко. Ось і питаємо, а що б той Київ та був у нас за хатою, от булоб добре. Дядьки почащєб відвідували нас.

Гостював раз у нас лісник, козак, із своєю жінкою, сиділи вони за столом а ми, з сестрою, тут крутилися, сестра полізла під стіл, там розгляділа, що у козачки, ноги

волохаті, в шерсті, своє відкриття розповіла мені після в весь час вважалося мені що в ті, чудні будівлі, жевуть ці люди, і ця козачка з волохатими ногами, і ще як хтось згадає, слово, козачка, зразу ж уявляється мені, та, страшна, жінка. Мати, як звичайно часто з базару нам приносила гостинця, цукерок, мені той базар уявлявся, якимось місцем, де ходять, збираються, багато людей, і всі, носять в руках цукерки.

Потроху весна брала своє, ставало все тепліше, чаще вигрівало сонце. Та вже навіть і без сонця, було досить тепло, вже появилось багато сухих стежок. Земля, підсихала парувала. Вже шумували, весняні вітри, бурі, шуміли дерева, шуміли гаї, ліси. Тоді вже сидіти в хаті, тепер хата тільки щоб забігти, попоїсти та поспати, а ввесь вільний час, на волі.

Перші дні весни, саме приятні, радісні, тут все оживає, шумить. І ми співали: Ой шум ходить по діброві

А шумиха рибу ловить
Що наловила той пропила
Дівці шуби не купила
Пожди доню до суботи
Будуть шуба щей чоботи.
Абож.
Цебром воду носила, носила
Зелену дібровоньку гасила
А ви хлопці не стійте, не стійте
Решетом воду носите, носіте.

Заспівала, зашуміла, Веснянка. Збиралися тепер ми вже в купу із своїми сусідами, Морозами, хати наші були поруч, і сім'я їхня була якраз по нас. Старша, дівчина, Ганна, одноліток, сестри, товаришки, а вже менша сестра Дунька, моя подруга. Так ми і дружили всі разом. Був у них ще старший від нас хлопець майже парубчак, той з нами не мав ніяких справ. Були і менші нас, троє, но вони ще малі для нас, малі, і хіба що крутилися біля нас, абож уже з братом моїм могли вести компанію.

Головне нас четверо, із ранньої весни, і до пізньої осини, ми вмісті, гралися, забавлялися, інколи, як звичайно, сварилися, но зразуж і мирилися. Сварилися, не раз і дорослі, но ті вже інколи, на довгій час. А нам що, як ті весняні хмарки.

Більше за все, ми любили співати. Пісня у нас була на першому місті з піснею ми починали своє життя, і до самої старості некидали співати.

Це була ще та Україна.
Наша пісня, наша дума,
Не вмре, не загине.

Співали усі, малі, дорослі, старі, старці, кобзарі, лірники, співали в церкві, у школі. Навчився лиш говорити і зразу співати співали, діти, підрутки, надто молодь. І на кожному пору року, свої пісні, і все нові і нові пісні. На роботі, свої пісні, і на все, лихе, чи добре, свої пісні.

Батько мій любив співати, і майже увесь час, що не робить, співає, правда голос був у його, не важний, співала і мати в неї голос був добрий. Вся її родина дуже гарно співала.

Тож співали, звичайно, і ми. А скільки ми, і я вже, в ту пору, знали пісень, безліч, і як тільки, якась нова пісня, зявилася, зразу ж її підхвачують, хороша вона, чи так собі, байдуже, головне мода. Проїшов якійсь час, і вже давай іншу, нову, хорошо співати, хороший голос, це гордість, парубка, дівки, чи і усієї вулиці, знай наших. Якто підберуться голоса, як дзвінок.

З самого малку вчилися виводити, надто дівчата, хлопці ті вигукувати, хорошо виводить, це честь дівчини. Вчилися виводити по черзі. Група дівчаток, підбираються

голоса, всі повинні уміти, далі вже, в групі, кожна дівчина, чи б то, хлопець, знає своє місце, той заспіває, той підхвачує, а то й виводить.

Пісня це була, радість, і гордість нашого народу. Накоплялося все тисячиліттям. Далі, важко подумати, все занепадає знищується, переводиться на горілку. Як прожити, як наїстися, вкрати, напитися, раби, лакаї держиморди, зрадники, куда там до пісень уже, нікому і ні до чого, гудуть машини. А жаль.

Молодеє лихо. Як би то вернулось

Проміняв би долю, що маю тепер.

Нагулявшись вдоволь з своїми ближчими сусідами, нам уже хотілося далі йти, у сестри не було поблизу товаришок, так вона йшла на дальшій куток, вбільшості удвох із Ганною. В мене ж були неподалік товарищі, однолітки, по одну сторону, вулиці, і по другу, по перші сторони жили Василь Дригало і Коля Сікало. В основному я і бігав до них. Гуляти, з ними я привик і мене більше тянуло сюди. В другій стороні жили також, ровесники але я мало туди заглядував, з ними я не міг так близько зійтись.

Там жив Федь Гарнача, Чубань. Батько в його був кравець, заробляв, потроху, грошенята, це вже давало йому право стояти вище других, і сам Федь, носив, чистіший одяг, костюмчики. Батько викроював, про що я не міг і думати. В доважок, він, як старший батьків син був любимчиком, у сім'ї, пестили його. Я бачив у його, навіть резиновий мяч, чудний такий, підскакує, як вдариш об землю, це вже багатство, та і батьки вважалися, як би, інтелегенцією.

Другий Василь Маляр (Баланюк) у цього батько був більш заможний, мав уже пару коней, лошата, словом, хазаїн, піднявшись вище, над іншими сусідами, дивився на них з погордою, свою сімю виховував у хазяйськім дусі, і як батько був добрим сім'янином. Беріг, і заступався за своїх дітей, хто тільки обідить кого і з них, батько завжди вміщувався, і міг добре накрутити вуха, хтоб то не був, хоч би і менший за його хлопця. А старшого, міг добре відлупцювати. Для нас було це дивно, ми цього не знали дома, батько більше нас ганяв.

Василь, ровесник мій, був старший у сім'ї, і також вдягався краще других, і звичайно мене, в доважок був шей добрий мазунчик, трошки задавака, трошки дурненький, та ще шикирав, з ним я дружити, не міг як слід, за це.

Третій, трохи старший мене, Гриць Біда, також, старший у сім'ї, опріч його ще менших було дві дівчинки. Но ця сім'я була надто бідна, і ця Бідність тягнулася десь здавня... від дідів чи прадідів, за що і прозвали їх Бідою, і це призивсько як і злидні, так і передавалося по спадкоємності. Жили вони, від нас, через одну хату, но дружби в нас не було з ним, не із за бідності його, а то що були чи був він якийсь трошки забитий, нерозвитий.

Не раз ми бігали до них, сестра, Ганна, і я за ними. Батьки його, ідуть десь на цілий день, по якихось там своїх справах. Гриця ж замкнеть одного у хаті і сидить він на лежанці, цілий день, навколішки, коливається і без кінця: Колішу-колішу; видно ще, цей коліш йому тільки і був на думці, голодна дитина, і окрім колішу, нічого і не знав. Корови у них не було... навіть сама хатка одинока хоч і нова но маленька, бідненька. Ми підглядували під вікна, цікава ж було і посміятися з того колішу.

В цю сторону, мене не могло тягнути, з другої ж сторони, там якраз по мені, простіші хлопці. Батьки у них, ще бідніші від нас були, но ми на те незважали вважали себе, одинаковими.. у кожного щось було своє, цікаве, і Були ще бідніші і від них. В цій стороні, один був лиш заможний господар, Кузьма, на призивсько, Хабар, він мав дві корови, но і так якось умів краще інших жити. На інших дивився, бідніших себе звичайно, з висока чуть не з призирством, до Багатих від себе, застосовував лакейску тактику. Видно, призивсько, йому якраз підходило, і не тільки йому, а десь хтось, влучно вліпив ще його предкам. Потім цей хист, разом з призивськом, передався в покоління. В селі чимало було Хабарів, що правда я їх натури не знав, думаю, що сходна.

З Василем, і Колюю, я дружив один.. сам, но виникали і між нами суперечки не раз ато і бійки, вони по сусідстві, жили разом, і нападали на мене удвох, тоді я рвав з ними,

дружбу, і знову повертався до своїх, сусідів. Ми також сварилися не раз, з ними, но зразу ж і мирилися, всеж як один двір. Та і дівчатка одна без другої не могли бути.

Сварка це була, в селі, як мода, часто і дорослі, здебільшого жінки, як зведуться горлати, на весь куток. Одна другі доказує, намагається перекричати взяти верх, показати свою правоту, ніяк не хоче вступати одна другі. Така вже селянська, чи б то, людська вдача, знайти якусь причину, чи від скуки, розрядити свої емоції, потім знову помиритися, знову дружать. Як би нічого і не було. Як діти.

Коли вже ставало добре, тепло, ми із сестрою займалися біля хати. Нам виділялося кусочок землі, перед хатою, ми розкопували її, і садили квітки. Це було одно із нашихлюбимих справ. Садила більшість сестра. Я тільки допомагав що міг, вона в цих справах була хазайкою, діставала вона квітки насіння з квіток. Насажували, сіяли щоб було Багато різних, які тільки но є на світі. Це було цікаво для нас. А прости привчалися ми, і нас привчали до праці, з самого мальства, повинні, працювати, і вміти працювати. Біля землі. Любити Землю. Земля честь для хлібороба. Це його життя. А праця дає людині і хліб, і ще дещо. Якто духовну наснагу.. підносить людину, звичайна, вільна праця, підневільна праця лиш принижує людину.

Днем працювали, гралися.. вечером збираємося разом, співали, це також, потрібно. Пісня це радість життя. В піснях виливалося все те що нагромаджувалося в людини в його повсякденному житті, і смуток, і горе, і кохання, і розлука, і добробут і нестача, злиденність, і святкові веселощі.. українська пісня це історія нашого народу, його духовна сила.. в пісні все є те що торбувало людину, за її довгі віки, і добро і зло, і Боротьба, і Безнадійність. Співали на роботі, чи б то в полі, чи десь там на фабриці, чи заводі. Як до революції у панів, так і після революції. Без пісень вже не та робота, замовкли пісні. Вже начальник тут «щось у вас не весело дівчата» Співали на буряках, робили із піснями, відпочивали знову співали. Вечером ідуть з роботи, пісні на все село. Вже бурячани ідуть з роботи, казали люди. А за ними вже, по всьому селу, на одному, на другому кутку дівчата, хлопці, малі, дорослі Тож уже співали і ми.

А то ще було, в нас, і взагалі, в усіх, малих, дорослих, заведемо розмови про нечисту силу, про відьом, чортів, чарівників, словом всяку нечисть. Що страшило, чи б то, злорадствували, над людьми, робило усякі пакості, зло, чи так, зловтішалось.

І як наслухаєшся про ці сатанівські витівки, то сидиш трусися, а як ідеш додому в темноті, аж знітишся від боязні, і як де щось шарахне, так і присядеш, дрожиш. Ось на тебе накинеться. А в дійсності, нічого ніде не бачив ніхто. Тут психіка все робить, це велика сила.

Так тоді були такі поняття, і зародилися вони, ще десь здавня, з першої людини либонь, і так правилися, передавалися в покоління. Це була, своя, народна творчість, своєрідна, первісна людська поезія. Як до неї відносилось людство, гадаю, по різному, залежно від умов життя, то непокоїла абож, мало придавали цьому значення. Згодом, в Європі, релігія дійшла до свого абсурду, з другої сторони, стала розвиватися в людей свідомість, наука, що могла підірвати устої релігії. Ці забабони, ловко використовували різні духовні шарлатани, монахи – єзуїти, тощо. Створили самій страшний і позорний як для людства, так і для самої церкви органи інквізиції.

В Росії, также і у нас, на Україні, в процесі, розвитку освіти, культури, свідомості мас, розкладу давніх устоїв, вершини всесильної, і zarazом підгнившої церкви, зі страху перед гибелю, було запозичено дещо із того середньовіччя з її інквізицією, а саме, з верха, роздували, той забобонний страх, і кару. Як виявилось, наслідки і від інквізиції і її, у нас, послідовників. Були не дуже втішні. Перша, спроба, закінчилася, революціями, реформаторством, і саму церкву так розхитали, що ледь – ледь вижила. А дурна слава зосталася на їй. Як брудна пляма, сама ж собі нашкодила. Не навчив урок і наших духовних осіб. Вийшло, як можна тільки зробити гірше. Після революції, все відійшло, пріч, но в людей зосталося в умах ті відголоски, і надто крепко засіли.

Це згодом, і використали, наші нові «церковники», «духовні особи», ті старі забабони, сатани, відьми, чорти, тощо. Змінили на інших, новостворених, злих душ їх пройшла ціла серія, і поступово удосконалювалося. Контриволюціонери, пани-помішки, буржуазія, класові вороги, куркулі, шкідники, а далі дійшли до досконалості вдалися до шпіонів. Шпіономанія розвилася, як раніш нечисті душі, до повного розцвіту, і, безглуздя, створило панічний страх, по всі країні. Цей морок заразив, окутав усю державу, від простих людей, до самих владик, вкорінилося в наше життя. Но, уроки інквізиції, не проходять даром і на все свій час, згодом це стає як зло. Ось зараз видні наслідки, хуліганство, бандитизм, п'янка, грабунки, крадіжки, а далі? Цевілізація приносить людям нове вдосконалення культуру, науку, техніку... і zarazом повторує тож старе. Но ще в більші мірі безглуздо страшне зло, муки. Тисячі, мільйони, закатованих, замучених людей, старх вже людини, перед людиною, ненависть, безнадійність, байдужість, усім до всіх і до усього. Во імя чого?

Які сили діють в людськiм суспільствi? Глупість, недосконалість, дитяча наївність, кровожадність, закон природи. Як вижити, чи як владіти, людськими душами.. спроба створити щось, насправді надзвичайне життя. Абож ще, які то сили діють над нами. Випробовують, чи втішаються нами.

Часто ми гралися, приходило до нас ще з другого кутка, збиралося нас вже гурт. Гралися то в подоляночки, в стукалки в коровода, в піжмурки, ставало вже весело, шум, сміх.

Ось підходила Верба, весняне свято, ми вже наперед співали : «Верба бє, не я бю, за тиждень, великдень, недалечко червоне яєчко». Там у церкві уже святили вербу. Може і з нас хтось попадав, потім ту вербу приносили, садили біля хати.

Тепер уже чекаємо Великодня. Он уже наші готовляться, красять крашанки, пичуть паски... Ми ще не участвовали а тільки, з цікавістю, придивлялися, та ждали, то бігали по шляху, принохувалися, в кожній хаті, топиться, іде з каміна дим. Своя робота, хатня, у нас пекли білі паски, в деяких сусідів, і в наших, морозів, чорні. Нас цікавило надто, що із нашого диму нечути було, майже ніякого запаху, тоді як в сусід, з чорних пасок, такий приятний запах, щоб то значило, питалися ми.

Ось і пасха, приносять із церкви, вже свяченне, всякої усячини, паска, сир, масло, яйця, крашанки. Крашанок було багато, різних кольорів, зелені, червоні, сині, бідніші красили цибулинням. Були і писанки, крашанок хватало на довгі дні, в когось були, і печені поросята, в більшості були ковбаси, словом їж обідайся. Як, по закону ніхто не повинен нічого їсти, аж поки не принисуть з церкви, посвяченне, до нас було від церкви далеченько, і ждати доводилось, довгенько, їсти ж хотілося, дехто з дітей не видержував, і тайком, пробував попоїсти, щось вкинути в рот. До цього, любила вдаватися і моя сестра, но я терпів, це було мені ще не руку, виголоднитися добре, а вже тоді попоїсти, зі смаком, а то тим куском хліба тільки но помішаєш, апетитові.

Сніданок урочисто, все по святковому, радісно, всі в новому, в білих сорочках в вишитих, в чистеньких штанцях чи спідничках. В хаті грають сонячні зайчики, стіл накритий білою, новою скатертиною, хата побіленна, і знову свіжі, випранні рушники по стінах.

Закінчив сніданок, скоріше на двір, зразу ж хотілося бігти христовати, христовали усі, діти, це звичай такий. Нам із сестрою також хотілося, но нам Батько забороняв, мов старцювати, но всеж ми вкрадалися, хоч забігали, до одного Турича, він був на кутку, мабуть що сама бідна людина, но і сама добряца. Простіша, ні докого у його не було злих намірів, дітей уважав, і як до його не забігти, похристовати. І гостинці він давав щедрі, не крашанки, а більше цукерки, і багато, і спокуса у нас була велика. Тоді вже і на вулицю а там тепло, сонце, кругом все цвіте, і природа, і сади, і люди, малі, старі, а надто молодіж. Качелі, співи, сміх. А крашанок, а писанок, граються, стукаються, качаються, дарують один другому.

Зі своїми сусідами, в ці дні, ми на якийсь час розлучаємося, вони ідуть до містечка, там їхні родичі, їхня Бабуся, мати їх з містечка, попала сюда, заміж.

А ми в село, до своєї Бабусі, Бабуся наша, жила недалеко від церкви, в самому центрі села. Жила вона удвох с дочкою і моєю тіткою, Килиною, ще дівкою. Ми часто відвідували їх, зокрема літом, в них було добре нам, пригощали нас. Часто я з Бабусею ходив до церкви, була вона Богомільна, відвідували ввесь час церкву, і, мене любила водити, хотіла щоб і я, був віруючим, поважав церкву, молився богу. А не виріс якимось бусурманом.

До церкви ходили усі, і дорослі, і малі, кого водили, старші, а хто міг і сам ходив. І я. Як тільки приходив, в село, в святки, завжди відвідував, церкву, то з кимось, а згодом, вже і сам. Бабуся наставляла мене, і завжди давала копійки на свічку.

Бабуся моя, була, і з тих, звичайних, сільських Бабусь, ще із тими старовинними традиціями. Но всеж вона мені здавалася трохи кращою від інших, таких же бабусь, і дійсно, потім мені чимало доводилося зустрічати, різних людей, і старих, Бабусь, но всеж подібних людей, не часто можна зустріти.

Була вона спокійна, добра, чесна Бабуся, здається ніким ніколи не сварилася, і не злословила нікого. Дома також не було у неї тієї натури, як часто зустрічаються, у нас, настирливі, чи сварливі матері, свекрухи, тещі.

До нас, зокрема дітей, відносилася вона добре, привітно, і всі мої дитячі роки ті хороші спогади, Повязанні саме із нею. Часто, я бував у них, і ввесь час, ми були удвох дома, на вулиці, в церкві, розповідала вона мені багато про всяку всячину здебільшого з свого селянського життя. Прожила і пережила вона чимало, пам'ятає і кріпосне право, була вона тоді ще дівчинкою, і далі, усього в їхньому житті довелося скоштувати. Як то на віку як на довгі ниві, і доброго, і злого. Багато розповідала із Божественних оповідань, з тих, священних книг, розуміла все те вона по своїму, по простому могла змішати вмісті, єгипетських фараонів.. і українських чумаків, тощо.

Розповідала і про всяку Бувальщину, із старих переказів, які в ті часи передавалися з покоління, в покоління. Ще десь від татарських лихоліть. Зберігалося пам'ять. Що люди не мали, постійного житла. Часто доводилося ховатися по лісах стовче зерна на каміннях, якби спекти якогось підпалка і оглядується чи не вискочить звідкільсь, лихо.

Багато розповідала, багато повчала, виховувався я в добрій людини, і можливо, саме це виховання, згодом, здержувало мене від різних негідних вчинків, на які я міг легко пуститися, попадавши не раз в скрутне становище. Привчала мене вона до добра, до віри, хотілося зробити з мене людину. Застерігала і просила, щоб як я виросту не жинився на жидівці. Були в неї на це свої причини, селянство, у нас, взагалі жидів не любило, а в неї ще і до того, два сини, Петро і Самен, пожинилися на жидівках. Після революції, на жидів, була мода, в чиновних, чи б то, освічених людей, жиди мали великі привілеї, честь, і зійтися з ними, це шанс вийти в люди. На простих людей, жиди дивилися з призириством зокрема ті вищі сановні. В бабусі невістки, були з вищої ієрархії, інтелігенти, бабусю, цю просту селянську жінку призирали, в свою чергу вона ще більше не злюбила їх. І все це передавала мені, як свої добрі наміри.

Далі і її випало, ще, на долю не дуже приємне життя.

Як все так скоро помінялося.

З своєю дочкою, Килиною жили як із дочкою у згоді. Була вона сама менша дома, Пилип ще молодшій, жив у своїх братів, в місті, вчився, а дівчина дома господарувала. Як звичайно дівчина.. співала в хорі, в церкві, тоді це було в пошані, з нею у мене були непогані відносини. Звали ми її із сестрою, просто Килиною, як трохи старшу від себе дівчину. Бувала вона і доброю, но бувало і лупки давала чи просто, неприязні, і далі все більше, і так на все життя. Були у неї, інколи добрі наміри, а то впливало щось звіринне.

Як звичайно в селянські традиції, одягу, ще була мода, носити на шії, намисто дукачі, хрести, цілі низки, зокрема у дівчат, чим більше намиста, дукачів... тим більш гідна, старанна дівчина. В неї особливо було багато, зібрана ціла колекція, также і лентів.

Все це добро, передавалося по спадкоємності, від старших, матерів, бабусь, родичів, як дарунки. Великий і багатий рід, почесні, це і є ознака.

Ще з дитинства, у мене була пристрасть до творчества, діяти, творити, щось розгадувати, чи розпутувати, якісь запутанні речі, чи явища, складні питання. Згодом, я мав пристрасть до математики, складних задач, далі і до філософії, розв'язувати складне питання нашого життя, в ранні дитячі роки це було в мене ще примітивне, палечки, мотузочки, путати. Ось якось дома і попала мені в руки її спідниця, я і розпустив її на мотузочки, дісталось ж мені від неї.

Жили вони, поряд із церквою, і бувавши у них я не проминав церкви, чи б то так гулявся біля неї, чи бував на службі. Церква в нашому селі, була ще нова гарна, велика, обгородженна парканом, з задньої сторони, дерева, цілий гай. Калавурка, дзвіниця також чимала, а скільки дзвонів. Багато, мені, більші, ще більші, і один величезний. Як почне передзвонювати, неначе б то музика грає, цікаво, приємно, для усього села, втіха. Я любив це особливо, любив і церкву. Церква це була одна із кращих місць. Як взагалі скрізь так і в селі, храм божий, сватиння.

Для людей ще й до того збори, навіть більше, це було саме те що потрібно для людини. Це було створення за довгі віка людство, десь на початку своєї історії. Як перша і незмінна культура, багатство духовне. Бог створив людину, людина створила, храм Божий, в знак Благородності. Тут повинна владіти невідомна закономірність, одно без другого не можливе. Людини, без Бога, це тварина, гірше тварини, гірш звіря, це своєрідне зле створіння, готове знищити все живе і самого себе, всю планету.

Без Божого храму немає Бога, немає і людини, є тільки дика, безжалісна природа, Церква, храм Божий, це те що дає людині силу духа, робить те на що і призначена людина, не тільки їсти і для того, жити, а і ще дещо.

Відпочити, помолитися, стати, на якійсь час, справжньою людиною, забути про всі свої турботи, ті різні невзгоди, лихо, чи нещастя, злобу, зависть, Багатство, і звернути усі свої думки до Бога.

І так за тисячі років вийшла церква у наше життя, і я заразби проміняв би усі ті сучасні наші надбання, кіно, телевізори, палаци культури, тощо на саму тільки ту старовинну церкву. Теперішня ця псевдо духовність, не може ні скільки зрівнятися з тією, справжньою духовною силою, чи б то, і, культурою. Звичайно потрібно усе, і книги, і кіно, і театр, і спорт, но все це лиш являється посторонне, зовнішнє Явище. Но його можна розробляти скільки завгодно, церкву же замінити нічим, і мабуть, що ніколи не буде. Ми вже зараз, дещо, і досить таки пережили, побачили, зневірилися за всі ці роки, не на той шлях ми ступили і не туди зайшли. Як би, стали на стежку сатани, і завів він нас досить в хащі, і єдиний порятунок, це у церкві. Люди, людство, шукают собі порятунку захисту, в когось там, но єдиний порятунок, у вірі, у Церкві, і скільки вона врятувала, і поодиноких людей, і цілі народи, і все людство. Хоч мала і вона за свою історію, брудні плями, вірніше не сама церква, а її служителі, а ці плями, подали по непорозумінню і на саму церкву, підривали в нюю віру.

У нас на Україні церква зіграла у свій час, величезну роль, від поневолення. Потім, пішла на хибний шлях, стала як би підпорою, деспотій.

Вербі, страсний четвер, вербний тиждень, як завжди, хмурно, мрячні дні. Но ось прийшла Пасха, Великий день радості для усіх, людей.. і своїм весняним погожим теплом, і, своєю урочистю, «Христос Воскрес» чути скрізь по селу. І Всі раді, і малі, і старі. Відроджуються і люди, свято, Весна вже повністю вступила у свої права, і сміється сонце «Воістинно Воскрес». Як би відповідає, і все це комусь мішало, треба відняти у людини цю радість, сплюндрувати все це, або ж, своє щось нав'язати.

Перше травня, хороше свято, но хай собі буде, хтось і відзначає, це не мішає. Но все ж, не руйнувати старого, культуру своїх же предків, Дикостю. Так, церква, піп, обман, забивали людям голови, дурниці, Піп є Попом, а віра є вірою. В церкву ні хто силоміць не

гнав, а йшли люди по своїй охоті, з радістю, і священник служив, саме громаді, і Богу, а не сам собі. Но ось, краще, тих заляканих, розбитих нещасних людей, силоміць, заганяють на той парад, як отара овець, бредуть, перед своїми новими пастирами, і все це, в кінці, заливається горілкою. А за тим, важка праця, і сірі, одноманітні, нескінченні будні.

Село.

Село, на нашій Україні.

Не покину село поки буде воно.

Буду пісні з ним разом співати.

Так, і я люблю село, і не тільки тому що я у йому родився, а за його природно доброту, його іділію, за все його Багатство його Щедрість, повітря, дерево, рослини. З міст, з промислових селищ, їдуть на курорти, саме до зелені, до чистого повітря. Відпочити, після тісних, закурених хижин, багатолюдних шумних вулиць. А курорти? таж скупченність, суєта, замість вугільного диму, дим від цигарок, з домішкою алкоголю. Що правда, зараз люди звикли до тісноти, й до скупчення, і разом, до комфорту, удобств, технічного прогресу. Санатарії, аби було побільше люду, щоб показати себе, ось і я, дівится. А що ж то я, одна тільки ще тінь, людска. В цій колотнечі, один другого, майже не помічає, зійшлися, поговорили, випили, і все. Як у великих містах, той же неспокій. А в селі, Я люблю село, те старе село, не те панске, і не сучасне спотворенне. А те що в дійсності являє собою село. Було у йому також чимало, дурного, но всеж більш чистоти, хотілось би що б стало на краще, підлікувати ті рани, а не розятрити їх. Село натуральне, з церквою, з дзвонами. Біленькі хатки, запах диму і кізяків. В біленьких, вишитих сорочках, з рушниками на стінах, з іконами і лампадками. Зокрема в вечірню пору, тихо, спокійно, запах весни, спів парубків, дівчат щебечуть солові, ласкає природа. Працьовиті, по діловому, заклопотанні люди, в робочу пору, і урочисті, привітні, в час відпочинку, в святкові дні. Прості щирі люди, кожний готовий запросити до себе, пригостити, з радістю, допомогти нещасному.

Мирне заможне життя, тут усі люди знають один другого, і не тільки живих, а і давно померших помятають. А то, півсела, по своєму родичі, так повинно бути, і попрацювати, і поспівати, чи б то погуляти, і відпочити, на лоні природи, тут і річка, і гаї, ліси, сади, справжний тобі рай. Що ті курорти варті? Годує село всю державу, урадовців, Генералів, вчених та різних держемордів, дегенератів різних, блотних, і всяку нечисть, усіх, і дармоїдів, і трударів. А за це ж саме його зневажають, плюють на його, граблять його, віднімають у його і добро і душу, і життя, топчуть, їздять по цих, простодушних, забитих трудівниках, недорозвинутих істот. Село, це є основа усього життя, здається б могли б зрозуміти ті, старші, високо розвинуті люді, що не плюндрувати його, не грабувати, а цінити його, поважати, допомагати людям, і якщо в них є свій комплекс недосконалості, по їх соціальному становищі, по нескінченні турботі і праці, де увесь час доводиться копатися в землі, та в гною, то не зневажати їх за це, а шанувати, і цим високорозвинутим вищим істотам, хоча би, відноситися по доброму. А свої темних, братіїв, дати їм щось за це, або ж хоч не віднімати те що в них є, ту своєрідну, придбану їх предками культуру.

Відірваний від села, розбещений, тим, міським «комфортом» назад уже важко йому повернутися, той дух хлібороба вже йому вивітрився. Він буде бродити, скніти, в злиденності по тих міських трущобах, злидащіє, но всеж в село нехоче, сам уже зниважає, цих селянок, вважає себе чим то вищим, панком.

Відбити охоту дуже легко, а привити, любов до природи, до праці, справа надто важка. Місцевість наша, особливо багата природою, землею, добротою ґрунту, безліч малих і великих рік.. Ліси, гаї, все це притягує людину, і вже здавня, багато тисяч років, було заселене людьми, і хоч зараз скупчення людей досить значне, в тій часи, по данних, населення, було набаго більше. І як зараз розхвалюється, наші досягнення науки, культури, і розмальованного, добробуту. Насправдіж, злиденність, знову ж зносимо все це на рахунок збільшеності людства, но порівняти ті часи, при тих своєрідних примітивних

засобів виробництва, то всеж, виявляється що в ті часи, людство, могло задовольняти свої потреби, не згірше, як ноще.

І нічого немає дивного в цьому. Люди могли, спокійно, виробляти, все те що їм давала природа, споживати, самі лиш для себе, ні хто їм не заважав, не вмішувався в їх справи, ненав'язував їм своїх тих, технічних вдосконалень, і тих високих ідей. До природи вони ставилися більш розумно, і природа віддячувала їм за це, давала все то що було потрібно. Не знали тоді, ні тих високих військових витрат, ні різних там військових Генералів, чиновників, дармоїдів-бюрократів, ні поліції ні тюрм, та різних видумок.

Гордашівка – наше село. Поселення, заснованно дуже давно, вже судячи по його назві, його розположенні, губитися десь у глибині віків можливо і п'ять тисяч років, і до Київської Русі, ще, в часи скіфів, за часів Київської Русі, здається, було укріпленням місцем, проти кочовників, сама місцевість сприяє цьому, відомо, що за часів козащини воно уже існувало.

Сама назва, походження її, зараз для нас невідомо, нагадує щось старовинне. Одні пояснюють, що назва, походить від слова «Орда», у нас говорять «Горда». Поблизу села багато старовинних, козацьких мугил, мабуть, що тут у свій час відбувалося досить баталій.

Інші пояснюють, що в нашій місцевості в свій час, проживали Гуни, В Атілли, відомо був військовоначальник, «Гордаш». Можливо, і від його зосталася ця назва. Або ще, доказують, що Атілла, є насправді Київській князь а це й же його військовоначальник «Гордаш», може якраз з цього села, Гордашівки.

Свідчить, про старовинність Гордашівки залишки старинних руїн, підземних ходів, печер чи б то льохів, може якісь схованки, чи ходи сполучень. В Бабусі, за хатою, розповідали, був якісь глибочезний колодязь, чи яма, кинеш камінь аж десь там, глибоко, загуде. На інших городах, також було чимало, подібних схованок, а скільки Я знаходив різних старого походження, черепків, грошей тощо, адже неподалеко ліса.

Можливо, що було раніше поселення на місці нашого хутора, одірванки, згодом перемістилося сюда ближче, до лісів. На місті села, було якесь старовинне, городище, його перша назва.

Які бурі пронеслися, над цим краєм за ті, тисячоліття, в тім числі і над нашим селом, дещо ми знаємо із історії і то за останні століття чи тисячоліття.

Печеніги, половці, монголи, польське панування, московське, турецьке, кріпосництво розкріпачення, розповідали люди, ті старі, що добре памятають, що життя почало налагоджуватися вже невдовзі революції, перед першою світовою війною. Кріпацтво уже відійшло в минуле, потроху стало забуватися, молодші люди за його знали лиш від старших, жити стало вільніше, правда відчувалося те скупчення, малоземелля, но все більше почала розвиватися промисловість, давала змогу забезпечити роботою, частину людей яким у селі вже нехватало місця. Все більш появлялося різних промислових товарів, легше можно було здобувати гроші, підробітками, чи від торгівлі, вже була Надія на краще життя.

Но ось заколотилася війна, а за нею революція, внутрішня, междуособна, війна, колотнечі, розрухи, грабунки, а далі.. Село наше, відносно інших сіл, навколишніх, було бідне, злиденне. Як і взагалі наш Шевченковій край, обідранний, і обкрадений, як і раніше, а наше село надто вже.

В цілому наша Черкащина, могла славитися, тільки своїми садами, білими хатами, піснями, та розкішною природою. Но наше село і справжніми садами не могло похвалитися, хіба що потроху, вишняками, десь там, дикими грушами, чи сливами, та ще чагарниками а більше всього повійом, зарощими по ярах та по ровах.

Більша частина села, самій центр розташуванно, на скалах, на кам'янистому горбі що високо піднімаються над річкою, під назвою «Гірський Тікич» стрімкі скелі, знімаються з обох сторін, в перемішку, з одної сторони, схил, то з другої, скеля, далі в низ, по течії

скелі якби сходяться, і далі зостається лиш вузькій прохід, проритий річкою. Більше нагадує, якусь гірську місцевість Прикарпаття, і хоч сама річка відолавала чималу роль в житті села, но камянистий ґрунт збіднював село. Містами, погано росли навіть і дерева, лиш повіней не боявся. Містами із водою не все було гаразд, хоч і близько річка тому хто жив на горбах, носити воду чи б то гнати скотину на водопой, віддаль була чималенька і важко було. Були і більше удобні місця, полосі близько до води. Но було жили просто в скелях, ні двору, як слід, ні землі. Згодом ці місця, спустошенні, і хоч всеж потроху зеленіли, якісь там деревця, зараз на тих місцях, гола, суха скала, не дуже приємна для ока.

Ще раніш, коли людей було менше, вільніше землі було більше, жили люди, чи б то селилися, в більш удобних землях, потім, розселялися, хто де міг. Так мій прадід, по матері, утік із села від кріпацтва вже після реформи 1861, повернувся назад у село, но землі вже не наділили так він в скалі, розробив ділянку, поставив хатинку, завів кузню, добував хліб з ремесла.

Щось подібне, можливо було не раз, кількість жителів села, то зменшувалася, абож, зоставалася мізерна частинка їх, на насіння, то знову розросталася, адже за ті довгі віки, тисячеліття відбувалися різні, невзгоди. То лихоліття, життя налагоджувалося, і знову село поповнювалося, розросталося.

Заселялися усі місця невдобки, Ярі, Кручі, і все більш розтягувалося по долині, вже тягнулися люди до кращих місць, кращого ґрунту, берегів, лугів. Вже тягнулися люди, не до гурту, до села, а від села. Навколо села, стояло чимало поодиноких, відірваних, господарств, хутора, левади. Після скасування кріпащини, село саме почало розцвітати, і вже перед революцією, достигло самого, вищого рівня. Були, по справжньому, і хороші місця, удобні у всіх відношеннях, тут і вода, і луга поряд, добротні землі, зелені досить, це просто мальовничий куточок, під назвою Кущі, Батьківщина мого Батька, і моїх предків, тот жили здебільшого, всі свої родичі, можливо це і були самі старі поселення. Все в куцах, чагарниках, рядом ліса.. раніш, можливо, це був один великий ліс, з другої сторони, річка, це природня перепона, третя сторона, прилягала до центра села, далі стрімкі скелі, над річкою, глибокі Ярі, розгалужені в різні сторонни, і знову таки, тягнулися до лісів, по Ярах, річки, струмочки, і в свій час, зарослях, з четвертої сторони, глибокі рови, вали, тут же в центрі, і, були ті якісь підземні ходи, сховища і тіж, старовинні камінні руїни, чи б то, бувші споруди. Тобто, сама природа сприяла для поселення, в тих неспокійних, бурних віках.

Все пройшло, промчалося, почалося мирне життя. На знак всього того, на самому видному місці в центрі села, і була збудованна нова висока церква. Як страж, рядом з церквою попівське господарство тут же і школа, а неподалік, розправа, чи б то, управа.

В соціальному відношенні, були як звичайно і багатші, і бідніші селяни, но по справжньому, багатів не було. Були в якійсь мірі заможніші мужики, і то, два чи три господарства, на все село. В цілому всі роботящі селяни, які своєю працею, здобували собі права на життя, до заможних селян, в якійсь мірі відносився і мій дід (материн). Саме багатство, заключалося в землі, в скотині, в умінні господарювати. В відношеннях будівлі, одягу, їжі, тощо, нічого не можна було особливого сказати, різниці було мало, все бідне злиденне. Самій багатий чоловік, на селі, Чернега мав млин, багато скотини, землі, а хатина бідненька, маленька тісна для сімї та і одягалися не краще інших.

Вже потім, після революції, стали бодувати, не погані хати, молоді господарі, і небагаті, а сількі майстри, плотніки тощо. Словом, спеціалісти. Також і одягалися краще, хто мав змогу підробляти десь на стороні грошенят, чи б то, вчителі, словом, Як би, сільській пролетаріат.

Причини бідності, були різні, і як наслідок тих лихоліть, а далі кріпащини. Незграбність, чи б то, економічна відсталість, царської імперії, малоземелля. Працювати звикли по старинці, як і сотні років тому, все для себе, що заробив то і споживав, і все примітивне, кустарне. В кого більше землі, скотини ті і більше свободи, абож, несвободи. Тобто, він міг мати авторитет на селі більший, но вільного часу, ще менше, від інших.

Своїх продуктів, збувати, продавати було важко, а то просто і нікуди, внаслідок не було певного заохочення виробляти більше продукції. А лиш для себе, а людей добавлялося, землі ставало все менше, все більше скупчення. Більш злиденності, гроші цінилися надто, но дістати їх було дуже важко, ні вторгувати, ні заробити. В районі невелике містечко, промисловість слаба, здебільшого кустарі, жиди, та кілька десятків робітників. А так економії, лісництво, не розгонишся. Проблеми важкі, вихід с положення, місця зайнятості, нові підприємства, для робітників, ринок збуту, удосконалення, механізація, раціоналізація, створювати нові відношення, нові ідеї, старе відживало, ройнувалося, занепадало, нове ще тільки но народжувалося, а час не ждав. Проблеми ставали все гостріші, устої села розкладалися.. Частина людей, зледенівши, і, не бачучи виходу, пускалися на різні промисли, до крадіжки, конокрадства, пянки, все ледаціли, то тікали до міста тулилися біля жидів, як би вижити. Були і хороші здібні Господарі, вміли добре вести своє Господарство, знаходили якійсь Виход, привчалися до ремесла. Но і їм багато чого не хватало. Культура низька. Більшість селян непесменні, все примітивне хатки, хлівці, кругом солома, клуні що тільки давало вход. В хаті, тісно, повітря важке, солома сміття, зимою в хаті, телята, ягнята мокро, сиро, і все глина і солома. Звичайно, більшість хатів, було на дві половинки, друга то світлиця чи б то для гостей, на свята, а як сімя чимала чи там відділялися, то вже в світлицю. Звичайно, можна все це розуміти по різньому, із поганої і хорошої сторони хтось, чи, якісь час жив у тісноті, зі скотиною, було і інакше. Повітря і природи було досить, і зимною, а вже з самої весни, на свіжому повітр, в саду, над річкою, в полі, в лісі.

Чиж узяти ті чуми, юрти, там тісно і повітря важке, но навкруги, скільки то простору, повітря, сонця, природа. А промисловість, шахти, заводи, фабрики, кочегарки, дим, кіптява, сажа, душогубки і краматорії можно ще їх назвати. А ті тісні, робітничі селища, скупчення людей. А кругом, залізо, каміння, дим, сажа, кіптява що і дихнути нічим. А ті величезні міста, тіснота на вулиці, духота, ті задушливі Гуртожитки, скопище людей збіжя і тіснота.

А солома, свій вироб, глина, одяг, всеж краще від хімії. А гній від мазути. Там, в селі було своє, свої вироби, свій одяг, своє життя, своя культура, но на ряду було чимало і недістатків, і з ними потрібно було шукати вихід, розумний. Но царизм все сковував, режим не давав можливості розвитку, прогресу. Більш мішав, і єдине що він міг зробити «прогресивне» це втягнути імперію в війну, розпочати цю кроваву Бойню. На що він і був тільки спроможний. Наробивши і людям лиха, і сам режим загинув. Повірили люди його доброти, а він їх завів, у безвихід, у нещастя, а за ним уже його, суперники, ще більше розіграли драму, і страшну трагедію. Так, раніш, як звичайно, в примітивному селянському господарстві, в основному, мали місце, свої вироби, примітивні, одяг, посуда, будівлі домашні речі.

Но вже здавна велася торгівля, завозили сіль, манофактуру. Зокрема китайку тощо, далі вже промислові, гас, сірники, мило. І вже, фабричне, спідниці, хустинки, сорочки, штани, цвяхи, підкови, і різний дрібівязок. Все це коштувало гроші, і цінилося як рідкість. Знав я одну стареньку Бабусю показувала мені свою спідницю, що в цій спідниці, казала вона, ще її мати дівувала а потім дісталоя її дочці як придане. Все це береглося, і як память. А більш, то що все діставалося важкою працею, все руками, по зернині, по ниточці, збиралося. Хороший одяг, чи взутя, одягали лиш у святкові дні, особливо у церкву. А так ходили більш босі, щей смолою, підошви ніг, намастять, щоб не проколоти ноги. Ліки, свої, здебільшого з трав, виготовляли їх сількі лікарі, знахарі, між ними були і досить непогані ліки, і лікарі. Но були і такі можно назвати їх шарлатани.

Їжа як звичайно, своя домашня, кабак, буряк, картопля, капуста, огірки, фрукти, молочні продукти м'ясо, яйця, різня птиця, зокрема кури, курей було багато і яйця просто дрібничка, яйце – копійка. Но саме більше цінився хліб, Хліб це основа усього. Жито – це життя. Без хліба нікуда. З давна-давен наша місцевість славилася хліборобством.

Підносити, скажемо дорогому Гостю, Хліб-сіль – це наш стародавній звичай. Традиція хліборобського народу.

Хліб діставався важкою, кропітливою працею, майже кожна зернина перещупувалася руками. В ручну орали землю, руками сіяли, руками, серпом, збирали, вязали, складали, возили руками, ціпом молотили, руками сіяли, віяли, колись і молотили, терли, руками. Як скажем, кутя, руками, місили, пекли, все руками за то, і вважався хліб як сватиння. Берегли і крихти, розкришеться хліб, на столі, крихти збирали, і в миску, і різали хліб над мискою, не зважаючи хто б то не був, багатий чи бідний скупий чи щедрий, така хліборобска вдача. Стіл накритий чистою, квічастою, скатеркою, на столі на чистому рушник, хліб, це справжня, хліборобска, селянска культура.

Праця і хліб, – саме дороге.

Вважаю, що це хороший звичай, гідний людини трудівника, і хлібороба і якщо десь валяється кусок кинутого хліба, це був великий гріх.

Не то що зараз, глянеш, скрізь валяється куски хліба, а то і цілими буханками на смітниках, так на вулиці аж не добре стає і за хліб, кинутий і за людей, їхньої мізерності.

Розумієш, що не в тому справа, що стали люди багатші, всім задоволенні раніш, в відношенні, продуктів було набагато краще. Можна сказати, що працювати доводилося важко. Но і це не так. Працювати доводилося досить но якщо, узяти, краще, придивитися, взяти ті святкові дні, ті неділі, дні коли люди зовсім не працювали, та ще весілля, христини, тощо де в селі, що більшість між собою родичі були, чи б то сосіди, і таких днів було досить, то виходить що добру третину року, людям працювати сама малость, хіба що там скотині подавати їсти, напоїти, та і собі зготує їсти. Це дрібниця, порівняно далі, ті непогожі дні, заверюха, дощі, це також, яка там праця.

І взагалі осінні, зимові, веснянні дні, де багато із цих днів, праця була так собі, щось там біля хати, по господарстві, і лиш, якась там частка, третина року, де доводилося таки працювати. Но знову таки, працювали з охотою, з радістю. Виходить, що зараз в більшості, хто б то де не робив, праці, клопоту, небагато більше, і дістатки мізерніші. Но бережливість тоді була особлива, люди знали де, і як воно береться, за то і цінили його. Зараз від Недбалства, Байдужості і до всього, Безпорадності, Лінтяйства, і за зараза, проникла зверху до низу, усю систему, просочила. Там валяються цінні промислові вироби, там гниє на полях хліб, взагалі продукти, там литтять мільйони. Там якусь дрібничку дістати важко, (потрібно дома) там нескінченні черги, по магазинах за кусок хліба, за якійсь огірок, там крадуть обманують за той же кусок хліба, і навіть убивають. За дрібничку, за той же кусочок хліба. А рядом неподалік він же валяється у смітті. Розбазарщина панує скрізь, а справжніх господарів, чи Господарствах цього ніколи не може бути, і не було. А навкруг Агітація, Пропаганда. Ось що ми достигли, красота.

В селі, по селах взагалі, на Україні здавня люди займалися пасікою. Бджільництвом мед це одна із традиційних страв, української кухні, а в свій час і напиток.

Но ще славилася Україна баштанами це своєрідний десерт, домашній. Був такий у нас звичай, десь там у полі вибиралася ділянка землі, в певнім місці як неудобка, на ній і засівали баштани кавуни, дині, різних сортів.

Це було по спражньому, колективна справа кілька десятків, чи і сотні людей, тут же гуртом, наймали сторожа. Будували для нього корінь, гуртом, по черзі, носили йому їсти. Щось там платили, вже десь в жнива, міг кожний піти на свою ділянку, зірвати для себе кавуна чи диню. А вже осінню возили возами, і до самого різдва, свіжі кавуни. Зберігалися десь у соломі.

Працювали кожен сам по собі, праця була здебільшого, примітивним знаряддям. Но вже появлялися, молотарки, січкарні хтось там з господарів, зумів придбати це знаряддя, і вже заробляв ним собі на прожиття, переїджаючи з двора у двір, тут так же робота проходила колективом. Як би, взаємно допомога.

Перше багатство була корова, це половина життя, так корова, в індії, славиться як священна тварина, своєрідним культом, і це справедливо, і вважаю що краще б було, замість оцих, безчисленних, пам'ятників, ідолів, вождям, фігурам поставити пам'ятник корові.

В селі, працювали усі, від старого до малого, самі з охотою, з натхненням, праця це була почесна справа, і необхідність, для життя, хто працює той і має. Без ніяких там понукувань на агітацію, скотина, гній, земля це своєрідний – добробут. Необхідність. Я маю насамперед, на увазі, справжню, фізичну працю. Зараз все це багато змінилося, і молодшому поколінню, важко зрозуміти, і зрівняти, те становище до теперішнього. При тому, зараз, багато знайдуться, що можуть сказати звичайно, праця це необхідність, і як же жити без праці, адже усі ми працюємо. Хто не працює той не їсть. Мало того, їх ще віддають під суд, за Туніядство. Но праця є різня, і взяти теперішніх неробів, паразитів, яких надто розвелось в нас, і вважають себе, справжніми робітниками, необхідними людьми, без яких життя б зовсім перестало існувати, а тих справжніх трударів, вважають тільки но якимось придатками робочою, скотиною, бидлом.

Звичайно, я розумію вільну працю, абож, хоч відносно вільну. В рабовласницькій імперії тут, дійсно, в якійсь, мірі, праві ті хто менше має справу, з фізичною працею, а одержує більшу платню. Так було і в концтаборі, де ті наглядачі, поліцаї, кичилися своєю перевагою над остальними в'язнями, рабами. Так було і в античних рабовласницьких системах, імперіях. Працювали раби, а вільні керували державою, панували, наглядали за рабами, абож, просто, Бездільнечали, та ще вимагали, «хліба і зрілщ». Так, давай футбол, оперу, путівку на курорт. Не забувають і про рабів, для них є радіо, телевізори, своєрідні гіпнози.

Но ті стародавні раби, не знали цього і були хоч і цій справі вільніші, тай жили працювали, на свіжому повітрі, на волі, а не в цих душогубках, крматоріях, під замком, фабрики, заводи, шахти, дим, сажи.

Так було чимало недістатків. Була і п'янка і бійка і сварка, но порівняно до теперішнього стану – дрібничка. Було і чимало, темних, неписьменних людей, но було і досить, розумних, чесних людей, чесність, праця, щирість, доброта, абож, взагалі народ був мирніший, спокійніший, менше суєти, і все це, в певні мірі, повинно булоб, ті недістаки, виліковуватися всякими розумними підходами. Но вийшло інакше, знизу темнота, з верха, варварство, звіринна жорстокість, і всі ті кращі людські надбання, що створювалися віками, були розтоптанні.

Так, і раніш, бували крадіжки, но що то за крадіжки, тепер сміхотворними вони вважалися б, просто дрібнички. Я знаю, так і в моїх дідів, була, в одвірках дірка, заклав руку, повернув ту завертку, деревяну, і вже замкнута хата і на цілий день іде з дому. В новіших хатах, правда, залізний засув, з дробика ключ, зігнутий, тут же він і висить на кілку біля дверей. Ним відмикали і замикали. Тепер таких ключів, можно, тут же біля дверей, за годину наробити сотню штук.

Чув я ще в ті роки, від учителів, що наше село до революції, вважалось, як би, революційним селом. Як воно було насправді, незнаю, но розповідали селяни що було спаленно хату, сільському старості но назвати все це революційним явищем щось не тее, просто хуліганство тай усе. Староста ж вибрався на сходці, вільно громадою, залишки того старого віче, може він і був комусь там не до вподоби. Но вирішувалося більшістю, а це закон. В селі ж у кожного було своє господарство хата, житло, хлів, клуня все під соломною і солом'яні скирти, тощо, а пожежа в селі, хто б це не зробив, не одобрювалося ніким із селян, це було просто нещастя, лихо, для більшості селян і це зробити міг не революціонер а просто волоцюга, хіба що розуміли революцію, в дусі Достояєвского то справа інша.

Що правда, багато було таких, в тім числі з письменних людей, що розуміли революцію, це «бити і палити» як, хоч би узяти з твору М.Коцюбінского «Фата-Моргана»,

оспівається як щось, розумне, справедливе, хороші ідейки. Но насправді, я раз розмовляв із людиною з того ж села, де відбувалася ця подія «фата-моргана» там зовсім було інакша справа, ті бунтарі А.Волик, Х.Гудзь по переказах, сама злидоба ледацюги і їх злиденність, тягнула на бунтарство, на ненависть, злобу помсти, протів господарів, згодом їм всеж удалася ця ідея. Дано їм можливість, і право, проводити свої справи, а далі і владу данно їм, їх оспівували уже хором. Як героїв. Но насправді це було саме величезне нещастя. Сам М. Коцюбінській розумна і чесна людина, для його насильство було чуже, но тут він дав маху, а відплату за це поніс йогож рідний син.

Т.Шевченко в його творах, зокрема у Гайдамаках закликає народ до повстання проти своїх гнобителів, но zarazом і до спільноти, і до розумних ідей. Бунт не тільки но фізичний, а насамперед духовний бунт, проти темноти, мряку, насильництва. Поперше зрозуміти своє становище, своє рабске відношення, і вже спільними силами, гуртом виступити протів кучки гнобителів. Но не протів, самих же себе, один протів другого.

Згодом все це довелосся ж нам таки пережити, спробувати, не дуже воно тее.

Ще говорили, старі люди, що по селах бродили якісь бігли, студенти з Києва, розкидали листівки, тощо, підбюрювали на революцію (це 1905 рік) но це мало кому доходило, марна справа і шкідлива но всеж, хотіли б чи не хотіли б, люди, скоро розгорілася ця пожежа, запалали і маєтки, і економії а там, бунт, погроми, грабунки, і дійшло до масової різні і колотнечі, що надовгі роки засліпило людей.

Хутір чи б то, виселок, Одірванка, абож, Лацінова, простягався по широкі долині. В низу берега, річечка, струмочки, верби, далі вже більша річка, і по долині, Ярах, впадала в річку, Гірський Тікач, в селі. По цих долинах, Ярах, і розселялися люди вцілому це б можно, сказати, розтягнуте село. Но залізничний насип уже, як би відрізає, цей шмат хутір, на простець до центра села, було три кілометра, з другої сторонни, підходив уже до містечка Тальне кілометра два. Тут же рядом і була цукроварня, багато з нашого хутора, шукали собі підробітку в сезон цукроваріння. А особливо удобно було, дістати малясу, утвілю, що і сприяло розвитку самогоноваріння. Та і збувати було легше, в містечку.

Самогон – з історії ми знаємо, про всілякі війни. Які точилися, протягом усієї історії людства, довгі тисячоліття. Точилися війни під різноманітними напрямками, між народами, державами, націями...були війни захватницькі, для поневолення інших народів, колоніальні. Були визвольні війни, антиколоніальні. Були війни проти своїх урядів, так би мовити «класові», то просто боротьба за владу, між групами суспільства, а далі вже і так звані, імперіалістичні, Громадянські, тощо.

Причини їх були, в якійсь мірі ясніші, були якісь там певні цілі. Так, зараз проходять бурні Ексцеси в капіталістичних країнах, між робітниками і підприємцями, за матеріальні умови. В нас на Україні, протягом віків точилися війни, з монголами, москвою, турками, ляхами різними захватчиками, а ще раніш хозари, печеніги, половці, Олег, Святослав, розширити територію, накласти данину, ціль. Владимир Святий (Великий) Князь Київській, достигши Могутності держави і своєї. Ввів Християнску віру, на Русі, змінив чи установив свою ідеологію, не будемо заглиблюватися, які причини побудили його на цю велику справу. Но все ж, головне, те що він зрозумів хід історії, потрібності людей, держави, усього народа.

Прийнявши християнство з Византії, яка в культурному відношенні стояла вище від русі. Тим самим прагнув він підняти культуру свого народа, дати людям нову, справжню віру, дух, якій в часи невзгод, лихоліття, не давав загинути розтоптати себе, а об'єднувала подавала надії, і довгі віки піддержувала силу, дух нації, і здобула перемогу.

Так, хоч він, князь по теперішньому розумінні, був неписьменний, варвар. Но стояв, в певному відношенні, мабуть чи не вище теперішніх багатьох владик. Одне, те що він відмінив смертну кару, щось варте. А саме важно, що він зумів повести, і направити карабель по вірному шляху, за це і нає право називатися великим і святим. Інквізітора,

Лайола, та його послідовники заслужили в історії, самі мрячні, негативні згадки, про свої дії. Не розуміючи ходу історії, вони намагалися зберегти ту стару недосконалу ідеологію в її цільності. А цим скоріше, давали поштовхи, для реформації, і підривали авторитет церкви, і цим довели і до розколу, Церкви, до різного роду, сектантства, і до атеїзму.

Інквізиція згодом, зосталася в історії і церкви і Людства, як саме жахливе і позорне явище в історії, середньовіччя. Но інквізиція, вмішувалася тільки в духовне життя людей, матеріальне же становище їх мало цікавило.

Абож так і історичні особи, ті жорстокі варвари, як Ченгіз-хан, Батий, Тамерлан, чи взагалі татарські хани, цих цікавило в основному, матеріальна сторона, і то в спосіб господарування не вмішувалися, їм дай та й усе, а що ти там думає, чи в яку віру віруєш, їм байдуже.

Так було безліч, князів, царів, вождів, та різних політиканів, но у всіх, їх наміри, їх цілі, були в певні мірі зрозумілі. Незважаючи добрий він чи жорстокій.

Гітлер не заслужив в історії честі, це був варвар із варварів, інквізитор у вищій степені. Однак і в його були якісь цілі. В свій час як би виправдовував свої дії, для інших народів. Був він кат, кровопієць, но для свого народу, він, якими, обіцяв блага, завоювати, підкорити усі народи. І Німці, як вища, арийська раса повина була, панувати на народами. Все це міф но крові спустив досить не тільки з чужих народів, но і з своїх, для усіх, в тім числі, і німців, результати були, страшні, а ще могло б дійти і до страшної катастрофи. Но цілі була. На що у нас, зразу ж після революції почало запроваджуватися, чи б то, діятися, важко зрозуміти, які цілі в чііх це інтересах, кому воно потрібне що воно приносить, чи може принести комусь там, певним класам, чи б то групам, чи що, невідомо.

Тут зразу за все узялися, і за економіку, за матеріальні принципи, в господарство все на новий лад, ідеологію, нрави, мораль, традиції, культуру, в тім чеслі людську, особистість, людську природу, і взагалі усю природу, планету все і за самий короткий строк. Все по своїму, хоч і самі вершители не розуміють що вони творять, і, кожний із них вершить по своїму і кожний з них, в певний період, зновуж міняє свої наміри, і цілі, просто вир. Одна чи кілька осіб, владик, і двісті мільйонів людей, а за ними і вся природа.

Почалася війна, між урядом і народами між диктатором і державою, раз по раз переходила різні стадії, то ставала прямою, відкритою, то закулісною, під маскою самих кращих ідей. Під Гаслом ідеального – Гармонічного світлого життя, прекрасного майбутнього. Скільки то подібних назв, соціалізм, комунізм і т.д. Війна скрита, потайна, страшніше усього. Коварство, лицемірство, доноси, підкупи, і всі самі огидні явища, зразу виплили на поверхність Людського суспільства, справжній Яд, що отруював людські, і душі, і мозок і все людське життя. Війна. Люба саме мерзке явище, і відкрита, Явна, і скрита. Яка проходить червоною ниткою за всю історію людства но всеж ніколи не доходила до такого становища. Як у нас. Народ боронив свої інтереси, і чимало мав у цьому успіх. Но тут же зразуж, во ім'я народу, і тим же народом, диктатори перейшли у наступ, і в самих жорстоких, жахливих, побоїщах, підкоряли під себе Народи. Віднімалася у людей віра, матеріальний добробуд, всі речі, репресії, розстрілити, рабство, смерть, всю ідею.

Народ, не здавався, боронився, як міг, і вдавався до різних Форм Самозахисту. Одна із перших таких форм боротьби в масовому масштабі, це був Самогон, а знам, Протидія, і саме Пияцтво. Самогонка, це посправжньому, нове життя, нове явище при новій владі. Що правда, Вино, Горілка, явище давнього походження. Ще з незапам'ятних часів, історії людства, людство було схильне до випивки, і до винокурництва. Спочатку як приватна справа, далі вже з'явилися і монополії, хто то, влада зокрема, прибирала до рук, ради матеріальної цілі. Но, прибираючи до рук цю справу, влада давала змогу простим людям задовольнити свої потреби в вині, по можливості. Тут була своя рація, краще устаткованні, удосконаленні великі винокурні давали перевагу, над дрібненькими самогонщиками. Вартість монополької горілки, в якійсь мірі, була нижче від кустарної. Боротьба вилася, в першу чергу, так би мовити, чисто комерчеським способом.

Так було і в нас на Україні, раніше коли влади не було, абож, була надко слаба щоб заглянути у кожну щілинку. Винокурством займався всякій, хто міг, чи хотів. Була, звичайно, і випивка, но носила вона зовсім іншу форму, Вільної людини. Так, Людина хоч і жила під загрозою поневолення, но всеж вона мала більше свободи, незалежності, від когоб то не було, і випивка давала їй лиш.. Бадьорість, Настрій, Широту Людскої Натури.

Царська влада, потроху прибирала до рук і волю, і монополію на винокурство. Но всеж не доходило до таких крайностей, оставалося дещо і для людей.

При кріпачинні, дійшла до самої своєї вершини, і тут, випивка показалася в другі не дуже то приємні формі. Но як би то не було важке рабство, всеж таки, і В цей час, не повністю установила влада, контроль над більшістю людей. Не вмішувалася, абож, слабо вмішувалася в приватне Господарювання. Ні в духовне життя, в Традиції, зокрема в національні звичаї.. словом Людина в якійсь мірі, ще могла зоставатися Людиною. Но вже після кріпачинни, і ця форма ослабла стало, всеж трохи, легше дихати, і знову горілка, потроху, відкочувалась назад.

Но як би там все це не було, монопольної горілки було досить, і по дешеві ціні, дістати її, чи б то за гроші, чи б то в замін на якісь там речі, Збіжжа, тощо можно було Без Якихось там трудностей.

По селах, скрізь, Були Шинки, Корчми. Торговці, жиди, чи б то інші які б то національності, з охотою, збували цей товар, кому б то, бто не було, і в набор, і за якусь там услугу, і так просто, і поцінно.

Словом, селянство, тай взагалі всякій Громадянин, не задумувався над цією проблемою, де дістати, як дістати. А більше заощадливих Господарів, дома завжди, було, прозапас Четвертина чи і більше, Горілки і ніхто не думав що це якісь там злочин, держати, дома горілку, та і пили люди мало хоч би узяти моїх обох дідів, та ще скільки я знаю, подібних їм, хтось зовсім не пив, а хтось там, раз, чи два за увесь рік.. чарку. І не від того, не пили, що недостатки, чи б то не було часу, а то що для порядного селянина, чи б то і робітника, інтелегента, це негодится. Це свого роду, аморальність. Та і Господарювання вже піде не як слід, і для сім'ї недобре, і перед людьми стидно. Що правда, Були і більше охочі до випивки, як би то мій Батько, були і справжні п'яниці, за це їх не поважали, осуджували а то і зневажали, як непутящі лидацюги. Но все ж, хто б то не ішов п'яний скажем по селу, його ніхто не чіпав, не притягував до відповідальності. Якщо звичайно він нідокого не налазив. Це вважалося особистою справою.

Війна. Революція розятрило людські нерви. На поверхність впливла вся та людська неміч, недосконалість.. Сатанівство. А руїни, колотнеча, і недостатки. А щей до того всього.. «сухий» закон, а затим, і духовний упадок, і знову, нове закріпачення, і далі, далі, і ось нове Явище, тобто, викопане з історичного мотлоху, но вже в інші, сучасні формі, самогоноваріння. Виникло воно зразуж після революції, як необхідність, спочатку несміливо, скрито. Но все більше набирало розмаху, заповнюючи собою всю державу, і далі. Самогон мій самогоне, хто тепер тебе не гоне, і в селах і в містах. Нова система, нове виробництво. Люди при звичаються, вводиться в життя.

Влада спохватилася кинулася забороняти, люди в свою чергу Боронитися. Перші, Трусити, Шукати, Карати, другі, ховатися, запобігати, вдосконалювати. Нова Форма Боротьби, небувала, мабуть що за всю історію людства. Війна між урядом і народом, перша її стадія. Пошуки, Штрахи, суди, постанови, інструкції, тисячі процесів, сотні тисяч судимих, тисячі, тисячі мислівців, і сотні тисяч, мільйони жертв, і все марно, все невдало. Як видно, в таких справах народ не здоланий, і влада виявляється Безсильною, більше того самі всі ці органи влади, правопорядку, самі заразилися. Проходять роки, дисятиліття, нові покоління, а воно все крепче входить в життя. Так, починалося з недостатку в спиртному, далі з за вигоди, знову недостатки, знову же вигода вже в коштах.. Одному вигода збути зварити, чи перепродати, іншому потреба випити, це особливо, в магазинах то немає то поцінно, а п'яцтво все збільшується. Ось тут і саме приклад, перший Яскравий

Незграбності, Неспроможності, уряду, нашого вирішувати, якісь там питання, навіть самі прості, житеві, сугубо народні, ні немає хисту. Бездарність вищої степені, єдиний метод насильство, і то всіма нездатні форми.

Спочатку займалася цією справою, невеличка частинка людей, по селах, і то лиш в одиницях. Звичайно, хліб, чи якісь там інший продукт, власник селянин, не міг затрачати на таку дурну штуку, це було не в його вигодах. Варили зпочатку з малясу, чи б то, утвілю, куштувало воно дешево, і було в достатні мірі, звичайно, для тих хто жив поблизу цукроварні, і була певна вигода. Наш хутір, також і наше село, знаходилося в ці справі, в сприятливих умовах, неподалік була цукроварня.. тай розвозили, маляс, по Економіях, скотині, тут же біля нас, по шляху, дістати було легко. Тому й з нашого села, як одного і з перших, і розпочалася винокурня.. а скоро, село, в районі, прославилося, як центроспирт. Займалися ним, спочатку, не усі, а лиш поодинокі, спритніші, смілівіші, чи б то, бідніші. Справжній Господар не ішов на цей ризик. Та і обійтися він міг, краще дістати, чи купити. Земля, скотина, молотарка, тощо, стоїть дорого, а ось самогонний апарат.. куб, труби, холодильник, ну і діжка, справа значно була легша, а там, маляс, та ще, клопоти, і ризик. Власник апарату, сам міг і не зацікавитися цією справою, абож, лиш зрідка.. Но сам апарат, не був без діла, а увесь час ходив по людях.. і давав, хазяїну, певний дохід, в вигляді, мірчука, за один захід, літр самогону, і без зайвого клопоту, міг дещо підробляти. Дома апарат бував дуже рідко, а все по людях, а там знайдуть, хоча би, побють. Він же, власник апарата, зостанеться в стороні, він же ні причім, та і виказати на його ніхто не наважиться, сам піймався, і відповідай. А власник апарата, ну щож, втратив він апарат, щось йому за це поверне, клієнт, а тим часом він другий зробить, і зновуж свого роду хитрість. А той хто гонить, самогон, здебільшого пускає в продаж, і вже є копійка, така потрібна і необхідна для селянина.

Капіталізм робить свою справу, хоч і під маскою соціалізму, і придушено, но жевріє, міняючи тільки різні форми. Все що влада намагається зробити, так, виходить по іншому, навиворіть, і так зразу же після встановлення системи, все поміж народом і урядом, пішло в розріз, всі прагнення протизагні, держава як сила навязує свої ідеї, Людство їх відкидає, абож приймає, лиш частинку їх лиш уявно, і шукає для себе свого виходу а вцілому виходить цілий розгардаш а все це дуже важко, надто важко, впливає і на людей і на всю державу. Це не просте там, підкорення, поневолення, яке відбувалося і раніш, і має не мало місця і тепер в різних країнах це набагато гірше. Мільони, засуджених, замучених, невинних Людей, історична трагедія. Позор і самі системі і всі Епосі, 20 й вік.

Мати моя також увесь час займалася цією справою, потрібні були гроші, та і для себе треба, були святки, були і Гості, чи і так сходилася компанія. Батько ж мав схильність, і до Гостей, і до випивки. Звичайно, в той час, все це, ще не досягло до такої степені, Як потім. А так собі, звичайно, проста справа, хіба що ризик за борінку, та звичайно клопоти.

Я, чи б то, ми із сестрою, вже з раннього дитинства, добре були знайомі з цією справою. Любили коли мати приносила, до дому, маляс, А особливо утіль, тут уже можна було наїстися солодкого до сходу, на що ми увесь голодали, приємно було також і грітися біля куба і слухати як дзюрчить горілка, наповнюючи пляшки.. Тодіж у мене з'явився нахил і до пияцтва.

Якось мати, розливала, мішала горілку, першу, останню, змішувала, разом, спочатку в прості посуді, як то в ринці, далі вже переливала в пляшки. Я сидів тут же за столом, приглядався, чи просто, без діла заглядував, мати десь вийшла, по справі, я ж зостався сам та ще переді мною, ціла ринка самогонки, від скуки задумав скоштувати, прихиливши ринку, почав сьорбати, но вийшло щось не гаразд, в голові зашуміло, пам'ять втачалася, і лиш смутно, ледь-ледь запом'яталось. Я вже лижав під столом, а мати лялася і штовхала мене наганом, обзиваючи мене п'яницею, мабуть що я таки наробив доброї шкоди, перевернув ринку, а може шей і пляшки повалив, і сам у дрязину.

На нашому хуторі, окрім матері, цією справою, займалося багато людей якто ризиково, а був свій шанс. Влада знала про це, і часто навідувалися, но ловилися рідко хто, люди слідкували. Варили в хатах, чи десь у кушах, в Ярах, варили, і дньом і ногою. Узнавали, де повертаються ті, виставляли пости, свою сигналізацію. Треба, сказати, що в той час до цієї справи, органи відносилися більш сорьозно влада ще тільки но наберала сили, крeпла і, постанови кидати, прагнули, не на вітер і правопорушників було порівнннннннн, одиниці. Но успіхів, яких тоб, так і недобилися, сил, виявилася не на їх стороні. Що правда, хоч в ті часи, частинка людей ішла на цей ризик. Но всеж, люди в той час були набагато дружніші, більш порядчності. Виказати, заявити одно на другого цього просто соромилися, і не тільки дорослі, но і діти привченні були, в цім дусі і де б хто тільки но появивсяб, по селі зразу ж буде відомо усім, і в першу чергу, сигналізація виходила від дітей. Вони і посильні, і вартові, А їх запідозрити не легко, діти тай усе.

Згодом хоч і люди нацковивашись один на другого, ставали вже дурними, готові на всякі підлості іти, продажність, ненависть, ворожнеча, но всеж і самогон не побороли став він розповсюжуватися все більше і більше входити в життя людей. Получав повністю приписку, як атрибут системи, і кінця не видно, цьому злу. Скоро маляс, замінили буряком, а далі цукром, а там де немає цукру, хліб картопля. Но в містах всеж цукор основа, навчилися і більш удосконаленно варити, і більше пити, пють і ті що шукають, і ті що борються з нею і ті що накази видають, пишуть, все заразилося ним. І накази, постанови, перетворилися на пустий звук, чисті папірці, хіба що в окремих випадках, полякати когось там.

Так, народ у ці боротьбі вийшов переможцем но і сам самогон, узяв верх над народом. Виховання, перевиховання, створення нової людини. Людини високої ідейності, духовної і моральної, чистоти, і.т.д. Викохола, держава, пияків. Нова культура, самогоноваріння, і масова пиятика скільки то продукції, Зокрема цукру іде на це творіння, і скільки нещастя та лиха приносить ця горілка. Но радості ніякої, це не то що було колись, випити повеселитися, заспівати, проявити радість. Зараз же, випивка лиш для того щоб Затуманити, отруїти собі мозок і душу, і вже не людина стає, а якась незрозуміла, дійсно нова, істота. Мертва чи б то напівбожевільне створіння, хіба що ще здатна на якісь там хуліганські дикі, звіринні, поступки, а за тим, камера в'язниці і ще більше падає до низу, і Виходу ніякого. Надія на краще. Важка і марна справа, так усе наше життя. Працюємо, ідемо кудись там, Будуємо а, що, собі могилу.

Памятаю, 1927 рік, дома нас, морували нову хату, Як то толока, зібралися, родичі, знайомі, сосіди.. Гуртом робили, тобто допомагали, як завжди робитеся в селі. Десь у годин три дня, робота була закінченна, дивлюся, чоловік, жінка, руки помили, один за одним і додому, там дома є своє господарство, і взагалі, яка може бути випивка в будин день, хіба що сама ледача людина кинется до пиятики. Допомогли і гаразд. Порядчність перш за все, zostалися хіба що, хто здалека, пообідали і зразу до дому.

Но ось через кілька десятків років, знову довелося побувати мені на ці толоці. Зранку, перед початком роботи, сніданок і чарка, що правда потроху, ще якась там порядчність збереглася. Далі і до роботи, хтось там робить, хтось вилає, хтось там береться командувати, підганяти інших. Чимало, а дійсно таких що вже звикли щоб їх підганяли, самостійно в їх уже не виходить. Привичка, з колгоспу, а він в свою чергу повинен відсваруватися, і ось, сварка, ябеди, один другому виказує, ось дивися він не хоче робити, а за стіл сяде першій, заздрість на дурничку, а саме на чарку. Кожний так і дивиться на стіл, скоріше б, обід, знову випивка, а там уже сьак так до вечері, і тут уже дійсно, пішло, де їх скільки набралосся, і ті що робили, і ті що тільки но заглядували із-за тину. Нахаби не знають стида, не буде ж їх перебирати та виганяти, господар.

Я сміявся, згадуючи ті ранші роки. Так уже більше сорока років, виховували вас у дусі колективізму, а вийшло .... Випивка а за нею крадіжка, Байдужість і Безпомошність. Ось увесь принцип, моральний упадок, страшне явище. З крадіжкою, я познайомився

також ще з дитинства, но було ще в інші форми. Яюсь перед ранком, приснився мені дивний сон, щось не ладне з залізницею неначебно поїзда, Бігає, один за одним як би то доганяє, один другого. Просипаюся, чую на хуторі сполох, новина. Якісь там наїхали чужі люди, щось там шукають по дворях, люди гудуть, страх. Виявилось хтось там на залізниці, покрав шпали, чи що, і всіх збудоражило, порушило це тихе, мирне життя. А то в один звичайнісенькій, літній будній день, все тихо кругом, і природа і сам хутір, неначебно, впав у дрімоту. Всякій щось там, копається в своїм господарстві, по домашніх справах, враз, на протележному від нас кутку, почався зразу, крик, гвалт, з усіх сторін біжать люди, з криком, злодійка, злодійка. Мати моя щось там мастила біля хати, пропустилася і собі бігти, руки у глині. Ніколи мати, но батько збав, накричав на неї вона і остановилася.

Через деякій час все затихло, но ось я побачив юрбу людей, яка направлялося, в сторону села. В переді цієї процесії, ішла, молода жінка, чи б то дівчина, без хустини, но з довгою чорною косою. Ось він, порушник, цього тихого життя, здогадався я. Саме слово злодійка, для мене, здавалося якимось незрозумілим, страшним, а ця дівчина, ніяк не могла нагадувати собою щось там страшне.. мені часто потім вона снилася, і ця дівчина, і те слово злодійка, і вночі жахало мене. Та, в селі тоді була це велика подія.

Закінчувалися великодні дні, крашанок ставало все менше, подекуди ще зоставалися писанки, но їх їсти не можна, далі і вони зникли.

Наступали буденні дні.. Саме гаряча пора. Всі взялися за роботу, в полі, в огороді, біля хати.. В нас дома, роботи було також чимало, і в господарстві, а більше біля хати. Якраз почали будувати, нову хату. Стара призначенна була під хлів. Ми також не сиділи без діла, в нас були і свої справи і допомагали Батькам дома, в полі, то другій раз пошлють до лавки, за сірниками, чи махоркою, вимінювали за яйця. Я zarazом відвідував і свою Бабусю, погонимо із нею, щось там розповідь мені, і додому.

Нишпорячи раз у шухляді, вних, я нащупав щось цікаве, виявилось пугач, справжня зброя, пістоль, зразуж прибрав його до рук.. і весь час носився з ним.. На завість хлопчикам, не раз його у мене просили, вимінювали, но детама, не ішов я ні на які комерції. Що правда, стріляти я з ного не стріляв, не було чим, пробки були в місточку, досить, но вони коштували гроші, а викидати зря гроші, на дим. Це вже надто. Но всеж раз мати здобрилася, купила у жида, аж пять штук, ото вже бабахнув, справжній вистріл.

В нас був собака «рябчик» вже здоровим віддали його в Куші, но там він не прижився, а часто бігав до нас словом був на два двори, то там поживе до схочу, знову біжить до нас, як гість, і ще любив забігти в хату, і на землі розлягтися, як непроханий гість. Ось я і вирішив спробувати на йому, силу вистріла, останній патрон, направив, та як бабахнув, як він вискочить із хати, як куля після того він не появлявся у нас.

Дома ми із сестрою, працювали, біля квітника. Но основна справжня робота була це пасти корову. Пасли то у удвох, з сестрою, то вона сама. Ганяли, в поле, в ярі, на толоки, де була паша. Ще помятаю вона водила мене за руку, підрісши я вже сам, міг підмінити її, а далі вже і повністю перейшов, на цю службу, ще й і чужих прихвачував, а сестра, як старша дівчина, зоставалася дома, привчатися до господарства, до жіночої справи.

Привчав і мене батько до господарства до землі. Драти землю, наладить плуги і пішов я за плугом. Корови звичні ходити в ярі, смирні, ідуть собі, а я лиш піддержую чепіги, та на повороті, треба ще закидати.

Раз батько їхав коровами у поле, а мене заставив держати теля, доброго бичечка щоб він не біг за коровами держу, а він рвется капосний. Не здержав таки, виявився він був сильніший від мене, рванув і ... догнав батька уже далеченько, за це я батогів добре скоштував, цими гостинцями був батько щедрий, не жалів, винен не винен, зокрема діставалося мені, і матері. Інколи я мусив сидіти дома, наглядати за меншим братом. Но він не дуже то до мене тулиться, знаходить собі забаву, а ти так тільки нудишся.

Раз і наскочили, в такій час, мої товариші Василь і Коля, потроху тут у нас позаглядували, по садку, збирали з вишень глей, це сама наша була лакомка. Но вже і до

того ми з сестрою обчистили всі вишні, далі запропонували іти до них. Глею там тоже вже не розжевешся, но в Василя була своя гордість, це шпоришки. Кілька кущів, їх можно їсти і зеленими, що ми і робили завжди, зжирали їх ще тільки но повязалися вони. На цей раз щось ми зазівали, трохи зосталося на вершечках недогляділі, далі і забули, а зараз він і прийшов з новиною, шпоришки вже червоніють, дійсно нове, я і не знав, що вони досягаючи червоніють, звик до зелених, ось і прийшов глянути, і тут ми захопилися... визбирувати, те що не догляділи раніше. Бубочки дрібненькі, де ни де в кушах. Но яка радість. Аж ось но сижу зявився мій батько з прутякою, і вже до самої хати, стьобав, їм сміх, а мені от так. Брат десь там заліз, в яму чи що, в плач, в крик, а мені, дорого далися ці перші червоні ягідки. В той час з нами, зокрема в селі, не панькалися. А особливо мій батько, бити не жалів, за всякий пустяк, або ж і зовсім безневинно не задумуючись міг добре випороти. По принципу за битого дають два не битих. Якось я чекаючи, їх, батька і матері з села, виглядаючи з усіх сторін. Но далі, біля хати росла верба, вже досить корениста. Гіляки розстелилися в різні сторони, виходило неначеб то сідло. Ось на це сідло я і вирішив забратися, висота не велика, метра півтора заліз, сів, а тут якраз, з за хати і вони, батьки.. з ходу за мою душу, і так дав прочухана, думаю собі, дочекався. Звичайно, в таких випадках, мати як мати, завжди кидалася боронити дітей. Так і в нас, но її захист, був здебільшого безуспішним. Тільки но розпалював жадобу, діставалося заразом обом.

Вечером, збиралися, разом, з нашими сусідами, гуляли, співали, ато, це весною, любили полювати, за хрущами, а їх було тьма, так і жжужжать кругом, піддаючи спокусі, піймати, других жуків. Я як і інші діти, не любили, а то і боялися їх хіба що кравчика, но він всеж має здатність проявляти агресивні дії, а при нападі на його стає в позу самооборони. Лякає своїми клешнями, і таки може вщипнути, за палець, з ними можуть мати справу, більш дорослі діти.

Хрущ же безбідна, і навіть, симпатична тваринка, і гудуть біля тебе, аж просится позайматися спортом, но і ми за ними добре набігаємося за той вечір, піймав, чи не піймав а навтішався, а то дивишся, летить, гуде, великий жук рогач, від цього подальше страховиська. Часто до нас приєднувалися, мої ровесники хлопці, ставало ще веселіше. Більше гурту, то з других вулиць дівчата, і, часто, з лісків, приходила до нас Саша, жила вона у Мазурів. Як годованка, так як і брат Мазурки Олекса, під осінь нам вона приносила фрукти, яблук, груш. Вже в осінь, ми гуртом бігали на, скорбівецькій шлях. Проходив він неподалік від нас, по за нашими полями, сполучення, цукроварню, з Економічними Господарствами, їздили підводи увесь час. Но нас цікавила більш осіння возка буряків на туж цукроварню, тоді ми бігли за підводою, просили «дядьку кинь буряка». Інколи траплявся, добрий чоловік, кидав, один чи б то і кілька буряків. Були і такі що не звертали уваги на нашу просьбу. Якись насуплені, мовчазні, знайти буряка на шляху, це велика рідкість.. З продуктом тоді не розтринькувалися так просто. Близче до цукроварні, де вже збиралося багато підвод, назначалася спеціальна людина, слідкувала, де впаде буряк, підбирала і на підводу, перву половину, з буряками все у завод. Тому і наше полювання не завжди було вдале, інколи всеж щастило, напросити по кілька буряків, тоді вже з радістю ми бігли додому, знаючи що і на вечерю буде печенний буряк, солодоші, а головне це вже наша праця.

Хутір наш, простягався, як би нагадуючи букву, П, спочатку силилися, щоб городи були, до берега, річки, чи річечки, далі коли вже було все зайнято, будувалися і по другу сторону шляху, від поля, город. Берег, сіно, дерево, верби, своя вода, криниця, мало свою вартість. Комуś там пощастило оселитися в низу, в самі леваді. Це було своєрідне багатство, сіном, водою, деревом, а надто природою, як би то, райській куточок.

На кожні, вулиці, чи б то кутку, вироблялися, свої закони, традиції, своя особистість. Надто у дітей. Там було більше гурту, там діти відірванні від інших. Поле. Левада. Садки. Ярі, залізниця. Там могли половити рибу, чи б то покупатися. Все це, приносило, своєрідну особистість. Наша вулиця, чи б то куток, був від поля, з краю хутора, хата наша була

восьмою від кінця, за нами жили наші сусіди, Морози, за ними, Тумби, далі Гуричі, Скирта, ще тільки почав будуватися, за тим, Хабарі, Сікалі, і вже крайні, Дригали, далі вже поле, а там, містечко, базар, цукроварня, то що. В низу від Дригалів, жили Полікарі. І вже левада, місце, обгородженне від поля штучним, глибоким ровом, зарослим кущами, повійом, та дикими грушами, з іншої сторони, глибокій Яр виритий уже водою і вже сам берег, вода, осока, верби, верболози, повище величенькій садок, гарне місце, своєрідний куточок. Туди я міг, лише заглядувати, здалека, місце моє було саме, тут, в цім відрізку. Морози, Василь, Коля, мої друзі. В остальных були діти. Но то малеча ще. Правда, в Хабарів, під час, служила, бавила дітей, дівчинка, з Мошурова. Звали її Ксеня. Бравеньке дівча. Я тільки но прочитав оповідання Грінченка «чудова дівчина», і та Ксеня, дуже нагадувала мені, цю знайому Ксеню. І доля їх, сходна, потім її, не стало, но у мене зосталася в душі, ця тепла і печальна згадка, на довгий час, тліло. Чудова, чудова, хороша дівчина. Яка її доля спіткала потім, адже підходили роки страшні, вижила вона, чи ні, чи десь її кидало по світі, чи б то згорбило її життя. В селі в ті часи, кожний мав своє вуличне прізвисько, окрім офіційного. Це як би було так узаконене, інакше і не могло бути. Давня традиція, що заслужив. Як не сам то якійсь там твій предок, і вже як приліпилося, то надовго, передається по спадкоємності, онукам, правнукам, хіба що згодом можуть змінити, на інше більш влучне в сучасний час. А немає, то зразу ж причеплять в підходящій момент.

Батька мого, за його матерщину в усіх преподобних, прозвали Псалтиром, так перейшла ця кличка і на нас, Псалтірі. В остальных сусід, перейшло від їх предків, хто що, заслужив у свій час. В Колі прізвисько від Батька, Батько його був з Галичини, то до кожного слова була приставка «сі», так прозвали його і всіх їх, Сікалом, Сікалами, а самого Колю, просто «сі-Коля», так і звали. З другого боку перші наші сусіди, були Півнюки, менші за мене, старші дівчатка, були вони якимись дикими, заляканими як і їх батьки, якісь боязливі, нерозвиті, відбиті від людей, так перейшло і на дітей. Побачить на вулиці когось там, старшого від себе, зараз тікає в двір, ховається. Вже як ми ходили до школи, ідемо із школи, ще даличенько від них, вони граються на шляху, побачать нас, і зразу «школярі, школярі» прозиваються так з нас і у двір, а далі жалуються своїм Батькам що ми їх хочемо бити. Ті виходять зразу до нас, починають повчати що битися це недобре, а ми стоїмо, не знаємо що їм відповісти, і хто із них гупіший, Батьки чи діти. Так буває часто в житті, згодом, і мені доводилося не раз мати справу, почне вчитувати тобі мораль, чорт зна за що, ні сном ні родом не знаєш навіть про що він має ляяти тебе і стоїш перед ним, слухаєш цю гупість. З ними жили Біди, но ще я дороги туди не знав. В раньому віці, були вони ще не по мені. Цей Біда, надто бідний і забитий, тіж розкішніші, хитріші. Якісь люди. Такі в наші сторони, були Хабарі, було в них трохи хитрості, лицемірства, скупості, високоміря і наглості, остальных сусіди, були більш прості, і, бідні, бідніші від нас.

Дригали і Сікалі також були бідніші від нас, у них навіть корови не було. Батьки Дригалів, також бідні люди, жили вони в селі, на самі скалі, чи б то в скалі, розробленна площадка, хатина, зразу в одну сторону, стрімка скеля, з другої шляхи, лиш з четвертої сторони, вузька полося, між шляхом і обривом вроді похолої на землю, на самім бугрі. Трохи травички, правда росли деревця, вишеньки, сливки, бідненькі, чахлі но всеж садочок. Бідність породжує ненависть, зло, зависть. Яюсь ми ішли з сестрою до Бабусі над самим шляхом були сливки ми вирвали по одні, замітила стара Дригалиха, як понесла нас злюща відьма. З Васильом Дригалом я всеж відчував себе саме проше, також у їхньому дворі, чи хаті, люди прості. Надто мені подобався меншій Василів брат Митя цікавий, розвигний хлопчинка. З Колею тобто, з Сі-Колею, я також мав дружбу. Він був простий, бідний, но в його була якась натура, щось не тесе, ще з ранього дитинства, виробляса, якась шахрайска душка, раз ми з ним зайшли, до нас, до хати, на столі лежала цукерка, мати прийшла з базару, принесла нам цукерок, мені і брату роздала, сестри десь не було, ото ж і зоставила для неї на столі, мати поралася біля печі, в кухні. Я сам ще не успів розглянутися в хаті, як мати враз кинулася, де цукерка? Ось була, і враз, зникла

зі стола. Не подаючи виду, мати стала як би шукати. За нею кинулися і ми, шукали на столі, нишпорили під столом, в соломі, як у воду впала. Но ось Сі-Коля, вже держить у руці. Я ось тут знайшов, показує, знайшли, я недоумівав, як воно могло так статися, мати ж зразу здогадалася, що він її украв, та сховав в рукав, далі вже побачив що справа не вкипить, викинув, під цей шумок, вихід з положення. Довго вже після того мати згадувала цей випадок. Яке мале, а хитре, злодійковате, і в кого воно вдалося, і дійсно, виробитися в його це, ще надто рано, скоріш з природи, заповучив своєрідний хист, мати злодія і комерсанта, а тут без брехні, без обману, наглості, не обійдешся. Далі в його все це розвивалося, по мірі росту років, і відповідно, умов його життя. Сам він був, також з природи, як то кажуть без царя в голові, тупій, нерозвинутий, завжди ми, тобто, його товариші, насміхалися із його. Щось як ляпне. То є з чого сміятися, і так звикли. Що весь час був він предметом, потіхи, глосування. До науки також не здібний, ледь-ледь дотягнув до четвертого класу, не закінчив, кинув, всеж навчився, трошки читати і писати. До інших яких то хлопчачих витівок, парубоцьких викрутасів, співати, грати, повисилитися, з дівчиною пожартувати, влаштувати гулянку, чи дебошир. Не було у його і до цього здібності ніякої, був боязливим, заляканим, глупаш.

Но ось до, злодійства, до комерції, тут справа інша, тут уже ми були ніскільки не варті, перед ним, і його смілості в цих справах.. Нам тільки хіба, що можна було дивуватися. На подібний ризик мало хто б з нас зважився б.

Як би то не було, но до війни, хоч він і проводив, часті операції, в комерції тощо. Жив всеж бідно, дома, їздив на підробітки в шахту, ледве живим вибрався назад, додому. Як то не міг пристосуватися як слід, не нашупав собі, місце. Но ось війну, на фронті, поступив у партію, повернувся, назад, жанився на якійсь лікарші, свій розрахунок бізнес, справи пішли краще, потроху натрапив на свій шлях. Став працювати в фінвідділі, агентом, роки, після воєнні важкі, но саме і міг він проявити в такій період свій талант. Завдяки, цьому природному хисту, пробиватися в верх, і саме життя, сприяло, грунт у нас, для таких людей, саме добрий. Хабарництво, Шахрайство, Здирство, це наше хобі, подібні люди, Герої Нашого Часу. Наше нормальне становище, в ненормальній системі, умій зробити, сам, но знай, що і ще хтось хоче біля тебе пожитися, дай їм, а вони тебе, за це також піддержуть, рука руку миє. Но і язик умій держати. Нахабство це найперше, ось хвалився він, своїм товаришам хистом жив він у селі, слідкую, десь там ногою, якась жінка варить самогон. Враз він тут, штраф плати, він мав на це право. Залякана жінка, віддає йому триста карбованців, як вони її дісталися, його це не обходить, закон тайги, хто кого, і знову, нишпорить по селу де щось не тее, а йому в кишенню. Збудував хату, на все село, а в хаті, і біля хати, багата, людина, і в районі честь. А там ще такі робив колеса, що аж не вірится, вісім вагонів картоплі, відправляв в Одесу, на продаж, собі, це в голодні роки. Піймався, викрутився, виручили. Людей, за буряк віддають під суд, за жменю зерна гноять в таборях, а тут: а скільки він робив, що вдавалося йому, невідомо. Ось як пішли наші, той працює, знемагає від праці, в полі, в шахті, на заводі, а тут легко, просто і дохідно. Так і пробирався він уперед, в верх, зоставлявши і нас дураками, злидарями, ви із мене, а я, тепер плюю на вас, а до мене, ти ось учився. Багато вчився, но подивися зараз що ти варт проти мене.. Ти партія відповідаю, да ось глянь, книжечка, щож зробиш такі часи наші, хлюсти живуть. Но людям, сільским, дався взнаки він. Людям чії предки, Боролися з Татарами, з Ляхами, з Турками, з різними захватчиками, проти панів, кріпосників, тощо. Но ось це не Лях, ні Татарин, ні Фашист, ні Пан, ні той Куркуль. Це свій злидень нещодавній, і фронтовик і .... Словом своя людина, і діє можно сказати по закону, но протів його немає ні захисту, ні порятунку, і ніде не заховаєшся, не одгородися ніяким парканом. Скрізь він тебе знайде, і скрізь і завжди знайде причину придертися до тебе, і по закону, жалітися комусь там марна справа. В темнім кутку пригломотити, ще гірше буде і знову ж, знайдеться подібний, а то ще подліший, осудити, виказати. Цим людям як з гуся вода. Це Язва суспільна, зараза

на тілі Громадкості. А скільки їх наплодилося, в наші часи, в різних формах, та чинах, по різних там безчисленних установах, п'явки людські.

Якось весною, я гуляв по березі, в себе. Дивлюся, валяються обрізані гілячки з верби, батько розчищав напровесні, де що повтикав, а то так, лишні. Ось я і вирішив погратися в солдатів, ними, поставив, тобто, повтикав, по чотирі в рад, колону, з боку поставив їм командира, помуштрував їх та і пішов додому, зразу ж забувши про них. Десь уже через місяць знову прихожу на це місце дивлюся вже пускають листочки, мої солдатики, но ось лихо, Батько косить траву, і ось ось скоро добереться до їх, поскосяє разом і їх, жаль мені стало їх, губити живе. Чому я їх не понатикав десь у іншому місці, подумав, а далі згадав.. біля хати у нас, стара завалена яма, від жому, весь час, висною там стояла вода. Зараз же вода ввійшла, но зосталося лиш болото. Якраз підходяще місце, ось я і вирішив перенести їх поближче, і їх поратую, і яма заросте, буде цілий ліс. Я з малку любив возитися з деревами, садити, доглядати. Це була моя втіха. Сказано, зробляно, повитягав їх і ось оберемок додому, тільки но до ями їх прилаштував. Як враз запримітив Батько, зразу до мене з погрозою, я злякався утік. Знаю що даром мені не пройде, зараз він розлютився надто, цілий день я держався подальше від хати, вечором, думав, що він забувся, де там, спіймав він мене, зразуж після вечері, і так усипав, що я аж захворів, і кілька днів пролежав.

Звичайно, виховання є вихованням но всеж, подібне щось, не можу і я одобрувати, може інший раз і заслуговує дитина на прочухан за якусь там шкоду, но всеж треба вияснити краще твою вину, а тоді вже і карати, тоді це буде наука, а так лиш ненависть, злоба. А то ще й гірше, дикість. Я любив Природу, взагалі все живе, рослину, тварину, усяку комашку, хай собі живе. Навіщо його губити. Ось хтось ненароком, а бож, і я сам ткнув у землю прутика, через якісь там час, дивлюся він уже пускає листочки. Но йому тут не місце, мусить пропасти він, жаль стає його, Як би вратувати, краще б, було його не благословляти на світ.

А он росте деревце, розцвіло пишним цвітом, но його по необхідності, чи і так просто комусь помішало, ломають, скубують, знищують. Жаль, хоч би вже десь під Осінь, ще сяк-так, а то. А там повзає, комашка, кузочка, літає пташечка.. За віщо їх губити, без причини. Правда, що ми губимо увесь час живе все, рослини, тварини, для своєї потреби, для життя, людства, такій закон природи. Коли все це робиться розумно, справа інакша но коли, сама людина, буває приносить себе в жертву, для щастя, чи б то ради спасіння других людей, чи б то гине, щоб дати можливість жити іншим, це почесно, така людина заслуговує на Безсмерття. Но людина паразит, чи б то, губить других, собі подібних, щоб вижити, щоб краще прожити, та ще й мати, славу, честь, нагороди, від інших чинів. А то збирається по трупах людських, на вершину влади, танцює, втішається по цих трупах, і заставляє ще й прославляти себе, за ці благородні вчинки, витівки діавола.

Так починається варварство, з самого низу, наївна простота, породжує зачастую дикість. Часто, і добрий, благородний вчинок, не розузнавши, як слід, засуджується, скільки то невинні люди, стають жертвами, варварства і за свою чесність, Благородство, зазнають Призирства, Катувань.. Смерті.

Часто їздили, по селах жиди, як їх звали ганчірники, заготовачі збирали у людей. Ганчірня вимінювали їх на різні там, обручки, перстні, голки... всілякі дрібнички потрібні, всеж, у Господарстві, старші не дуже на це кидалися, ганчірня було обмаль. А в Господарстві все годиться, і ганчірня. Но для нас дітей, був свій інтерес, радість. Тільки но появився, зразу ми по хаті, що там можна зібрати, чи викланчаєш у батьків, часто всеж, щось вишукаєш, і вже маєш собі обручку, чи б то, голку.

Грошей було мало, і вони цінилися, для дорослих, а нам дітям, хіба що на святки, від гостей, одержиш кілька копійок. А наші, дядьки, як казала дома мати, були ще і надто скупі, хоч правда, і те, що мусіли скупувати, коли пуд картоплі, стояв, три чи п'ять копійок.. а скільки біля неї треба було попрацювати. На базарі за три копійки можна було добре пообідати, миска рубців, це вже щось варте.

Раз був я з матір'ю на базарі, стоїмо, дивлюся снує, народ, тудя, сюды, глянь а на вулиці, під ногами валяються гроші, пять карбованців, один край підігнутий топчатся по них, ніхто, неначебто, не звертає уваги, що за диво думаю собі, видно, що мабуть вони непригодні показую матері, та пішла, підняла розгорнула, розглядує, не подалік на тротуарі сидів жид. Як підскочив він до матері, зразу ж вихватив ті гроші. Тут рядом, на столику, жидівочка продавала хліб, «це її гроші – закричав жид – вітер здув зі стола». Тут же зразу вмішалися і селяни, ні ось саме на цьому місці сиділа жінка, продавала яблука вона їх і загубила, піднявся крик, шум, побігли за тією жінкою, знайшли, привели, вона зразу в крик, в плач, мої гроші, звелися ціла буча, базар розділився зразу на два, ворожіх, таборя, з одної сторони селяни, збігаються в кучу. Там уже жиди, також збираються і з усього містечка. Селяни напірають, жиди не здаються, крик, лемінт, може і до бійки дійти, хтось за гроші, за справедливість, а то просто, з ненависті, до жидів. Жиди, ж навпаки, відчувають верх і ту же ненависть, до мужиків. Чим би це могло кінчитися, но враз хтось порядив, іти до міліції, пішов і я з матір'ю, як свідки, в міліції сварилися, плакали, доказували, надто ця жінка, гроші всеж zostалися в жидів, жінці порядили подавати до суду. Не знаю чим це кінчилося. Но всеж ця подія, zostалася мені в пам'ятку, скільки, шуму, за ті пять карбованців, всеж вони мали деяку цінність. Подібних випадків було чимало. Конфлікт між жидями, і селянами, за якісь хоч би, дрібні непорозуміння, часто виникав, і не раз спричиняв до бійки. Тут мала місце, насамперед давня ворожнеча, і з давня тягнулася війна, мабуть чи ще не від хозарів.

При Польщі, жиди, були в розумінні селянства привілігованна каста. Серед них було багато купців, лихварів, орендаторів, тощо. Словом визискувачів, польських халуїв. Жиди як би, по свої природі, піддобрювалися тягнулися, до вишших, польської влади. Поляки, же по своєму національному, духовному, соціальному відношенні, були ворожі українському народу, в тім числі і селянству, яко називали, бидлом.

Між цими двома народами довгій час, точилися війни, перші, прагнули цілком поневолити, підкорити собі повністю, другі, захищали свою незалежність. Війни породжували ненависть, антагонізм. Що втягнув в цю потасовку, і жидів, вваживши їх як посібниками ляхів. Кінець Польщі, відступила, но її місце зайняла Росія, но стара ненависть до ляхів, передавалася в покоління, і зновуж жиди виступали, як спільники ляхів. Ворожнеча до шляхти, відвертала на перші часи, увагу від російського панства. Спогади пісні, перекази так впилися захопили Україну, про ті польські лихолітя. Ще довгій час, як би, не помічали що діється навколо них, що попало в ще гіршу неволю. А тут шей вдобавок, зновуж панують, тіж польські пани, уже як російські піддані, і знову Вороги Поляки. Правда Росія всеж, в якісь мірі, принесла полегшення, зразу ж обявили себе, як єдина нація, чи б то, Братні, народи, з Київської Русі, єдина віра і єдині спільні вороги, тіж поляки і турки, і таж, ворожнеча до жидів, вже як до христородавців, жиди відступили, абож пристосувалися до нових умов життя, зновуж ті гендлярі, купці, торговці. Під час заворушень 1905 року, кризисного періоду царизму. Що як небудь, відвернути увагу, частину народу, спрямувати його в іншому напрямку, тут і скористалися, цією антисимітською пропагандою, почалися жидівські погроми. Революцію, чи б то заворушення придушили, но не задушили, zostалося жевріти. Щоб потім розгорітися в великий пожар, словом, визвали, зворотні дії в тім числі і серед жидів. Багато із них включилися в революційну діяльність, знову, нова революція, і вже видну роль у ній, грали саме жиди, на фронтах, зокрема комісари, політробітники, в установах в урядах, всі вакантні місця посідали вони. Під час Громадянської війни, зновуж вже за це, жидам перепало і від Денікіна від Махна, Петлюри, і різних дрібних загонів, і що більше їх повертали їх до нової, радянської влади.

Словом після революції, тобто, Громадянської війни, жиди посіли вже значне місце в державі, знову як привілігованна каста, за них писали, вони, були мучениками царського режиму і далі всякої влади, Польської, Французкої, тобто уся історія, це була

історія поновлення жидів, а надто царизм, а ще гірше українській націоналізм. І тільки он радянська влада, дала їм справжню, свободу, признала їх як націю і забезпечила їм повні права, на всі віка. Словом на жидів пішла мода, хтось там добився високого чина, як би то мої дядьки, вже жинився на жидівках, це була честь, як раніше дворянство. І заправляли вони, надто, церкви вже не орендували, а розвалювали, це їх право. А по цих містечках наших було їх чимало, і багато злиденних, но всеж жиди, їх потрібно жаліти, а українці, це здебільшого націоналісти, петлюрівці, вороги радянської влади, жиди нагліли, но і українське, селянство, не так просто ще уступало, і лиш бійки виникали не раз, раз пораз виникали сутички, поміж селянством та жидами, за різні дрібнички.. Так стара ворожнеча, була перенесенна, на новий лад.

Просто, як би, самі, ці дві групи, шукали поводу, як би зчипитися, одні вважали що сама нова влада за яку вони боролися, давала їм певні привілежії а в добавок, і саме містечко їх рідне, другі, вважали, що мають більше права, на свою, споконвічну землю, та ще ненависть, особливо викликана тепер зухвалістю жидів. Як би жидів треба лиш бити, абож, хоч би зневажати їх. Не раз наші, приходячи з міста, розповідали, то десь там, то в іншому місці, били жидів.

Но ось було введенне, нове слово, антисимітизм, влада вкрипляла свою силу, здається це перше слово, нове вже, зявилося слідом, за контривалюціонерами, бандитами, націоналістами тощо, слова введенні революцією. А це вже, ось воно, добирається до всіх, простих людей, стали. Хватати, судити, за малій проступок, судили за саме слово жид. Зразу ж чи б то, з самих, чи не з перших, зявилися і анікдоти. Яких згодом розвелось досить, ось один. Посадовили мужика, за слово жид, в тюрму, відсидів він три роки, добирається вже додому, сидить жеде поїзда. Питає один прохожий, чого ти тут сидиш, та ось, поїзд підвезуваю.

Так, сміх крізь сльози наші анікдоти. Підхід до справ варварській проти варварства, в сумі, зверх варварство, діставалося, згодом усім, селянам, жидам, знову селянам, знову жидам. А справи в цім питанні так і не вирішенні, як і взагалі у всіх проблемах, а ще, навпаки, більше загострилися. Гроші в той час, мали певну цінність ходили по руках, ще по пів-копійки. Дрібні гроші, копійки, 2, три, п'ять копійок також були схожі на гроші, п'ять копійок була монета чисто мідна, здорова. Карбованець, також був здоровий, лист паперу, сам папір був більш якосний. На йому був намальований селянин, в українському одягу, сіє хліб руками. Так же, і остальні паперові знаки, і по формі, і по ціні, мали і вигляд і свою вартість.

Золото, сребро, вже не ходило, як гроши, хоча його в людей було ще чимало. Но і воно, зокрема золото, вважалося, вже чимось особливим в кого, що було це золото вважалося що ця людина надто багата. Говорили, що золота чимало мається в жидів. В нашому селі, казали люди, що було золото, в нашого дядька Матвія, адже він у свій час, був наймитом, у Чернеги, і зібрав таки золота. Зараз заховане, у його, згодом, відкрили торгсіни, почали викачувати в людей, те, злощасне золото, а за ним і сребло, полетілі, срібні, перстні, обручки, дукати, хрестики, що зберигалися в людей, по сотні років, віками, і передавалося в покоління.

Гордість української жінки, особливо, дівчини, пішло усе, як би вижити. Були ще і інші гроші, їх ще часто можно було бачити в людей, зокрема у дітей. Були вони ще і заховані то в скрині, то десь, за сволоком, то в стрісі. Як наслідок Громадянської війни. Потім щось шукаючи, витягує, їх дядько, чи тітка, подивитися «да, це були гроші» і віддасть дітям, нате грайтеся, там дивишся, вже валяється цей папірець, на смітнику, і знову хтось там подивитися, «да, то були гроші» і махне рукою.

Все це відносилися до старих, царских, грошей, Миколаєвські, Катеринки. Це справні гроші, по вартості, і по якості, було чимало Керенок, по 20 руб. 40 руб. Ці дрібненькі мізерні на вигляд, були ще і якісь лопатки, словом і Деніківські, Петлюровські, Махновські, і вже, радянські папірці, ці гроші, заробили собі вже іншу славу. Це ті гроші, що за один

мільон карбованців, можна купити, лиш пачку сірників, їх мішками носили, корова стояла мільонів, мільонів, за них ходили багато переказів, часто просто, анікдотіческі, сміхотворні, спогади. Хтось там наживився, а хтось, комусь доводилося гірко.

Проходила весна, наступало літо, тепло, ось і зелені свята, («Тройца») саме хороші і веселі дні, знову ж уже за кілька днів готувалися до них. Чекали їх, ось останій день перед Тройцею, хата вся помащенна, з надвору і всередині. Біленька, чистенька, в дворі все прибрано, все на своїм місці, вози, та різне сільськогосподарске знарядя, позакачуванно, десь подальше, від людского ока, все позаметанно, также і шлях а там зелененька травичка, все як лялечка. Зеленів садочок, біла хатинка, приготовленна. Для дітей забава, втіха, ідемо у ліс за кличанням, в степ, за чепчиком. І вже рано, встаєш хата заквіченна кличанням, долівка травою, осокою, на підвіконнях, чепчик, мята, квіти. Все пахне, справжнє свято, і небо, непереродні, і в свята, якесь веселе, рожеве, кольорове. Люди веселі, надто діти, гуляють, веселяться, свято.

Якраз і по роботі закінчилися всі ті весняні роботи, відпочинок, робота в городі, сапка, сінокоси... та вже іде підготовка до жнив.

Закінчилося свято, цих три дні, знову клопотання в огороді, біля хати, а ось знову свято, Івана Купайла, Петрівка. Сама тепла пора року, доспівають вишні, радість. На вулиці пісні, молодь, все в вінку, дівчата в вінках з вишень, в хлопців качани, з вишень, співи, «Ой на івана на купайла», співають дівчата, хлопці, а за ними і ми підтягуємо.

Ой Петре - Петре Іване,
Вже твоя Петрівка минає.
Вже твоя Петрівка минає.
Половини літєчка немає.

Так, закінчилася, перша половина літа, далі пішла, спека, жара, жнива. Сама важка пора року, по роботі, роботи багато, не зівай. Одень день, увесь рік кормить. Тут усі і старі і малі, участвують. В жнива село пустіє, встають ще в досвіта, лиш світає, і в поле, на цілий день, до пізна. В кого дальше поле, так на цілий день збирається і харчі з собою і дітей з собою, всеж якась там допомога, хоч води у банці принесе. Жати, косити, вязати, складати в полукіпки, роботи досить. Закінчили основні жнива, хліб, жито, пшениця. Кінець жнив, ось і Спаса, фрукти, мед Маковія, знову, свято, гулянка, перепочинок, і радість, з жнивами впоралися, тільки б то, на місці, збіжжа, зосталося по кушу жита, спасові на бороду, звичай хлібороба.

Ні ще не кінчилися повністю, ще є просо, гречка, овощі, но це вже легше, зараз звозится з поля хліб, у стіжки.

Молотьба, раніше, з давна проводилася цілом в осінь коли тепло ще, було, на току, зимою же в клуні. В вільний час Господар ішов на свою роботу, чи зима, заметіль, стукав собі, ціпом, з одної сторони це важка праця, з другої ж, спортивна гра. Зразу, після війни, молотили і в нас ціпом, люди, і мій батько.

Згодом, зявилася молотарка, хтось там із заможніших людей, чи взагалі роздобувши певну суму грошей, придбавши собі молотарку, нею він і підробляв собі, на прожиття.

В нас на хуторі, також один господар зумів добути собі цю машину. Був він не багатим так собі, середнього достатку. Машина же давала йому, деяку допомогу. Був він і власник машини, і в тім числі, і машиніст. З своєю молотаркою він ходив по дворах, по сусідах, допомагаючи і собі, і людям, скоріше впоратися з врожаєм.

Біля машини, працювали всі гуртом сусіди, по черзі, це була справжня колективна праця. Працювали дружно весело, шумно, з співами, звичайно, з охотою. Всі на своїх місцях. Ніхто нікого не підганяв, не командував і ніхто не виляв, чи б то, вигадував, все на совість. Навіть, і нам, дітям, знаходилася робота, також, з охотою і радістю. В основному, ми ганяли коней, біля приводу. Коні для дітей велика справа. Після закінчення молотьби вечором, вже була і вечеря, і чарка, не випивон, а як годится робочим людям.

Закінчилося літо, наступила осінь, золота осінь, сама багата пора року. Все те що надбали люди своєю працею, і то що дала їм природа, зараз, як би, підбивалися підсумки, жива зібрали, баштани, овощі, фрукти, все збирали звозили, готувалися до зими.

Паливо, дрова, солома, кізяки висохші за літо, склалися в певне, сухе місце. Ми із сестрою, часто ходимо в Куші до діда, збираємо грушки, дома вже вони, досягають, гнилички, є забава. В діда, з краю города, росла величезна груша, скільки її було років, невідомо, но родила вона добре, кожний рік і рясно, хватало їх, і нам, і всім рідним. В нас їх осіню, довгий час, завжди було досить під полом, підбирали спіліші...

В господарстві, роботи було досить ще орали на зяб, сіяли озимину, заготовляли корм для скотини, ремонти різні, то хату обставити соломою, то се, те, роботи знаходилося, а там буряки до цукроварні возити а перш, копати, в кого були посіяні, в полі, свої інколи, сіяли і мої батьки, здавали, а за це одержували, з заводу, гроші, цукор, жом, маляс. Був свій дохід.. но зато і працювати біля буряків було досить важко.

Потроху роботи ставало все, менше, було більше часу погуляти, і все частіше проводилися святкові дні, храмові свята, тут, уже, відбувались масові гуляння, свято усього села. В храм, в село збиралися з других сіл, родичі, свої знайомі, ішли, цілими табунами, з усіх кінців, району а то і дальше. Люду в селі збиралося, силенна маса, в кожного, Господаря повинні бути гості, не свої сільські, а чужі, чим більше, тим, більша честь для Господаря. Зустрітись, відвідати погуляти, разом похвалитись своїм добром, те що придбав за літо, збиралися, і в нас дома, на покрову, це наше свято, багато родичів знайомих, батькових сослуживців. Но часто, бувало, що моїх батьків не було дома, відвідували, то в однім селі, то в другім, десь з до десятка. В такі дні, ми зоставалися самі дома з сестрою, господарювали, малі варили великій горщик молочної каші, яку я більш за все любив, і я був задоволений, а в цілому, ми з сусідами, гуляли, цілий день. Навіть корови не гонили пасти, тож, свято.

Прошло, золоте бабине літо, далі осінь, косенькій дощик, мряка, а там і наближається знову зима. А за ними, святки, ціля серія, Андрія, Катерини, Миколи і. т.д. і Піст. Осінь, для нас дітей своя радість і свої невзгоди, теплі дні, нагулятися до сходу, хмурі наводять на смуток. Ось скоро, запахло зимою, і знову скука. Дитинство, сама щаслива пора в людини, і за одно, нещасна.

На цей рік пішла в школу сестра. Вже учениця, приходять зі школи, з сусідкою, Ганною Морозовою, та давай хвалитись моїй матері, що сестру там у школі записали Палажкою, для мене це дивно, якто враз з Польки стала Палажкою. Була у на сусідка Палажка доросла, груба жінка, а це ж сестра, і дівчинка, ось що школа робить з людини. Школа, ще до цього, не раз ми ходили, із сестрою, до бабусі так здружилися з дітьми нашого дядька Трохима, з нашими першими братами і сестрами. Нам показували ту школу, адже сестра готовилася вона стати ученицею «он вона», для мене також було цікаво, но скільки я не вдивлявся нікого не бачив, щоб щось було похоче на школу, хіба що невеликий будинок, покритий залізною кришою, мені думалося що школа, щось особливе, показне.

Так і не зрозумів я в той час, що воно за школа, но ось уже і моя сестра школярка.

А згодом і Лена, поїхала десь учитись, в якусь там, вищу школу, писала листи, жалілася, навіщо її назвали Леною, тут у школі її звать подруги Оленою, мужицька назва.

Так сестра стала школяркою, а я став уже справжнім пастушком, до цього ми пасли коров у двох з сестрою, абож, навперемінку. Тепер же, її уже ніколи, школа, а за тим домашня робота, жіноча справа, дорослі дівчатка мало бувають пастушками, хлопці то справа інша, а я вже досить підріс і перейняв на себе усі ті функції пастушка, і Господаря.

Пасти коров весела справа, поле, степ, природа, і нас гурба хлопчаків, забава. Справа не важка, но і не легка, особливо для такого віку, як то, шість років. Треба, пасти, доглядати, скотину, добре напасти, напоїти, щоб теля не висало, щоб у шкоду не залазила,

вчасно пригнати додому, в обід, рано же вставати, до схід сонця, а вечором до смерку, все в полі, і попоїсти. Треба, за цілий день, вовка зів би, і води напитися, а там і жара, і дощ, і гроза. Потрібно привикати до всього, і до всіх невзгод. Здружитися з пастушками. Бути хорошим товарищем це треба також, уміти, щось там не так, тебе не злюблять, абож, вважатимуть за дурачка, будуть сміятися, то за мазунчика, будуть сторожитися тебе, то ще щось. Були такі що любили, як щось там, зобідив хтось, бігати до дому жалітися, своїм батькам, а батьки зі своєї сторони, не протів, вмішуватися в ці справи, і піде недобра слава про тебе. В цій справі я був на своїм місці, батько, зразу попередив мене, що він не буде, за мною бігати, вмішуватися в мої справи і це було справедливо. Я привик сам на себе надіятися, виробляти свій характер, і здібність до самозахисту. І вже потім, скільки мене не доводилося в житті, зустрічатися із всякими труднощами, бродити по людях, пережити усього злого. Но я завжди привик, надіятись на самого себе, виробляти людські якості жалоби, а потім доноси, ябеди, абож, жалюгідність, безпомощність, зло.

Пасти доводилося кожний день, з ранньої весни, до пізньої осені, хіба що, коли корови зайняті в роботі, чи ще щось там. В полі пережити всі нещастя, Непогода, Спека, Гроза, Гряд, Дощ, Мряка, Холод..

Як то,

Душно аж дихати важко,

Полум'ям сонце палає,

А ні дихне прохолода

В небі хмаринки немає...

Особливо було важко в осінь, коли вже, погнутся, дощі косенькі, холодні сумні дні, а ти увесь час в полі, босий, взувачки не хватало, та і хто б узувався на болото, на мокру рилу, тут і ноги не витягниш. А одежина сорочина та штанці, хіба що бундю чи свитину якусь накинеш на себе, і так позбираємося в кучку, бундею, позамотуємо ноги, сидимо ждемо вечора.

Як то,

Та буде лаяти батько

Треба до вечера ждати

Помимо, 2, своїх, ми, а потім і я, сам, займав ще дві сусідки хабарівські, корови, всього чотири, а ще телята, і виходить цілий табун.. Гнати пасти доводилося часто, далеченько від хутора, кілометра за три-чотири, а також підшукувати і хорошої паші.

Кропітлива справа.

Всеж пасьба давала мені велику насолоду. Я був зайнятий роботою, ввесь час у полі, з товарищами, там проводив цілі дні з ранку до вечера. Хоч і нелегко. Як би узяти теперішніх дітей, випещених, капризних, для них це б було не під силу, і навіть не зрозуміло. Зараз вони люблять гратися у війни, прагнуть потрапити на фронт, чи б то, в партизани, а б щось подібні, а самі насправді, надто кволі не тільки до тих випробувань, а і щоб довелось, хоч би скоштувати нашого життя, для них і це б було великим нещастям, страшним лихом. Ось устаєш рано, ще тільки має сходити сонце, ранковий холодок жме, хочеться спати, а там роса, ноги босі. Нічого ідеш, скоро проходить сон, стає веселіше. Береш з дому торбу, прогулявся, снідаєш, а далі вже гуляти, до пізна, і в степу бували що гнали на обід. Якщо корова доїтсь у день а то просто на цілий день, заряджаєся в полі. Я пасучи удвох з сестрою уже мав досвід пастушка, згодом привик до всього практику набув чималу. Грудя, стерня, роса, зиморозки, грози, град, це хмарки, а більше радості гра, все в вмісті мали свою забаву, бігали по ступу, купалися в річці в лісі, то вишукували пташині гнізда, то ловили джміль, добували у них меду, абож у квітках, знову вибирали мед, чи там шукали в ни, в рослинах істинного. Жили ми з природою, і користувалися дарами природи, з вакації цвіт, чи б то глей з вишні, наше лакомство.

Виростали на лоні природи, і це було добре, і для здоров'я, для спорту, тут і був наш гарт.

Сам я із дитинства, не міг похвалитися здоров'ям, в цьому нашому середовищі, був як жалілася мати, жовтий, поганий до їжі, просто, хворобливий, абож слаба дитина. Такий у мене був і характер, тихий спокійний соромливий. Но всеж у ті дитячі роки, природа багато мені допомагала, давала сили, загартувувала, підготовляло до, потім важких випробувань, да, чимало довелося пережити у всіх відношеннях і фізично, і морально, но вистояв, мабуть що, завдяки своєму дитинству. Так наше дитинство, в роботі, в турботі, в невзгодах, недістатках, багато було важкого, були і свої недоліки, важко. Но я Гордюся ним, з радістю його згадую, і не захотів, би проміняти його ні на які там, ці теперішні дитячі розкоші, ні на ті дидячі садки, ні на ті пестіння, ні на всі ці лакоминки, ігрушки. Всякий там розкішний одяг. Ні на що. Ні на те комфортне міське життя. Ми жили вільно, хоч у раднині, чи в свитині, під час зачерствілий на сонці хліб для нас був смачним, до наших послуг була уся природа і воля. Ми не скніли ми горіли життя у нас було бурне. В полі, в дома, на вулиці, в селі.

Життя поступово налагоджувалося, був кінець непа.. Вся та розруха, заподіяна війною, одною, другою, зоставалася позаді, життя ішло вперед. Появили надії, ліди ставали заможнішими, піднялися повеселіли, старе забувалося. У мене також справи пішли краще. Сестра ходила в школу, відтиля приносила завжди, якісь новості, про школу, учителів, учнів, про підготовку до свят, до жовневих зокрема. Було багато цікавого.

Головне, що я навчився читати, тепер уже ті зимові дні, я більше часу возився з книгами, діставав їх як міг. Звичайно, Бібліотеки, Книгарні, для мене були недоступні, а так збирав по людях, зразу ковтнув сестрині учебники. Позабирав у своєї бабусі з мисника книги що зосталися від діда, в основному церковні книги, та ще ті що зосталися від моїх дядьків та тіток, в свій час вони вчили їх, тепер дождалися мене, то діставала мати, в учнів, які вже позакінчували школу, сільську, чоторі класи. Все по людях старенькі, но дешеві, для мене все це було добре, забава, байдуже що там у них писалося, аби читати.

Читав я що попадало під руки; Буквар, читанки, з різних класів, від другого до четвертого, а також дореволюційні читанки, арифметику, Біблію, Життя святих святель, Кобзар, попадали і художні книги, від дитячих до світових класиків, як Швейка, Е. Золя тощо, журнали: якісь наукові, з виших класів, геометрія, історія... Українські, російські, церковно-словянські, мадикував в їх як міг. Навіть німецьку, попала мені в руки така книга, чийсь із дядьків, учебник, там була азбука, німецькі літери, а хтось хто її вчив, позначив їх українськими літерами, ось я і потроху вивчав, ті німецькі букви, переводив на свої, а вже далі складав з них і самі слова, а потім і легенькі речення.

До словянської мови, я легше освоївся, потроху розбирав, догадувався що то означає за буква.

Що правда, не все я добре розумів, де в чому с'як так кумекав, дещо було для мене таємницею, а то путався, за «бравого солдата Швейки» в йому я нічого не міг второпати, що воно до чого, також у «Мертвих душах» Гоголя, «Мандри Гулівера», тільки но Ліліпутія для мене була цікавою, а то все тьма. В геометрії, і не розумів, і не цікава була, все якійсь загадочні креслення, лінії, та закорлючки, навіть дивитися ні на що. Арифметика мене путала таблиця множення, задачки, то ще нічого, я його скоро освоїв. А ось читав я в ній ті правила міри довжини, метер, сантиметер, децеметер. Метер я знав, що воно, бачив я в дядьків, в будівельників. Зокрема, це така деревяна штукovina з позначками, цифрами, складається то розкладається. Жовтенька річ, цікава. Сантиметер, це бачив, у швей, деколи ним користувалася і моя мати, коли кроїла якесь там полотно, на білизну. А ось деце-метер, це мене путало з цим словом я зіткнувся вперше, по моему вважалося що школярі десь там загубили метр, і весь час його шукають, хлопчутся, запитуючи один одного, деце-метер.

Но мало, помалу, я всеж потроху став набиратися розуму. Потроху все більше став розумітися в книгах, і чимало, з того часу, зосталося в мої пам'яті на все життя. Більш всього я читав Кобзаря, він для мене більш-менш був зрозумілим, а де що не так,

то підказували дорослі, вони цікавилися моїм читанням Кобзаря, прислухалися і дещо незрозуміле поясняли, і потроху я чимало вивчив із його на пам'ять.

Любив читати і Б. Грінченка, оповідання, про дітей, про школу, це для мене було більше зрозуміло, і цікаво. Як то «Ксеня, моя маленька мучениця». Сподобалася мені і російська книга, старий учебник «Сеятель», вивчали її ще до революції, не знаю в яким класі. Була вона свого роду, як історія Росії у вигляді, хрестоматії, чи то, хронології, цікава книга, починалася вона з Київської Русі, від Олега і до кримської війни, далі вже вирваті листки. Не знаю чим закінчилася ця кримська війна, і взагалі що було далі. Нагадувало воно більшість історію царів і князів. Оповідання, нариси, вірші, пісні, картинки, портрети Царів і нашого Гетьмана Богдана Хмельницького, багато інтересного і повчального, і затилюлося мені все те на все життя. Мабуть що із того часу, я і полюбив історію.

Географію, я сподобав із розповідів мого Батька і його друзів, про ті різні країни. Від Шевченка, прийняв я любов до літератури, любов до рідного краю. Багато вбирив у себе, ті його панкі ідеї, споріднене з нашим селянським життям, все те ввійшло в мою душу, та, любов і гнів, надії, скорб, і безсилля, самотності людини, ненависть до рабства, і призив до людської єдності, війна війні, і мир миру. Бути людям людьми, створити нову сімю, з кращими її ідеалами. Всі ті його полум'яні призови, ті кращі його якості справжньої людини, ті вдачі, риси, принципи. Запали мені в душу, з самих ранніх дитячих років, виробляли мій характер, совість, і з цим я пройшов усе своє життя, ніс його в собі. Всі ті кращі принципи людини розширюються, закріплюються, і якщо далі людина піде по правильному шляху доля сприяє йому, стати на своє місце згідно свого таланту і здібностей, то може стати великою людиною перейняти на себе всі ті людські біди нещастя, і мучитися за всіх.

Но якщо людина, хоч і вбере в себе ті кращі людські принципи, і сама має деякі здібності, но саме життя її складеться в іншому напрямку, диктує її зовсім не те, що вона прагне, і чинить її весь час перешкоди, весь час збиваючи її з правильного шляху, і не дає розвинути його таланту, засвоєного з раннього дитинства, тоді ця людина стає, по своєму нещасною, а то і, під час, аморальною, потворною, або ж ні сим ні тим, просто, п'яничкою.

Дитинство, це перша школа, так я розумію по собі, і та моя любов до книг, і те виховання що я здобув його від перших своїх наставників, Батьків, Дідів, Бабуся, родичів. Все це були чесні люди, і Батьковий рід, і Материнський, зокрема, жили вони не погано, в свій час заможні, і не було у них тієї жадібності на багатство. Як то можна зустріти, в злиднених сім'ях, де одна ціль. Як би тільки розжитися, розбагатіти, тут і совість, і розум, і ідеї ні в що неставляються, такі люди ідуть на всі дії, на любую підлість, раді наживи. Все це вони цінять, як щось високе, свою хитрість – вищий ідеал, а насправді чисто звіринні інстинкти, і зверх жадібність, погоня за грішми, за владою, за наживою, людське потворство, і аморальність. З дитинства, для мене було все це чуже, може те перше людське тепло, зіграло мене на довгі роки, чесна праця, наука, ввійшла в мою натуру, і хоч я все своє життя, майже прожив у злиднях, і в нестачах. Но весь час вважав себе, чим то вищим і багатшим від інших. Можливо, завдяки своїм здібностям та в якісь мірі чесності, своїм принципам, хіба що було у мене жадібність, на папери і чисті, так як весь час був в цім відношенні в не дістатках, а моя любов до науки, підстьобувала мене, та ще жадібність до книг, до слова, до людського правдивого слова, до світла.

Про мою освіченність, тобто уміння читати, скоро узнали і сусіди, і так старші мене, школярі, чи взагалі, і родичі. Зокрема, приписували вже мені якусь особливу будишність, як то вдачу у моїх дядьків, зокрема Петра, який завдяки свої освіті, достиг немалого чина. Звичайно в ті часи, коли більша частина людей, зокрема селян в тому числі, і в нашому селі, були непевсьменні, або ж ледь-ледь уміли читати, а серед дітей було чимало, що ще не бачили і самих книг, взагалі книга була ще новинка було справді диво, що така мала дитина уміє читати, розбирається у тих таємницях писанини. Я вже був як оригінал, часто

звали щоб я щось там прочитав, буває зберутся у нас гості, для цікавості, то десь на вулиці парубки, дівки, жартуючи, чи з цікавістю ось на прочитай.

А то старші, школярі, звали до себе на виставку, яку самі ж влаштовували. В той час, в людей, був особливо потяг до книг, до вчення, цікавість до всього нового. Відкривалися хати читальні вечером, в вільний час збиралися люди хтось там із них, чи б то з учителів, з старших унів, діставши якусь хорошу книгу читав, всі слухали її з захопленням, з цікавістю, такі сходки влаштовувалися, часто і густо, по вулицях, по кутках, відвідували їх з охотою, це були справжні, розумні, перші кроки радянської влади.

Також по селах, влаштовували, чи відкривали лікнепи. Був призив уряду ліквідувати непесьменність. Збиралися також по добрій волі, зверху їх заохочували, різними подачками. Но все це було розумно. Сходилися в лікнеп, чи в хату-читальню, і старші віком, і окремо молодь, підрутки, учили, читали, книги, газети, журнали. Був це свого рода клуб, для всіх, і для дорослих замість картів, чи пятики.

Початок був не поганий.

Особливо користувалися популярністю виставки. Кіно, ще тількино, появлялося і було мало зрозумілим, і німе. Виставка, це більш доступно, цікаво і зрозуміло, ставили її у школі, у клубі, де тільки могли, чи було місце. Ними заразилися і діти, школярі, чи взагалі молодь. Збереться десь у хаті, група дітей і давай собі мадикувати, і щоб усе було схоже. Як там на сцені, артисти, суфлери, розучували пески. Окрім виставок часто прїзжали в село різні артисти, хороші, чи так собі, но всеж столичні гості, співаки, бандуристи, борці, то що, все робилося більше для народа, для труженників. Но виставки, самодіяльність получила особливий розмах.

Якось старші, школярі, узнавши що я грамотний, позвали і мене, в компанію свою, гадали що я можу де в чому їм допомогти. Нічого не вийшло, я був ще надто малий до цих справ, і надто соромливий, і несміливий, сидів лиш за столом, як засватаний, мало що розуміючи в тіх затіях. Одно тільки що мене зацікавило, стіл був покритий якоюсь штуковиною, яку я досі не бачив, вже потім узнав, що то була клійонка. Я бачив, скрізь у хатах, на столах скатерки, а це що таке, гладке таке, що за матеріал? Вирішив спробувати на крепость, почав розтягувати, враз розірвалося, злякався кинув, ось і допоміг, зробив збитка, не добре, хотів лиш випробувати. Згодом, я розповів про це Бабусі, вона відповіла, що все рвется і ламається навіть залізо, це правда.

З бабусею, я увесь час жив дружно і все вірив її, і поважав її, і вона до мене відносилася добре. Мабуть що, навіть краще, ніж до інших своїх онук. Може тому, що одні жили рядом з нею, інші дальше, абож, у одних Батьки були кращі, не то що в мене п'яниця і бешкетник. Брат мій був ще надто малим, сам по собі, не міг відвідувати їх. Як то я, сестра дружила більше з Килиною. А ми завжди були удвох з бабусею, і я з нею увесь час радився. Вона з своєї сторони, розповідала мені про всяку всячину, про своє життя, про всяку бувальщину, на релігійні теми, з життя святих, історію села, а то просто казочки, байочки, я вже потім, запитував її і про кріпосне право, памятає вона і його, трохи, лиш тоді була вона ще дівчинкою, малою. Багато чого довелося її пережити, памятає і неврожаї, і нестачі з їжі. Все своє домашнє, сільске, все життя вона прожила, в селі, біля господарства, біля дітей, виростила немалу сімю, на старісь же зосталася удвох з самою меншою дочкою. Їздила вона до свого сина, в Харків в той час, столицю України. Не не вжилася, не сподобалося їй те велике місто. Те шумне життя, а надто невістка, єврейка.. Українська селянка, і пожила жінка, з єврейкою, та ще із освіченних, та ще в ті часи, коли на жидів, була мода, зійтися ніяк не могли. Та дивилася на мужичку з горда, а ця по своєму, з приризством.

Повернулася назад в село, привезла з собою ненависть і до жидів, ще більшу, і до шуму великого міста, і до нової техніки, зокрема, радіо, воно її лякало і відвертало. Розповідала вона часто.. і мені, ось каже сидю сама в кімнаті, вони десь пішли, чую в другі кімнаті, щось як закричить, «чому хлібозаготівлю не здали» «що таке», адже нікого

немає в квартирі. Я в ту кімнату заглядаю, дивлюся пусто, тільки но на столі стоїть, щось, таке, маленьке, чорненьке, як ворона, і кричить, кричить. Я давай його христити, святя, святя, святя. Тож синку нечиста сила, може воно і правда, що то був Голос Бісів. Так раніш люди, все то що було новинка, незрозуміле, таємниче, все те рівняли з нечистою силою, і саму владу нову, і ті її порядки, і всю ту техніку, все від нечистого. Я чи ми, немало наслухалися тоді про ці страшні каверзи, нечистого, згодом читаючи М. Гоголя, повісті, зокрема «Вечера на вулиці близь Диканьки», хоч правда ще мало я розумівся на цім, особливо в «Мертвих душах», но відчував що там щось було, і страшне, і нечисте. Гоголь висміював, і ті книги, про чортів, і всі ті людкі пойняття про нечистих. Натомість виставляв свої пойняття, про мораль, більш глибокі і доцільні. На місце ж відьом, чортів виставляв чиновників, бюрократів, хапуг, так в цім він мав рацію. В наш час, ще мали велику силу, різні повіря, забобони, визивали великий страх чорти, домони, відьми, поступово все те зникло, відійшло в минуле. На їх місце, зявилося нове, набагато страшніші, від тих уявних, справжні живі демони, та відьми. В свою чергу вони ловили для себе жертви, абож скоріш брали на вибір, по потребності, а ненаситність їх надто черезмірна. Брали і тіло, і душу, опутали з усіх сторін павутиною, ці кровожадні павуки. А все те чортяги, переробили на нове, і шпівство, контреволюція, ворог народу, шкідник, куркуль, підкуркульник, зрадник, і т. д. Замість пекла, нове пекло, холодна сівір. Замість потойбічного світу, заграниця, буржуазія, класові вороги, де живуть одні Міфестофелі. Тільки но і думають як раніш нечисті, зробити нам зло.

В дійсності виходить справжня чортівня, запутано до крайності справжній порочний круг. Ось як виходить на наші планеті, інквізиція – відьми, чародії, чорти, біси, тисячі, десятки тисяч, невинних жертв, замученно, спаленно на вогнищах. Потім людство протверезилося, зрозуміли що то все було, зло, недобре, осудили ганьба. Їм інквізіторам, інквізітор – це зло. Не успіли відійти від цього зла, хоч би одуматися. Як все повернуло в іншу зворотну сторону, повторилося те саме но ще в страшнішому і більше масовому масштабі.

Нові забобони, вигадки свіжі, новоспечені, нове полювання за відьмами. Нова інквізиція, тисячі замучених, в концтаборях, в тюрмах, в крематоріях в містах не столь оддалених і т.д. А хто в ролі диявілів, Гітлер, Сталін, та їх посібники. Берія, Гімлер, і багато їх, важко зрозуміти, все це, влада є зло, а від кого ж вона, від Бога чи диявола? Чи взагалі нічого цього немає, одна матерія, людській мурашник. Знову загадка, матерія чи дух кирца людства. Ніхто не знає, ні дурень, ні мудрий.

У бабусі були і другі, цікаві спогади про місто: Розповідала вона що до Чубаря приїхали в гості, батько і мати, также прості сільські люди, незнаю наскільки це було правда, но казали, що ходили вони, спочатку по місту, питали в людей як їм добратися до сина, Чубаря. Но ні хто їм невідповів, не догадувалися чи ще, втомившись, ришили перепочити, пополууднувати, посідали в якомусь закавулку, насмітили шкаралупами з яець, далі почали лускати зернята кабакові, тут їх і попутав міліціонер, став лаяти, кричати на них, запитав хто вони, вияснилося що вони, он хто, зразу ж схаменувся, позвав автомашину, щоб доставити їх на місце, став садовити їх, і вкладати їх речі в машину, старі злякалися, думали що їх будуть відправляти в тюрму. Стали пручатися, тягнути назад речі свої, насилу дійшли до згоди, вже на квартирі, при зустрічі з Чубаром, отямилися. Жили вони, в однім будинку, що і мій дядько, чи моя бабуся. Тепер вони збиралися разом, як по сільські традиції, вели свої домашні розмови. ...

Поки що бабуся була ще хазяйкою в свої хаті, я також був там, як свій. Добра бабуся, піклувалася за мене, за свого онука, розповідали, гомоніла зі мною, наставляла мене, посилала до церкви, до віри. Турбувалася за мене, давала мені щось попоїсти, завжди щось хороше, смачне. Вона уміла добре готувати різні страви, хорошо випікати хліб, взагалі, щось придумати хороше. За довгі свої роки багато навчилася в ці кухонні справі, тай сама наука ця здобулася від старших, за довгі покоління. Потім Килина вийшла замуж,

відбулося весілля, по старому звичаю, з гільцем, з дружками, з боярами, з світилками. Я в цей час вже дещо памятаю. Це було для мене, по мої свідомості, мабуть що перше і останнє висілля, з того старого обряду, що залишилося в мої пам'яті. Тепер уже у них, в дворі, появилася хазяїн. Сама Килина дівкою була так сяк, як звичайно дівчина. Но ставши вже заміжною, ставала крутішою, натура в неї була важка, дурна. Бабуся була ж надто смирна, тепер же Килина прибирала все до своїх рук. Чоловік її мій дядько Ілько, також був смирна людина, взяла верх і над ним. А бабусі щой казати, зразу відходила на задній план, поряdkували господарством молоді хазяїни. Є багато злих, впертих свекрух, чи тещ, які не бажають випускати, так легко владу і добро з своїх рук. А більш верховодять, і в дворі, і над молодими, і не раз зятьові чи невістці добре таки перепадає на оріхи. Що інколи і жити не хочеться. Но тут вийшло якраз навпаки, тещі відведенна була сама остання роль, майже до наймачки.

До цього всього мені було ще байдуже, абож, я його просто не помічав. Часи були ще мирні спокійні, все проходило непомітно. Я по старому відвідував свою Бабусю, дружив з нею, і по старому вона приготувляла мені щось їсти. Молоді часто, зокрема зимою, ходили десь гуляти, то в клуб, то в кіно, то ще. Я же зимою, тепер міг чаще відвідувати їх, в мене уже були і чоботи і якесь пальтішко, та і сам я вже підріс. Сестра вже ходила в школу і не раз зоставалася тут ночувати, а я вже за сестрою, слідом топтав стежку. Ночували в бабусі, то удвох, то я сам, вона ж тоже була більш одна в хаті, запитаю в неї, де Килина, пішло в сіно, тобто, кіно, цих нововведених слів, вона ніяк не могла вимовити, не давалися вони їй. Як і іншим старшим людям. Завжди переробляли, чи б то перекручували їх на свій лад. Слово Бригадир, вона називала «Благодьор», оті Благодьори Босяки, як вона звала усіх тих активістів сільських. Слово Комезам називала чомусь «Поведе», з слова «КВде». Слово СОЗ «сода» пішли до «сода», і так усі слова. Не могла вона їх ні називати, ні второпати, до чого вони.

Знову весна, сонце, тепло, радість, знову верба, Великдень, знову зустріч з друзями, на вулиці, збори, пісні. Гулянка, і ми вже трохи підросли, сестра з подругами, ставала більш поважною, пройшла курс школи, побувала в людях. Я же став повним пастухом, доглядати скотину, це моєю, стало справою і я виправдовував ці призначення, глядів і своїх дві, і сусідських дві, цілий табун. З'явилися у мене уже і інші товарищі, чимало їх по справі пастушескі. Став я вже зрілою людиною, і по рокам, і по досвіду, сім років у селі, це вже доросла дитина. В полі було наше справжнє місце, наше царство, свою справу я вивчив добре, знав уже досить, усю навколишню місцевість, Поля, Ярі, Балки, Ліс, все як своїх п'ять пальців.. Виростав у полі, від ранньої весни до пізньої осені, степ, поле, моя стихія. Узнав я цього року і про свято «1-ше травня», сестра принесла з школи. Цієї ж весни, ми вирішили піти в місто Тальне, на це свято. Ганнина Бабуся з міста, вона і провідувала не раз, на цей раз і ми з нею, пройшли по місту. Далі у ліс на гулянку, гуляли, рвали рист. Багато було дітей, міські усі з червоненькими прапорцями, а ми так. Закортіло і мені придбати цей прапорець, скоро я і знайшов його, хтось кинув, у траві, підібрав, нарвав оберемок рясту, оглянувся немає моїх, а тут уже вечір настає. Я сам, ліс пустіє, місто також, а мені додому. Я вже трохи знав місто, но всеж скоро збився, з шляху, спутав місток, замість одного попав на інший і забрів зовсім в іншу сторону. Бачу заблуdivся, а вже смеркає. Но тут на моє щастя, трапилася на вулиці група жінок, ті розпитали мене, узнали про моє лихо. Одна із них і позвала до себе, переночувати, жила вона бідненько в землянці, однак і мені знайшла місце. Вже рано я знову почав добиратися до дому. Спочатку ішло добре, натрапив на свій шлях, но тут впереді мене, десь узявся Сакієнко, боживільний чоловік увесь час він бігав по містечку, лякав людей, ми особливо його боялися. Саме слово Сакієнко були як синонім, божевільний, тобто дурна людина, тепер ось ми стикнулися з ним, удвох, було ще дуже рано, місто спало, безлюдне, і тількино ми удвох. Я добре злякався і не знав, як відірватися від його, за містечко я вибрався, но зляку, потрапив знову по іншому шляху, пройшов глянув що за чорт, впереді мене знову

той же ліс, вже з іншої сторони. Кинув ряс, стало вже важко з ним носитися, розглядаю навколо сюди-туда. А в голові блуд, дивлюся в руках у мене все той же прапорець, жалко кинути, но рішився, кинув, і враз як би прояснилося в мої голові, поле стало знайомим, он і поїзд протрубив, навпрошки по полях, он і наш ліс, з зубчиками, тепер я вже дома, пішов спокійно, тільки згадував за той прапорець, чому я не кинув його раніш, це той же Блуд, скільки то пережив за його.

Пасли ми по полях, по стернях, по толоках, но саме більше по ярах, особливо, славився біля Мошурова, той Глибокий Яр, там була і трава, і вода. Ліс, верби над річкою, холодок, риби. Особливо гарно було весною, тільки но ожила природа, зеленіє травиця, біжать струмочки, грає водиця. З ранької весни, біжить вода, шумить клекотить, бурлить. Ось ще кругом біліють сніги, далі вже чорніє земля і ось зазеленіло зразу несміливо, а далі все більше і більше, вода зходить, но зостаються струмочки, веселять душу, в небі жайворонки, а далі все більше і більше стає пташок, стає тепліше, жарко, струмочки заростають осокою, все менше їх і менше, вже мало помітніші. Ось лишилися ще десь там у зарослих травою канавках, зостаються озерця, ставочки, но скоро і вони засихають. Калюжі лиш, вода позеленіла, поцвіла, тепла смердюча, тільки но жаб у ній повно. Річка також все меншає, сонно тече доповнювати більші ріки. Трава висихає, жовтіє, лиш пташинне царство, веселится сується. Но ось і вони зникають, все стає сумніше природа, осінь дощі, пустинне стає, майже мертвіє. Ось і зима, покривається все снігом, завмирає, чекає знову на весну. Знову весна і знову все оживає. Таке явище можна спостерігати і в житті людини, то оживає то завмирає. Дитинство, щаслива, весна, людини, далі вулиця, кохання, любов, заміжжя, сімя, діти, нове подружжя, нова сімя, онуки, знову турбота радість, і все як би то оживає, то завмирає. Но в людини життя, проходить, мінється, іде до старості. Природа ж зостається, як би не змінною, абож, зміна, ледь помітна. Так буває і в суспільстві, в державі проснется, пробудеться народ, зашумить, заклекотить, піднімається емоційне бурне життя, а там, оспівується у книгах, в піснях, в віршах. Потроху вгомняється, но всеж ще якійсь час відчувається життя, далі вже надходить духота, мряка, заморозок, і далі все покривається кригою, завмирає.

Пасли, гуляли, бавилися. Було чимало і моїх однолітків, були і менші від мене, ці ще здебільшого удвох, зі своїми старшими братами, як і я, у свій час. Було і багато старших, пастухів, були так собі, хлопці та й все, но були і цікаві хлопчаки, виділявся серед нас особливо, Олекса Бульвер, брат тієї Саші, жив він у тих Мазурів, жінчин меншій брат, і пас їм корови. Веселий, живий хлопець, особливо, добре він співав, скільки то знав він різних пісень і голос був добрячий, гучний можливо і міг, би стати він хорошою людиною, співаком, артистом, но доля судила йому інший кінець. Пас, постійно, з нами ще один цікавий парбок, чи б то вже чоловік, глухонімий, для нас він був як забава, любили дрочити його ми, як звичайно, в таких людей розумовий розвиток був слабкий, недорозвинутий, і ми на цьому загравали, покажеш йому на лоб, пальцем, а потім на зад, мов в голові у тебе пусто як у ..... чи ще якісь робили йому каверзи, він злився, кидався бити, відскочиш і знову, пока не роздрочиш його зовсім, тоді вже утікай подальше, впіймає то, вже... Но через деякий час він забував цю обіду, і знову мирно сиділи ми в гурті. Пока не задумаєш знову пограти йому на нервах. Но цього було замало, хотілося дошкулити йому чимось більшим, довести його до несамовитості. Раз навчили мене старші хлопці, щоб я розплавив ризину, і приклав йому до губи що я зразуж і зробив. На цей раз я дійсно допик йому, пришкваривши йому губи, гнався він за мною довго, всеж я утік, через деякий час, боячись підійти до гурту, я з одним хлопцем розташувався окремо, запалив багаття і став полуднати, хліб, сало, напарник мій став у мене просити сало, я відмовляв, виникла між нами, як би суперечка. Аж ось ідуть до нас група, з тим же німим, суперник мій, невдоволений, сказав, що придержить мене німому, так і зробив. Був він старший мене, сильніший, і я ніяк не міг випрочатися, ось і німий зразу схватив віхоть горящої соломи і мені до облича, жарти б були для мене дурні, такі люди

нерозвинуті, жартувати не вміють. На щастя один із тих старших хлопців, розумніший, вибив віхоть із рук німого, в цей час скориставшись моментом, я вирвався і втік. Після того я став обережнішим, менше яззувався з цим німим, жартуй но знай міру. Слово одне, а діло – інше. Взагалі майже все життя, з дурними людьми не раз доводилося мені мати якісь сутички. Часто, не дуже приємні для мене, і я їх потроху боявся, завяжеса з ним, матемиш халепу. Краще обходити їх, бути подальше від них підчас такі люди гірш звірини, їм недокажеш нічого, не поясниш, не розтолкуєш, також не заробиш, від цього ніякої честі, слави, не проявиш мужності, тільки но сорому наберешся, та лиха наклечиш на себе. Також я ще боявся собак, бродячих, бешених тощо. Порве, пошматує тебе, біль та стид. До наших сусід, інколи приходив у гості Горбань, ростом маленькій, но віком років десь за 25, мені і цікаво було що він ростом як я, а то ще і менший, раз ідучи з ним, я і задумав пограти з ним, став лякати його, що ось вкину його в річку, чи в яму тощо, деякий час він ішов мовчки, слухав, далі дійшло враз, як закричить, завережить не своїм голосом, хватяє величезну каменяку, та до мене, ось ударить, тепер уже злякався я, став упрошувати його, заспокоювати, що все то я жартома, ледве угомонив. Я вже зробив висновок собі, що всі ті фізично ненормальні люди дурні, і краще незязуватися з ними. Потворні люди злі, но не тільки фізично, згодом, я вже зрозумів, що спотворні люди, морально чи духовно, страшніші бувають набагато від цих, нерозвитих чимось людей. Внутрішні потвори, це справжнє страховисько, зло, всенародне.

Простого, дурня, можна обійти, обминути, відігнатися чи відбитися. Но від цих, аморальних потвор, не втечеш, скрізь вони тебе знайдуть від, тих, справжніх, чортів, відьом, бісів. Як ми їх знали, можно було відсвятитися, відхриститися, но ось ці, нові, діяволи, їх порода не признає, і небоїтся, ні Бога, ні Христа ні молитви не розуміє ні слів ні плачу, ні просьби. Страшна сила, гірш чуми чи холери. Но поодиноких хватяє, а цілими пачками, душить у газових камерах, палить у крематоріях.

ТАЛЬНЕ. Неподалік від нашого села а зокрема від нашого хутора, розположенно місто Тальне, раніш просто таке собі невеличке містечко, згодом, нещодавно ставши районним центром. Ще недавно були округи, ми належали до Уманського округу, раніше називався уездом, котрі були розбиті на волості. Наше село входило в Мушчирівську волость. Потім все це перероблено по новому адміністративному розподілу. Но ми ще деякій час зазначали в адресах, окрім району, ще й округ, тобто, Уманській округ. За волостя, ми вже не знали нічого хіба що від старших людей. Слово старшина, волосний писар, староста, управа абож, як називалась вже в народі розправа, все це відійшло в минули. Ми вже знали сільраду, голову сільради, секретара... Словом сільску раду. А за тих соцкіх, десятикіх, ми мали надто мале уявлення. Раніш, це вже з історії, були воєводства. Були сотні замість волості, полки замість округів, словом всяка власть по своєму вирішувала. поляки, Хмельницькій вводив на свій націоналістичній – воєнний склад, потім знову поляки, рускі, чи б то, москалі, вводили свій порядок, а совіти по своєму переробляли, за всю історію проходило безліч перетрубацій. Міняються, часи, міняється правління, міняються і назви, і новій поділ. А наша місцевість, як показують досліди, археологічні розкопки, історія, мала поселення ще з давніх часів. Як в цілому, по відношенні всієї історії, Вавілону, Єгипту, тощо, зокрема в Європі. Сама місцевість, природні умови, сприяли цьому. Добрячий ґрунт, ліси, ріки, природні багатства, порівнянно мягкій клімат. Нормальні опади, саме те що потрібно для людини, зокрема для сільського господарства, хліборобства. Як свідчать розкопки вже тисяча років тут жили люди, була своєрідна культура під назвою Трипільської культури, но що раніш, 5 тисяч років уже були багаті, і численні поселення цілі міста, або, городища, троповерхові будівлі, в нижнім поверсі знаходилася скотина, в верхніх жили люди, патріархальним укладом, і хоча зараз наша місцевість заселенна порівняно густо (сімдесят чоловік на 1 кв. кілометр) в ті часи населення було бульше в три рази, (200 чоловік на 1 кв. км), видно знаходили засоби для життя, і дари землі, скотарство,

бжільнитство, риба тощо, давали змогу на прожиття. Було розвинуто і мистцтво, ремісництво, гончарство, тощо, хоча і не було теперішньої техніки. Но більше розуму, менше витрат на різні дурниц, менше паразитизму, цієї людської хвороби. Як свідчать розкопки, не було знайдено ніяких слідів зброї. Видно не було воєн, ніяких чварів, ні роздорів, ні владик, ні армії, ні лакеїв, разнього роду дармоїдів. Як видно жили дружно. Потім все це зникло, зубожіло, видно зі сходу ринули, більш войовничі народи, кочівники і люди, тубільці виявилися безпоміжні, не горшками ж воювати. Тут виявився всеж промах. А можливо і якісь інші причини заставили людей розпорозитися, хто знає про це? І хто розповість? Можливо частина людей переселилася на північні малозаселенні землі, на заході, словом, розійшлися по всій Європі.

Саме слово Тальне, старовинного походження, для нас невідомо, звідки взялася ця назва, важко сказати. Одна версія, що взята назва від стакословянського слова: Таль – Залог, від яких то грошових операцій, мита чи що. Інші докази, що це назва Половецького Походження Таль – Верболоз, якій дійсно має тут багато зарослів. Зокрема по річці, Тальнянці, яка якраз і протікає посередині міста, а бере свій початок, також селище Тальнянка. А може і ще від чогось іншого, одже поселення було тут уже незапам'ятні часи, і сама назва губиться десь в глибині віків. Адже у всі наші місцевості чимало назв старовинного, невідомого для нас походження, чи б то від других народів, перейнято, чи б то від наших, прямих предків. Потім мова поступово змінювалася, те забувалася, знищувалися народи, знищувалась і мова, з'являлися нові поселення і нові назви. Одже зараз ми знаємо багато слів, яких молодше наше покоління зовсім не розуміє, і не чуло про них. Як ми знаємо уже з новішої історії були тут в наші місцевості поселення, як би створенні, чи б то поновленні в часи Київської Русі, вважалися як прикордонні укріплення, протів південних кочівників. Київські князі сприяли цьому, допомагали, грішми війском. В другій версії, як зазначає історик Грушевській, в час Київської Русі жили тут люди, які навпаки, не дуже охоче або ж і зовсім не бажали коритися Київським Князам. Тобто, свої вольності для них були дорожчі від всякої опіки, чи б то зі сторони князів, чи б то від кочівників, чи б то їх ханів. Згодом, і зародилося, саме тут, те Вільне Козацтво.

Звикши до самостійності, і під час сильної влади Київських князів, і під час междуусобних війн поміж роздрібленою вже Київською державою, і від кочівників, Південних Народів.

Монгольско-татарська навала мабуть що наробила, чимало лиха, зокрема в економічному відношенні, чимало поселень було сплюндровано, людей поневічнено, запусчено. Но життя не вмерло, душа народа зосталася жити, хоч і скаліченна но здатна на відродження. Зосталася Віра, Мова, Звичаї, так би мовити своєрідна народня культура, далі все стало відроджуватися, набирати сили. А тим часом імперія Ченгісхана, поступово занепадати. Литовські князі, зуміли відкрити цей кусок території від Золотої Орди. Но і якщо в Києві, в його окресностях, мали певну силу. Но влада їх до цих прикордонних міст була слабою і народ взявши в свої руки ініціативу, змушений був боронити свої вольності, і від князівської влади, і від тепер уже, чужоземних азійських орд. Так зароджувалася і все більш крепнула нова сила гідна честі і слави. Мабуть що це була сама частина нашої історії. Де вже доходило до нас з пісень, дум, казок, переказів, а далі із архівних документів та архілогічних розкопок.

Згодом вслід за Литвою, сюди поступово стали пробиратися і польські князі. Заселючи та прибираючи цей Благодатний край до своїх рук. І вже вважали цей край частиною своєї Речі Посполитої: зоставалося тільки закрмити, узаконити, так була створенна Унія. Но Унія визвала зворотну дію, саме вона визвала ті бурні події, безперервні військові Баталії, походи в Польщу, і навпаки військові напади шляхетській Польщі. І хоча Татарська сила вже була не тією грізною як раніше, но всеж ще мала завдавала нещастя для народу. Як оспівувалося в народних піснях свого часу.

Зажурилась Україна

Що ніде прожити
 Витоптала орда кіньми
 Маленькі діти
 Що маленьких витоптала
 Великих забрала
 Назад руки повязала
 Під хана погнала.

Но козацтво зуміло відстояти і свою свободу, свої землі, та і zarazом здержати, захистити і польську державу, і в цілому Європу і вже само по собі набрало грізної сили. Що вже татари для них не викликали того страху, хіба що невеличкими загонами пробиралися та грабували людей, і і на це народ зумів протистояти, виставляючи свої сторожові пости, будучи весь час при озброєнні. Но знову за татарами, стояли вже Турки, в той час сильна отаманська імперія. А з другої сторони польські пани, сильна держава. З її на той час, всесильної католицькою церквою. Шляхетско польське панування принесло свої дві протилежні сторони, з одної сторони принесло, чи б то, доповнило Європейську культуру, цивілізацію. Як придатак до русько – візантійської культури, укріпило державу, обороноздатність, спочатку протів монголів, а згодом і протів Османської імперії: з другої сторони, приносило поневолення українського народу і середньовічний феодалізм, которий згодом розпорозувався, приводив до своєволя, до анархії, подібно до останіх часів Київської русі. Що згодом привів до Катастрофи як і для української нації, так і самої Польщі. Так, в свій час Польській і Українській народи діяли, як би, в якійсь мірі взаїмно, спільно, як протів Німецьких рицарів, Турції, так і монгольських ханів. Це давало честь, великодержавну гідність, для обох народів, но католицізм втратив свою мораль, прагнув на всесвітне панування, і зокрема над українською нацією, яка була вірна свої візантійській вірі. Набиравши сили, і тим самим визвав протист збоку українського духовенства, підняв силу козацества, де вирозлив могутню силу, Хмельниченну, і Польщі довелозя втрати чимало частину своїх земель. Як розумілося Україна. Так і католицізму довелозя відступити, все далі, а після Коліївщини і зовсім втрати, і Україну і навіть свою державу. Так наколотили ляшки і нам і собі. Безглуздя, завжди доводить до пагубних наслідків. Спочатку дружба, далі ворожнеча, своєволя, слава, честь, гонор, а всім цим скористувалися другі сильніші, а наші в свій час, братні народи, в неволі! рабами других сильніших. Доставалося і тим і другим. Польське Шляхетське Чванство, гонор, пирейшло в лакейство, Австрійсько – пруске – руське. А українській народ відірваний від польських феодалів, перейшов у кріпосницьку Московщину, а від козацтва зосталися лиш згадка, хіба що десь там за Дунаєм чи на Кубані, вже стали як вірнопідданні, царам та султанам. Довелозя чимало пережити у ті бурні епохи і нашій Тальнівщині, і в самому Тальному, хто тут не побував. В самому Тальному, по переказах, був Польській замок, за тим зруйнований Турками, це можно підтвердити ще тим що саме Тальне заселене в більшості жидами, в свій час видно переселенцями з Польщі, абож із Німеччини, які здебільшого поселялися біля таких городищ. Було в Тальному чимало і Поляків, де мали якійсь приють біля цього замка, потім так і зосталися і ті і другі. ...

Так історія часто приносить злі жарти. Так раніш Тальне, абож, Тальнівщина належала польським феодалам, Потоцьким. Які відносно мали свою певну самостійність, свою армію. Потім ця місцевість перейшла в руки російським феодалам, Шуваловим, які також в якійсь мірі, мало право на власність, і землі і людей, но вже не мали своєї армії, а більше підкорялися Центральній владі. Тобто, Царю, і в тих і в других тут були свої наставники, в їх латифундіях, називалися вони по різному, управителі, економі, осаули і т.д. Но функції їх були тіж, визискувати народи. І хоча в Польщі було більше самоуправства своєволя, но меншій зажим для людей. Вже російські Пани, ті ще більше закріпили ще більше визискували, між іншим і ті і другі, здебільшого жили закордоном абож виконували різні високопоставленні посади в державі.

Там була столиця Варшава, її замінила столиця Петербург, а за ними Москва. Ця вже повністю взяла в свої руки, і землі, і людей, все рухоме і не рухоме майно. Це вже діяли групою партією, в них в руках усе, і духовне і фізичне, людське життя. Живуть вони також, хто в столиці, хто за кордоном, займають високі посади, а тут на їх працюють сотні, тисячі рабів, а над ними також армія надзирателів, під назвої, то деректора управителі, Голови, зави і т. д.

Ще раніше, в Тальному була паперова фабрика, абож, папірня. На її місці було збудованно цукроварню, де вже потрібна була наймана робоча сила а коли вже проведенна була рядом з містом залізниця, і вокзал. Тальне все більше набирало свого рода, промислового центру. Но ще раніш до цього, десь з незапам'ятних часів, через Тальне пролягали шляхи сполучення, з певденними областями, десь до самого Криму, Одеси, з західними Басарабія, Волинь, і дальше тягнувся, на північ до Києва. Саме це і послужило в свій час, будівництву замка, а также, поселенню жидівського племенні: удобне місце для торгівлі.

Поступово містечко розросталося, появлялися все нові, хоч і не значні підприємства, олійня, млин, лікарні, ларки, а затим магазини, перетворювалось на торговій центр району. Тут можна знайте було якусь роботу. Щось продати, купити, словом люд збирався зокрема в Базарні дні з усіх навколишніх, а то й віддалених сіл. А далі ставши районним центром, вже вирости різні установи, органи, влада, тут уже потрібно було відвідувати і по різних службових справах.

Самій центр містечка знаходився в долині, кругом обступляний як би висотками, подібно якоїсь ями. З двох сторін омивається річками. Перша саме протікає через усе поселення Гірський Тікич, в ньогож упадає з боку невеличка річечка Тальнянка. Скалисті береги порошші, колись може чагарниками а зараз буряном, та повійом. Тут то на схилах і наліплено хат, хатинок, в низі, то міщани, чи міська біднота жидівські наймити, перекупки, та різній люд шукаючи собу на прожиття. Вже вище в центрі, обік головних вулиць чи навколо базарної площі, тут наліпленні повністю жидівські канури, скільки їх тут, все злило в купу, як мурашник.

Кучі сміття, помий а біля них бродячих собак, мух, котів, з села привозили ледачих чи шкідливих тварин селяни, так і зоставляли тут а ті в свою чергу, присвоювалися біля жидівських смітників. А там і свиня забреде з поросятами, спаржний бедлам, вже вище на схилах горбів жили більш заможні міщани, робітники, службовці, тут було чистіше, з однієї сторони костьол, з другої православна церква, хороша була церква, культурна, з доброго матеріалу зроблена, будував її один із Шувалових на память, тут, його і захоронили. Но не на довгу славу зробив він собі, пройшов час і церква зруйнована, тай самого Шувалова, випадково, проводили каналізацію, відкопали і все це викинули, чи думав він у свій час про щось подібне.

А вже на самому горбі, біля поля тут знаходилася сама економія, центральна майстерня, а біля неї ряд хаток, чипурненьких, біленьких, збудовани графами, для економічних службовців. Ми їх так і називали панські хатки, вийдеш з хутора, чуть повище на поле і вже, он відно, панські хатки. В будні дні зайти, особливо в ці жидівські смітники, хоч би для нас, сільських людей, не велика приємність. Но зато, в базарні, ярмаркові дні, було досить цікаво, вже здаля, з горба глянеш у низ, просто красота, цвіте місто. Жінки в кольорових хустинках, в білих, зелених, червоних, квітчастих, в вишитих сорочках, в поясах червоних, зелених, чоловіки в сивих чорних, смужевих шапках, в вишиті білизні.. В червоних, зелених штанах. Маса народу, як квіти в полі, а вниз спустишся, тут ларків, столів, столиків, возів, лавок, чого тільки тут не побачиш і цукерки, і ковбаси, і одяг від самої дрібнички до, що тільки можна сюди притаскати.

А в час НЕПу, базари були дійсно багаті. Саме був розцвіт країни, заповнив і я вірша з тих часів.

Тече, шумить дніпро славний,

Дорога весела,
 Ліси, піски, ліси, гори
 Города і села
 Городище стоїть вище
 А власівка ближче
 Чого мені в Городище
 Як Власівку ближче
 В Городищі спотикачі
 Тини й перелази
 А власівка ярмаркує
 На рік по три рази
 Очі скачуть, всюди бачиш
 Чого там немає
 Сміх і гомін на базарі
 Ще й музика грає
 Цокотухи, бублейники
 Перекупки з міста
 Офіцери і бублики
 З медового міста
 Гарячії фіги – миги
 Гостинці німецькі
 Інжир, рішки і горішки
 І наші і грецькі
 Відра вікна і колеса
 І бочки і скрині
 І корови і овечки
 Кавуни і дині
 Горшки, миски і насіння
 І горох і хляки
 Тупеники крутеники
 І в решеті раки...

.....
 Поглядає циган Ласо
 Сміється, бормоче
 Закупив би все печево
 Кешеня не хоче.

Всеж веселі були ярмарки, які в свій час М. Гоголь описав сорочинську ярмарку. Радісно, весело було на Україні, і було чим гордитися, із продуктами не так бідно було, хоч і сміялися, з деяких, памятаю з одної сімі прийдуть на базар, зразу бирутть миску рубців, за три копійки, та фрунзолу французку, тож копійки. Наїдаються, потім уже не сміялися, а плакали. Но в час НЕПУ було всеж не так погано, хоча, війна революція, багато наробила лиха. Но потрохи згладилося, і життя повеселіло, базари веселі, і сміялися, і грали, і сперечалися, пянствували, торгувалися, но інколи доходило і до бійки це вже між жидами і мужиками. ...

Так гроші в той час дуже цінилися, це я запомятав, так щоб зібрати якусь копійку, потрібно селянинові чимало попрацювати, продукта цінилася дешево, хліб, скотина, ще с'як-так, а ось такій продукт як картопля, чи другі, овочі, молоко, копійки, і то не дуже купляли. 30 копійок центнер картоплі, ще щастя, а то ще і 3 копійки пуд, та ще й доставити треба, своїм транспортом, да з грішми туго. Но особливо цінилися в свій час ті старі, миколайвські гроші, тепер їх можна часто бачити, в людей інколи і пачками, а то так, валялись по скринях, по шухлядах, глянеш хтось із старших, покрутить головою, оце були

гроші, а жалко стає дивитися, що ми діти гралися ними. Було чимало грошей, керенок, ці маленькі, 20 – чи 40 кр. папірці, но ці не дуже заглядувалися, за ними вже другі, рядянські, здорові, лопаті та дурні, по тисячі карбованців, по пять десять тисяч, папірець, а все ішло на мільйони, коробка сірників мільйон, а корова, сміялися, мішок гроші, хтось для сміху всю хату ними обклеїв. Були ще різні Деніківські, Петлюрівські, Махновські, кожний загін друкував свої гроші, і цей вимагав щоб їх приймали. Словом грошей було розвелось, і сміх, і срам, і жаль, адже валяються по смітниках, а цеж людська праця, так підривалась фінансова, справа державна, згодом дещо і підправилося але чи надовго.

Но покищо в той час життя набирало розмаху. Раз гроші мали вартість, і життя було вартіше, цікавіше. Появлялися більші дістатки, паявлялася і надія на краще, праця цінилася і люди прагнули, була зацікавленність. Неподалік нашого хутора, простягався так званий Скарбівецькій шлях, в основному, це для Економічних потреб, чи б просто сполучення між Економіями, абож, тепер, відділками радгоспу. А самих їздових ми називали скарбівцями, перевозили де які речі, кіньми, волами, но основне нас цікавили буряки. Біжимо за возом гуртом і просим «дядку кинь буряка», знаходилися, що кидали один чи два, а хтось і щедріший, зразу кілька штук. Но були і такі дядьки, що жаліли, і одного це був продукт, і ним не розкидалися. А вже біля Цукроварні, там спеціально виділялася людина, що підбирала ці буряки і викидали на першій попавший віз. Но на шляху, тут як хтось і загубить, це наше щастя, і так назбиравши, як що удачно, по кілька буряків, ми з захватом бігли додому, і вж свою добичу, просили спекти, це для нас було смачне, адже наша праця.

Буряки сіяли в основному в Економії, но підчас і самі селяни, добровільно, це давало їм деякій прибуток, цукор, гроші, жом, маляс. Но зато праця біля буряків була важкою, більше занімалася хлібом, зерновими культурами, це легша справа. На Економію, в сезон, на буряк ходили на підробітки здебільшого моліді дівчата, хлопці, чи в кого в домашньому хазайстві було обмаль роботи, абож, були ще і зовсім не мали землі, і жили із заробітку в містечку, на заводі, в Економії. На Економіях, хоч і була робота нелегка, земляна, но всеж без такого напруження, як потім сталі, та і заробіток відносно був непоганий. Адже молодих дівчат звикших до праці, це було, як свого рода забава, на роботі і поробили і надуріються, а з роботи ідуть чути пісні на все село, он уже кажуть бурячани ідуть.

Не те що потім і зараз, іде з роботи шатається, від перевтоми, а там ще і хімії яду на дихаються, не раз скоро допомога підбирає з поля. А то ще і горілки насмокчється, іде достеменний Калінушка, і робота сяк-так і для людей мука, а для пузанів которих розвилось надто, життя. Так я виростав ті роки зимою возився з книгами, читав, романтизував, інколи в тиху погоду виходив і погуляти погратися, покопатися в снігу. А зими було суворі, снігові, як випаде сніг десь у грудні, насипить кочогури і до самої весни, буває замете так що до самої стріхи. А то і двері замете відкопуватися доводилося. Якось я задумав гратися в розбійників. З вугла хати, в сугробі давай копати пещеру, вирив чималеньку та й пішов собі далі гуляти, через деякій час прихожу, моя пещера розваленна. Я до сестри, думав вона, розвалила, нарошне, хотів посваритися, но виявилось, що не вона, попереду, рядом з моєю пещерою була стежка до хати, до нас якраз ішли, двоє виконавиць з сільради, з жінкою, якоюсь медичкою, чи що, трохи вони збилися зі стежки і якраз попали на мою пещеру. Потім я довго сміявся, що їм здавалося, як вони летіли в цю яму, мабуть що добре потьохкало в їх душах, мабуть здавалося що десь на той світ литять. Потім розтає, сніг береться водою, як то була загадка, на дворі горою, а в хаті водою, а там на шляху, копають рівчаки в снігу, тече річка, пускаємо кораблики, а далі вже струмочки, чорніє земля. Ще видно по ярах сніги, а тут уже і стежечки підсихають. Скоріш скидай чоботи і босому. Легко. І радісні дні, Веснянка, співаємо Шума «ой шум ходить по діброві знову, збираємося дітвору в купу». А там і квіти, травка тепло, скоріше в поле, з скотиною, на травку, чи на толоку, поле, на лоно природи радість, сонце, вітер, річка, ліс, пашки, і юрба хлопців. Буває і дощ, грім, гроза, чи то і гряд застане нас, в

полі, но то не страшно, ми звикші, ми частина природи, зжилися знею. Чи проміняв би я те щастя, на це теперішнє, здається і розкішне життя дітей, які закутані, запутані. Може цілий рік, хоч і в добротному одязі, не те що ми в раднині, но немає їм волі. Як закуті, нещасні діти, ні ніколи б я не проміняв би те своє босоноге дитинство, на цю розкіш. А попоїсти, вибігаєся в полі, і хліб хоч і черствий, но який смачний, краще ніж ці витребеньки. Та й не тільки діти і Батьки нещасні, той добуває всі ці прожитки, важкою, безправною працею, заливаючи своє рабство самогоном, а той так грабує, цих же нещасних, і знову свої злодіяння, заливає горілкою, все мрячне, а дітям, яке майбуття, відірвані від природи, безпомісні в житті а далі, школа, самогон, босяцтво, чи на все життя сідати за стіл, коптіти в паперах, чи б то жандармом ставати, хапугою, а може ще й гірш дійде.. Коло паперів згниють, голодом замучають себе. Ні тоді було правильніше, чесна праця. Порівнюю наше теперішнє становище, і ті часи,ні наше життя було веселіше, щасливіше, більш приємне, і в нашім хоч простому, відсталому житті, но і в духовному відношенні багатше, і дома і в полі, на вулиці, а також багато значила церква, віра, мораль. Но всеж мені кортіло до школи, до науки, до культури, і ніяк не міг дочекатися, того часу, коли вже нарешті я піду до школи, читав я вже добре, і шкільні книги, і подекуди художні, хоч я в них ще мало розбирвся, но всеж читав, навчився потроху і писати, хоч з цим у мене справа була важча. Батьки були непесьменні, і не дуже цікавилися, цим, та й з папером було важко, знав я непогано і арифметику, хоч і тут була проблема, з папером, навіть і для дорослих, зошити видавали в школі учням і то по видавці, а не хватало і тоді, робили просто, з якоїсь чистої грубого паперу. А олівці, ручки, чорнило це була проблема, дістати, треба ще й гроші, а на такі витребеньки, не дуже хотіли розтринькувати гроші. Книги то ще десь можна дістати, в колишніх учнів, словом школа була ще другорядня справа.

Знав я трохи і географію, чи б то історію, це від розмов, Батьків, но все це держав в основному в голові.

Про школу думав не тільки я один, но багато і інших дітей, в тім числі моїх ровесників. Ще і до нас школа мала якусь вартість, а зараз після революції, а далі коли вже життя ставало біль нормальним, багатим і настрій у людей і дітей, потроху повертався саме в цьому напрямку. Хоч ще не сміливо, но вже набирало руху. Звичайно, було і чимало таких що не бажали іти до школи, і Батьки не дуже настоювали, для хлібороба школа особливої вартості не мала, робити хліб, грамоти особливої не потрібно, головне вміти вести господарство, а про якусь там кар'єру мало хто думав, ну дехто там, ще надіявся, стати вчителем, чи б то якимось писарчуком, хоч щось дрібненьке, но якби вийти в люди. А більшість навчитися читати, писати, лічити і цього досить, а дехто і цим нехтував. Вже потім схватилися за школу, за науку, на нею покладали всю надію, і Батьки і діти, спочатку щоб вирватися із цього уже важкого селянського життя, вийти із села, від нещастя, знайти якійсь легший хліб, змогу заробити грошенята, здобути якусь там спеціальність, абож, удасться то пробити кар'єру, стати вище других, удалось в якійсь мірі, добре, не вдалося, нидіє людина, опускається, перетворюється в якійсь робот, оскотинується, а то і зовсім спивається, і пропали надії: і сама людина, засмоктало її те нікудишне брудне життя, п'яниця, злодій, ледащо, або ж, чиновник – робот – п'янюжка, хапуга, викидайло, жандарм – держиморда. Наука як і ті напівфальшиві гроші, їх хоч і багато, а користи з них мало, а то ще більш шкоди завдає, до науки ще й потрібно розуму, а в наш час якраз цього і бракує, все вихолощено, здається і є якась грамота, читає, говорить, а придивишся, сама що не є пустота. Ні розуму ні знань. В простих людей, в ті часи було більш здорового смислу, а грамотні, то вже варті були. Так, в ті наші часи, до школи рвалися з інтересом, тяга до нового, нового життя. Старе ще держалося крепко, вкорінилося, потрібно було його оновити, освіжити, підкріпити, потрібні були розумні люди, наука, хтось вийде в світ. Учитель, інженер, лікар вчений, це добре а більшість, той стане робітником – спеціалістом, ато хліборобом, піде по батьківські стежинці. Но

вже хлібороб з освітою, і книга і наука може пригодитися. В селах здебільшого, також і в нашому селі, була чотирихрічка. Як раніше називалася, церковно – приходська школа, більшість закінчували, або, і недокінчували, на тому і зостановлювалися. Но були і такі які прагнули і переступали ці межі, пробивалися далі, проривалися в... місто. Скажем, у Тальне, в семирічку, десятирічку, а там уже якісь курси, Технікум, а хтось добивався і у вищі школи, а тому увже піднімалися на вищу ступінь. Як скажем мої дядьки, в селі, зокрема серед освічених, зокрема учителів, вони були в пошані, і для мене це мало свою честь, піддержувало і мене, моя мрія була всеж добитися вищої освіти, в основному бути в душі Шевченкових ідей. Для низів, селянства, сільський учитель вже була, в якійсь мірі велика людина, добитися до такої цілі, не всякій міг. Він, учитель, мав і честь і пошану як освіченна, розумна людина, та й у матеріальному відношенні, був більше забезпечений. Більшість, абож, усі селяни займалися фізичною працею, в своїх вічних клопотах, увесь час потреба в грошах. Вчитель, інтелегент, мав увесь час, заробіток, грошенята, міг краще і культурніше одягнутися, і мав більш вільного часу, поза школою, продукти, в той час, були дешеві а в селі зовсім, достати було легко усього їстивного, життя його було багатше і ті люди шанували і за освіченність і гуманність, і його дістатки. Часто радилися з ними, для непесьменних це була Людина, притім учителі в той час була і в культурному відношенні на висоті, адже раніше до революції учили набагато краще і толковіше ніж уже потім, і в нас час, де вже не вчили, а просто, штампували, напівосвіченні навігласи. Правда за що карали тих старих учителів, що у свій час, вони бували і били лінійкою учнів, ставили на коліна, на гречку. Но то були старі мов, царські часи. Жорстокість, а у нас Гуманність, і наші нові, радянські вчителі, це вже справжні гуманісти, но тільки з другої сторони, а далі, ставало ще гірше, зовсім запуталися, і вже знову б хотіли щоб можно було б бити. Но били іншим способом, а дала після школи діставалося, ой як погано. Раніш, чув я від старих людей, чув я що раніш із чотирихрічки виходили учні, грамотніші, ніж тепер з десятирічки, і це в якійсь мірі правда, туді ішли ті що хотіли і могли вчитися, неуків просто не держали, та й і програма була більш розумною, менш пропаганди більше ділового, різними дурницями голови не забивали. Під назвою ідеології, яка міняється, увесь час і в голові цілий бедлам, читав я стару книгу, шкільну, здається з четвертого класу, від моїх дядьків, зосталося, історія Росії, або ж, царів, в вигляді хрестоматії, пісні вірші, оповідання, історичні події, но все послідовно, без усяких там перекутів, як тепер з нашими царями. Що правда, царі є царі, і для нас, зокрема для українців, вона малу вартість має, но всеж хоч не перекучувалося, одні других не паскудили. Не було тієї класової, абож, властиволюбивої ненависті, як у наші часи. Що правда, в чотирихрічці алгібри хімії то що не вивчали в той час, но зараз ті хто її вивчав, багатьом вона потрібна, і, багато її хоч і заповнили їх в конторах, в управліннях вона нікому не потрібна, і як і більшості ті іноземні мови, аби вчити. А тих хіміків, математиків, раніш було не менше, якщо узяти по справжньому і не згірші від наших. А то що слід знати нашим людям, учням, все це витравлення, і ось дійсно зостається пустота, навіть для тих хто сяк-так учився, а скільки їх випускають просто неуків, просто переводять з класу в клас, вигнати, зоставити на другий рік не мають права, і виходить, з атістатом зрілості, простісенька темна людина, ще й скалічена.

ШКОЛА. – Нарешті настав довгожданний день, про якій я так мріяв, сьогодні я ходив у школу, хоч невдачно. Но всеж уже познайомився ближче і є надія, початок зроблений, пішов я не сам, а з сусіднім хлопцем Васильом Б. Він уже ходив, рік провчився, словом справжній школяр, хоч і не особливо успішним, і тому щоб не залишився на другий рік, у першому класі, він і частина учнів, проходили певну підготовку, підтягували те що не успів засвоїти за рік навчання. З ним я як уже досвідченим у ці справі і відправився.

Навчання проходило у старій хаті, під соломою, звичайно по сільському стилю бувші управі, абож по нашому розправі, тепер в якійсь мірі заміняла школу. Зайшли у клас, навчання уже началося, він як уже зрілий, зразу поліз на своє місце, десь на самому заді, відбиваючи від настирливих школярів своєю торбою, а я за ним, хоча в дійсності не

знав чого мені туди лізти. Вчителька, молода жінка, всеж зостановила мене, як чужого, хоча розуміла чого я саме прийшов. Пояснила мені, що це вже іде навчання, відстаючих учнів, а я як новачок, повинен ще записатися, і що я повинен прийти у середу, де і буде спеціально проводитися запись новачків, і щоб я ще передав другим, хлопчикам, своїм ровесникам, і вже разом, ми можемо прийти, но не сюди, а в ту, справжню школу. А зараз робити мені тут нічого. Я повернувся до виходу, і з радістю, побіг додому, передати вістку вже там у полі своїм товарищам, скоро я вже буду школяром.

Що правда ще з весни були розмови моєї матері, з учителями, щоб я, був зачислений у першій клас, ну щось передумали, но тепер уже є повна надія.

Вже в полі, на вулиці, я розповідав хлопчикам про свою розмову з учителькою, і що нам потрібно в той день іти записуватися, піддавав охоти. А покоши ці дні ми продовжували жити своїм безтурботним, повним радості і надії життям. Останні дні. А там уже почнеться нове життя.. Дійсно нове, а що ще буде впереді, скільки ще доведеться пережити нам, і хорошого, а більше лихого, багато ще трапитися на нашім довгім життєвім шляху. Настав і той довгожданний день, радості, і нові хлопоти на свою голову, і на все життя. І зараз як подивлюся на тих дітей, особливо в селі, що ще не ходять до школи аж заздрю їм. Особливо тим, що живуть при Батьках, добрих Бабусях, це тільки і їхнього щастя. А он уже відправляються в школу, в супроводі Батьків, старших, і бере мене смуток. Ось уже кінець їх волі, вже в хлопотах, вже під неволею, вставай рано, готовся, іди там уже вчителі тобою розпоряжаються, дрисірують, лають, а дома Батьки, жмуть, чого погані оцінки, треба думати, переживати морочити собі голову.. Десять, п'ятнадцять, двадцять років, дресіровки, а далі? Як знайти своє місце в житті, зостався простим, робітником, викидай усе з голови, і школу, і науку. Щось там зосталося в голові і то здебільшого сміття, вивчився і знову у голові хаус, одурманення, і одна ціль здобути на прожиття. Сиди за столом, усе життя, мозгуй, а про що? Став командувати, став звіром, ні для себе, ні для людей. Щось, здається, є в голові, а більш чипухи, є і не поганого чимало, машина, техніка, курорти, комфорти, і. т.д. а все якось звязанно, підконтрольно, ні раніш було і просте і вільніше, і радості більше, і менш освіти, а більш розума, голови не забиті, і природа чистіша. А всеж без науки неможливо, життя заставляє, одна біда. Як би все було по розумному, на користь, а то, воєнщина, танки, літаки, гази, атоми, крматорії, газ камери і т.д. і т. д.

Ну в той час я мало роздумував над цим. Перше за все школа. Я був у піднесенім настрої, і вважав себе як би іменником серед інших ще дошкільників, адже я вже був у школі, розмовляв з самою учителькою, і саме мені вона поручила щоб я запросював в школу. Значить я вже стою трохи вище других, вже несу, неначебто, якусь відповідальність. Друзів у мене було чимало, і всі мали охоту іти до школи. Багато з них були знайомі з книгами від старших своїх школярів, но було і чимало таких що ще майже і не бачили в очі книги, а про читання і мови не було. Но я вже був знайомий, а всі ми були на той час, хоч з школою, з технікою, з життям міст, заводів, словом з цивілізацією, мало знайому, но з природою, хлопці, селяни у своїх вісім років, були досить розвинути. Як і писав у свій час Некрасов, в поемі, «Кристьянські діти».

Міська дитина, в якімось відношенні, розвинута більше, будівлі, магазини, кіно, юрби людей, заводи, транспорт, все те що знаходиться в місті, його атрибути, та своєрідна культура, но все це обмежений круг, тільки частинкою, якоїсь обитачії одної вулиці, або частинкою вулиці, а той своїм будинком, та і двором а в великому місті, здебільшого одною квартирою, та коридором, тут кругозор зовсім звужений. Вона бачить багато людей, міліони, автомашини автобуси, то що, но не все це для неї Екранне, все це замішується в її уяві, вона в якійсь мірі, знає свою квартиру, свій двір, частинку будинку... З людей вона знає лиш самих близьких, трохи сусідів по квартирі, і то для неї вони «чужі» остальных людей, жителів будинку, і взагалі, вона не знає, все це для неї як у Телевізорі, а там без кінця такі ж будівлі, все одно образно, сіро, а в них копишиться безліч людей, вона може їздити в автобусі, трамвай, метро, но бачить вона тільки суєту, і шум, в цілому кругозор

замкнутий, вона не може обійтися без опекунства дорослих, в неї є іграшки, дивитися може в телевізор, розмовляти по Телефоні, но все поверхносно, чуже вона загублена в цьому хаосі. В природі її місце обмежене, про нюю вона має саме смутне уявлення, а то і зовсім ніякого. Ось вона поступово підрастає, і сама асимулюється в цьому середовищі стає роботом, чи б то по своїй службі, чиновником, чи там, завод, цех, станок, кабінет, тролейбус... вона розчиняється в цій юрбі, подібних її істот, квартира, цех, кабінет, курорти но і там теж юрба, ту особистою мало місце хіба що по рекламах, і то для вибраних. Зостерігається на її шляху і різні знайомі, но це Тимчасове Явище, все байдуже, пройшло, як у Галіреї. Людина втрачає і особистість, і волю перетворюється в автомат, безсильність робить її спотвореною істотою. І чим більше місто, тим гірше, і чим більш її службове положення, тим в більшій мірі вона безсила, більш вона відірвана від природи, і від людей природа для неї чужа, і природа за те мстить її. Місто це величезний смітник, а промисловість, кочегарки це хвороба, рана природи.

В сучасно епоху, створилися дві ворожі сили, це сучасна високорозвинута Техніка з її придатками, і сама Природа, в яку входить і людина, а людина відірвана від природи, прикута до цих краматорій-кочегарок, втрачає і свої природні якості, атрофіюється, це вже не людина, а Глина, Віра, Природа, Бог, для неї чуже, і навіть вороже. Всі її потреби, машинні, для зарядки, сили, природа потрібує віддачі, а людина не спроможна зробити усього сама зледеніє, вона ненавидить природу і сама себе.. Ось наше горе, що ж нарешті візьме верх, природа і врятує людину і всю планету, чи анти природа, і знищить і природу і саму себе. Покищо природу плондрують, відривають від неї все краще, в тім числі і її дітей, кращих людей, кидають їх в промисловість, в хімізацію, де їх тисячами гине і фізично і духовно. Механична цивілізація відірвала людину від її звичного життя, в полі, в лісі, ми всі задихаємося від Газів, Ядів, отруємомо і землю і себе.

Природа всеж не хоче здаватися її інстинкт самозахисту ще дає її силу для певного існування. Адже вона розуміє, загине природа, зникне усе, загине людство, опустошиться місто, всі ті високорозвинуті споруди, перетворяться в кучі глини, каміння, ржавого заліза, та смердючих Ям. Можливо колись і відвідають, нашу планету, жителі з інших світів, будуть здогадуватися, дивуватися, вивчати, як це могло так статися, що довели цю цивілізацію до такого стану, станиться це чи ні? А покищо стоїть питання зуміє природа врятувати себе, відстояти від усього усього пагубного лиха, а може, якісь ненаситні воєнні чини, ці мясники, за один миг усе перетворять у пустиню.

Було б розумніше, як би наші люди, зокрема ті «високорозвинуті» істоти, як управляють всією нашою державою, зрозуміли б це і не губили природи, залишили б її хоч би в покій.

Раніш, та іще в наші дитячі роки, сільські люди, також діти виростили в інших умовах. Воно мало було знайомо з тією цивілізацією, не знали ні Техніки, ні Тілівізорів, рідко хто з нас бачив книгу, зато в другім відношенні, відношенні простої, примітивно-селянської культури як складалася тисячиріччями, глина, солома, традиції, звичаї, тощо, стояли виши від нашої теперішньої культури, ми були ближче, до людей, до природи, в нас було не Екранне, а справжнє, люди дорослі, і ми знали добре один одного наша дружба була крепша, людина для нас була не картинка, не була юрбою, а людиною з її особистостями, з певним характером, з її хорошими якостями із її не недостатками, ми добре знали один одного, збиралися не в коробках названих квартирами, чи кабінетами, не в закоулках, а на волі, на вулиці, в полі де було більш простору і мало суєти. Гуляли, співали, працювали, нас не взували, не закутували, не водили за руку ми самі собі могли дати раду, опікоа старших, для нас була обмежена. Багато що ми могли робити самі, фізична праця для нас була звичайною справою, ми знали і господарські справи, і чимало могли допомагати старшим. Дорослі були зайняті своєю справою, з нами їм возитися було не в досуг, ми знали і хату і садибу, все наше Господарство, вулицю, поле, і все навкруги, на віддалі кількох кілометрів все в окружності, всю місцевість, якійсь Ярочок, Балочку, Криничку, Деревце, Кущик, все для нас було знайомим, ми ішли в поли, допомагали

працювати, зокрема в жнива, доглядали скотину, це звичайнісінька справа, треба і напасти і напоїти і доглянути, словом, несли якусь відповідальність. Знали, ліс, річку, тварин, різних птахів, їх назви, поводки, розумілися в природі, ми самі були частинкою тієї природи, зрослися з нею. За своє коротке життя, ми багато навчилися.. Навчилися боротися з тими труднощами, які нам доводилося зустрігати, непогода, праця, все було звичне, ми вже самі могли придугадувати погоду, не лякалися її химер. А приготовлялися до них, гроза, град, дощ, буря, слякоть, спека, мороз, метелиця, все для нас звичне. Ми не росли безпомощними, а діти природи, ми її розуміли, і вона нас пестила, давала, відкривала нам свої багатства, силу сміливість.. виносливість, згуртованість. Ми в основному, в полі біля скотини, і працювали, і гуляли, і розважалися, і вчилися життя. Були в той час, і письменники, з наших людей, писали.

Душно аж дихати важко
 Полум'ям сонце палає
 А ні дихне прохолода
 В небі хмаринки немає.
 Любо, та тихо та гарно
 Дітям отут в холодочку
 Згадують зиму холодну
 І гомоніть на пісочку.

Збиралися ми в холодочок, зокрема в обід, скотина, полягає жує собі жуйку. А ми над річкою, під деревом.

А там гроза, град, дощ не страшно. Ось і осінь, холода, дощі, холодний, дрібненькій косенькій, тут уже не радість, важкувато доводилося. Звичайно, босий, і по нестачі взувачки, тай не на зуеш на ріллю так і ноги не витягнеш босому всеж легше, а одежина, одні штанці, та сорочка, хіба що бундю накинеш, зберемося в кучу, повктуємося, ноги повмогуємо, чекаємо вечора, а то, буде лаяти Батько треба до вечора ждати.

Літом всеж легше. Візьмеш з собою торбу, хліб, сало, цибулину, набігаєшся, з таким апетитом зїси. А в осінь, розкладаєш вогнище, печемо картоплю, буряки, природні багатства. Привчалися до життя, до невзгод, не тільки з природою справу мали, а ще й зі сторони людей, то поміж собою невзгоди, то з другими пастушками з іншого села, заведемося воювати. А то так хтось нападе з старших, треба вміти захиститися, тут жалітися нікому.

Одного разу пасли ми в поли, було нас четверо, троє нас, ще дошкільники, років по шість, чи сім, один старший вже парубчак. Поручивши нам наглядати за його скотиною, сам ліг спати, ми бігали, гралися, скотина все ішла далі, а ми за нею, відійшли вже далеченько. Неподалік людські городи, і з краю ділянка гороху, косенького, лакомої штуки зокрема для дітей. Біля його враз з'явилася дівчина з другого села, здорова майже дівка, відно що в горосі хтось попасся, тільки не ми, но вона подумала на нас, і, задумала нас оддубасити, і могла б це зробити просто, догнати її було легко нас, і по одиночці, наскубати чуба, і ми зрозуміли, що тікати булоб для нас гірше, треба захищатися. Правда один, хлопиць, Сіргій, хоч і задирикуватий між нами, но тут зразу дав драпа, ми зоставшися удвох рішили в руки їй не датися, відбивалися грудками, від з одної сторони я з другої, кинеться вона до його, я наседаю на неї. Грудками, кине його, до мене, тут він наступає з боку, повозилася вона з нами довгенько, так і не взяла, відступила, а наш третій, здаля стояв, та спостірігав, захоплювався, а сам побоявся на допомогу.

А скільки подібних випадків було, і переборювали. А глянеш на теперішніх міських дітей, в шість років, і подумати нічого, кволе, безсиле. Хіба що дома перед дорослими вередливе, а кинь самого в поле, безпомічне як голопиценья підросте, стане дрібним хуліганчиком но боротися за життя всеж не здатне, хіба що слабшому, наскубе, чи ножа всадить, а перед природою безсильне. Так і виростають, сільська людина, вона здібна і собі раду дати, і для других дає, кормить їх. А ті що мають в руках владу,

начальники, самі ж безпоміжні в природі. Но вони набрали силу в якомусь другому відношенні, піднялися над іншими, ті ж хулігани, і доять цих бідних тружеників, живуть за їх рахунок, та шей заставляють молотися на них, у них право, зброя, а відкинь все це, добре б було це зробити.

Ось і настала, та очікувана середа. Ще з ранього ранку ми почали збиратися, заходили один до другого, гуртувалися, підбиралися в табунец, оглядували один другого, своє простеньке, невибагливе, но на цей раз чистеньке вбрання, дешевеньке, штанці, сорочина, картузик, і як звичайно босяком про якусь там шкільну форму, і гадки не було. Для нас цікаво що ми вже маємо надію, вступити в нове життя, ще не превичне для нас. Справжні школярі ті по звичці, вже ішли як до домівки свогого рода. А ми окремо, як пташенята нарешті вирушили, до школи було чималенько, три кілометри, но це пустяк, ми вже більші прогулки робили.

Табунець був у нас чималенькій, і я себе вважав, чуть не організатором. В селі я звичайно бував часто, заходив і подальше, у Куці, а біля школи, в Бабусі я вже був свій. Но скоро я замітив що окрім нас, ідуть в тім же напрямкі, і другі хлопята, дівчатка, табунцями, а то так по двоє, потроє, видно також до школи, виходить що і без мене знали про цей день. Майбутні школярі, звичайно від дорослих, а я гадав, що я відкривав америку, і звичайно ніхто з Батьків не заперечува, А ще захочували. Но водити за руку, це булоб смішно. Ось і село, і чим даліше просувалися по селі тим більше, бачили також табунці, чи так по парі, впереді, ззаді нас, но всі в одну сторону. З одним таким табунцем злилися і ми, він ішов з другої сторони но зараз як той струмочок, один з другим зійшлися до кучі. Для всіх нас цікаво було це нове знайомство, пока що чужі, но скоро ми будемо разом, і серед нас будуть нові друзі, станемо своїми на довгі роки.

З одним із цих наших попутчиків, зразу я і зійшовся. і вже ми в двох вели розмову до самої Школи, розповідали один другому про своє життя, і вже потім, на довгі роки так і зоставалися, друзями. Для мене було цікаво зустрітися з новою людиною, адже це моя перша зустріч, в такій урочистій день.. хоч і була до цього часу ця людина «чужа», з іншої «держави» кутка, но нова людина цікаво. А потім скільки років, в житті доводилося сходитися, знайомитися, дружити, з такимиж «чужими» людьми, в межах України. З різними національностями, далі по Союзу, Кавказ, Крим, Заполярья, Сібірі.. і далі в Європі, абож у світовому маштабі, з американцями, французами, греками, арабами, неграми і далі, далі. І скрізь одинакові люди, подібні одні до других, із своїми рисами, особистостями, характерами, но в цілому, люди. Правда, різниця ще у мові, у коліру шкіри, но хіба ще в своїх національних традиціях. І тільки но, якась замкнутість, ті залізні занавісі кордони, ті політичні, ідеологічні, відособленості, кумусь так потрібні, розділяють людей, на якісь системи, таборя, союзи, держави і т. д. Все це видумки, вигодні для окремих людей но не народам, яких цькують одні на других, створюють ненависть, ворожнечу, а далі війни, насильство, грабіжі розруху, злидні, людске нещастья і все народне лихо, а далі, може і всесвітню Катастрофу. А во їмя чого.

Візьмемо нашу державу, Союз. Росіяни, українці, грузіни, казахи, якути і т. д. всі вважаються братами, правда, є і старшій між ними брат, росіянин, чиновник, правитель, чи б просто, пянюжка, дегенерат, но все ж, чомусь він вишої крові, від других, набагато кращих від його. Нехай буде і так, но всеж ми можемо в якісь мірі, вільно розмовляти з ними, їздити в їхні республіки, жити, там чи там, здається ніхто цього не заперечує. Протікає якась річечка, чи якісь рівчак виритий, а то і просто загорожа з колючого дроту, так званний кордон, тут уже справ інша хоч по обидві сторони, живуть тіж самі люди, одної нації. Українці чи вірмени чи інші, також села, одна віра, одні звичаї, навіть родичі поміж собою, тіж робітники, чи хлібороби, но тільки одна причина кордон. Но якраз він і відділя штучно, одні від других, це вже злі вороги, одні другим, чому? тому що так комусь хочеться, глупість закріплює цю неприязнь. Захочиш перекинутися словом, тут уже зразу, пришиють справу, шпiон, дiверсант і т. д. словом по чіемусь наказу, один другому стає

вовком. Буває іще людська глупість, це меншого масштаба. Воює село з селом, зразу по глупості, потім розгорається ненависть, дурні люди, і там і там, появляються, свої Герої, Вороги, Шпіони. Но це дикунство, дитинство, а то робиться в великодержавному масштабі, освіченими людьми, з досконалою технікою, з своїми стратегічними планами, з ученими. Словом тисячі, мільйони займаються одним, як більше перебити, розрушити, знищити, людей. Відчував я у свій час, в дитинстві, щось подібне, коло воював з діворою із другого села, відчувалося якесь там в тому селі неприємне. Ставши дорослим, я ходив у те ж село, для мене в уяві воно зоставалося якимось особливим, а роздивившись, скільки таких сіл на Україні, скільки мені по них довелось побродити, всі вони однакові. Однакові люди, яка людська Глупість подумаєш. Но ми діти, а може ворожнече, пуста забава, зброя просто грудки, ато високорозвинути істоти. Ідемо із школи, бавляться на шляху діти, трое дівлахів, наші ближчі сусіди, ще здаля запримітили нас, посхвачувалися, кричать на нас, прозиваються «школярі», «школярі» і бігом у двір, жалуватися своїм Батькам, що ми їх хочемо бити, то виходять до нас, починають нас напучувати, що битися не можна, ми стоїмо, виправдовуємося що ми і не збиралися їх бити, і нічого до їхніх дітей мне маємо, школяр це ж призвиско, не розуміють хоч і старі. Яка замкнутість, дикість. А потім ці діти виростають, глупими, заляканими людьми, все з підозрілістю, лякаються, того що з верха на них сипиться і виходить не люди, а отара овець.

Скільки глупоти є у людей.

Так уже гуртом, розмовляючи ми підійшли до школи, з усіх сторін, ще сходяться такі табунці, тепер уже зібралася порядочна юрба, ще і ще поповнюється. Скоро нас запросили у клас, вірніше в коридор, класів було щось зо три. В них проходить уже заняття, там справжні учні, а для нас зостався лиш коридор, но вже підготовлений, стоять рядами, нові наспіх зробленні довгі парти. Ще й не встигли окрасити. Просто ящики. Порозсідалися, я тепер держався свого гуртка, гурток наш виявився самій Бойкій, захватили саме перші парт, в першій ряду, щоб скоріше записатись. А то ще передумують, чи не встигнуть охопити усіх, і додому доведеться повертатися ніз чим. Знайомій мій, дивлюся десь уместився далеко на заднім ряду. Підмахаємо один другом Я ж на першому місці, з краю, почнуть записувати саме із мене, Я маю на це право, адже я перший узнав, і заохочував других. Но виявилось що ми прогадали, вчителька, теж молода жінка, почала записувати хоч і з першого ряду, но із другого кінця, і я міг зостатися, можливо, самим останім. Почала всеж із наших хуторян, хоч вони жили ще дальше, окремо від нашого хутора, в лісах в трох хатках, звали їх чомусь Гнидами. Ось узялася, до його все розпитує, записує, щось так довго возиться з ним, а якій він буде школяр, як він просто бешкетник, тільки но мороки. А як так буде возиться, з кожним, то пройде чимало часу.

Час проходив нудно, поглядаю на двері що впереді мене, там клас, друга група, там уже ішло повне життя, щасливі люди, їм уже не треба думати, чи приймуть їх чи ні. Заздрю їм. За двирима чутно, тиху розмову, щось там учитель розповідає, спокійно, проходить у них урок. Якби заглянути туди хоч би в щілину. Цікаво, чи скоро і я буду таким як вони, справжнім учнем, чи доживу до того часу. Но ось двері відчиняється, виходить вчителька, пожила жінка, зразу до нас, питає де тут Б. ... тобто мене шукає. Я зразу знитився, аж злякався, що її потрібно від мене. Якась морока, ось тобі і на, перебе усе мені, так і зостануся ні при чім, це саме більше лякало мене, я не знав що робити, сховатися нікуди, хіба під парту, ні тікати ніяк. Мовчу сидю, но мої сусіди зразу показали на мене – «ось він ось» – тепер вона простує до мене, пропонує пішли зі мною, мусів скоритися, хоч і неохота і жалко залишати друзів. Но нічого не вдієш, пішов. Завидить мене в цей, ще тільки но, так привабливій клас. Посадила, на першу парту, вже третього, скрізь сиділи по двоє, а я і мої нові сусіди, такіж маленькі хлопчики, вмістилися у трох, трохи прийшовши в себе, оглядуюсь, сидять учні. Більшість незнайомі мені, но он у другому ряду, дивлюсь сидить моя сестра, вона зосталася на другій рік, у цьому класі. Ззаді мене, двоє, наші ж хутірські, знайомі по полі. А біля мене рядом, той же Василь Б. стало легше. Коло доски,

стоїть дівчинка, в платячку, опутивши голову. А он також, в другім ряду, стоїть также понуривши голову, вчителька щось у них питає, видно не знають, не можуть відповісти. Виявилось як потім я узнав, запитувала якусь задачу, попала під обстріл і моя сестра, також не могла відповісти. Хоч дома я на нею дивився з повагою справжня школярка, вже два роки, а тепер і на третій перевалило. Но в знаннях слаба. І тут, уже хлопці, мої ж хуторські, підказали вчительці, що там он прийшов записуватися її брат... дуже грамотний, усе знає, так і узнала вчителька про мене, зацікавилася, і вирішила спробувати, мої знання, перевірити. Запитала ще кілька дівчаток, щось не теє, видно за літо, і те забули, співати вони уміють гарно, працювати також, це їхній хліб, а до науки мало хисту. Що їм, рік, два ще повчатся, тай підуть по господарстві, а там заміж, материнські клопоти, сімя, а школа..... запитала у мене. Задача для мене виявилася дуже проста, і Я зразу відповів, звільнивши дівчаток. Запитала ще щось, для мене і це дрібничка, видно зосталася задоволеною. Більш мене не торбувала. Я же з нетерпінням ждав перемінки, що б знову туди, на своє місце, до своїх. Ось і перемінка, я зразу вискочив і подався на своє місто, чикаючи на запис. Коли ж нарешті дійде до мене черга. Знову дзвінок, на урок, і знову вчителька підійшла до мене, забрала назад у другій клас, тепер уже мій клас: і наказала, що це моє місце, і я тут повинен зоставатися, я ще з розгубленості не зрозумів свого щастя. Мене все ще тягнуло туди, до своїх товарищів, там же і мій новій знайомий, а тут мене якось страшило, всі нові, незнайомі, чи привикну, одно важко що з своїми ми розлученні на завжди.

Мої, нові, знайомі, теж наші хуторські, но не товарищі, поскільки вони старші від мене, бачачи що я рвуся туди, в новачки, стали також угаварювати мене, тобто обробляти. В нашім класі краще, глянь ось на парти, удобні, відкриваються. Ось і місце, спеціально для чернилиці, і на парті сидять по двоє, а там, парти коробки, по чотири, чи по пять на парті, і не відкриваються, і для чорнилиці немає місця. У на он дошка. Бач яка, розхвалювали вони, та і я вже зрозумів що тут у цьому класі всеж краще, і вже сам почав захоплюватися, своїм становищем, і вже лиш, після уроків, ідучи до дому, вже з своїми новими друзями. Я повністю зрозумів, яка на мою долю випала честь. Адже подібне, не так часто трапляється, випадок, щоб хтось із нових зразу попав у другій клас, я щось і не памятаю, і в своїм селі, і по других. Як вже потім мені довелося зустрічати, з учнями з різних сіл, чи областей, та ще й на таком положенні як моє. «Були діти з інтелігенції». З освіченних родин, де батьки мали можливість підготовляти своїх дітей, а я сам, по собі, в мене нічого подібного такого не було. Я просто сільський хлопчик, і Батьки мої не письменні люди мною ніхто і не зацікавився. Я пішов чесно, просто в мене були великі здібності, тяга до науки. Протім, в ті часи до цієї справи підходили сорйозно, по заслугах, нездібних, зоставляли на другій рік, абож просто відчисляли. В селі в той час і після, я був своєрідним орігіналом. Потім уже багато Батьків домагалися, направити своїх дітей, по моему прикладу, підготовляти, її діставали для них все що потрібно було, но нікому так і не вдалося, перецигуляти мене, і в чимали визивало зависть.

Додому я повертався у піднесенному настрої, про мої успіхи, звістка долетіла на хутір, в переді мене. Виявилось, що записати встигли усіх раніш ніж кінчилися уроки, нашого класу. І всі тепер уже, нові, першокласники, поверталися в хутір, хто з радістю що вже школяр, і з заздистью, що зразу перескочив їх. Особливо, переживав свої невдачі, Сергій Од. Додому він ішов плачучи, ажде його не прийняли, не хватило кілька місяців, до восьми років, і відстав від компаній, ще на рік. На мене він просто жалувався, заздрил, якже його не прийняли, а мене, зразу ж у другій клас. Неначебто я був виноватий у його невдачі, це поскільки я помятаю, була перша зависть в мою адресу, а потім скільки подібних, випадків, зависті, ненависті, довелося зустріти мені, за своє життя. Так все наше життя, побудованно, на зависті, ненависті, злості, брихні, підлабузництву, лакействі, розхвалювання, нікчем, на плітках, пересудах, на мізерності. Той багатий, той сильний, той хоче бути і багатим і сильним, чогось йому не хватає і заздрить другому. Той має велику владу. А ось музикантом, чи поетам не здібний, і знову зависть. Є все і багатство, і влада

і сила, а з розумом не гаразд, знову зло, ненависть, і вже розумнішого себе, намагається затоптати, а той, зовсім знищити. Це часто було. Так можна добитися і влади і багатства, розум, не купиш ні за які гроші, і нічим не добешся. Одним тільки тим щоб ліквідувати його, принизити, розтоптати, убити, і тоді вже, така людина приписує собі, з допомогою, своїх бездарних лакеїв, вже і розум. Все це штучно, спекулятивно, підло, но воно є з верха до низу, за всю історію людства. Розума багато цінний над усім, но люди, маючи його, здебільшого нещасні люди, їх доля трагічна. Чибто, Сократ, Т.Шевченко, Н.Левицькій, знаменитості, но разом і, жертви. Но всеж їх місце заступають нові, і нові генії, і нову, жертви. Так одному пожити вдоволь за своє життя. Іншому, слава приходить по смертно. І як зрозуміти, правильно, я пожив і ладно, і що там буд після мене, мене це не кортить. Я буду мертвій однак. Іншому – це не підходить. Я хочу жити, і після того, як я фізично перестану існувати, но мій дух повинен жити.

Дома, моє таке піднесення не викликало особливої сенсації, но всеж зустріли привітно, як іменника батько навіть купив мені справжній пасок, як подарунок. Я до нього не звичний, і скоро в мене виманив мій же однокласник Василь М. за якусь резинову штучковину, суцільну, якою він був підперезаний, розхвалюючи що це зручниця, натягнув на пояс тай усе, не треба застібувати. Но резина не зручна, тиснула, а штани всеж спадали, і скоро її викинув, і знову перейшов на мотузочок. Після школи, знову за своє ремесло, до праці, до скотини, в поле, школа школою, а життя своє вимагає. Но тепер, уж я з радістю, подався, там друзі, і я можу похвалитися, та і для мене важно одне початок зроблений, я вже школяр, і вже мою ціль відвідувати навчання.

Школа в нашому селі була невеличка, чотирихрідка, просто велика хата хіба що виділялася тим, що була покрита бляхою. Збудована була вона ще задовго до революції, як тоді називалася церковно-приходська, тут же рядом через шлях була церква, а збоку, тобто сама школа, рядом з попівською садибою, абож в попівськім дворі, хоча піп уже тут не жив і до школи вже він не мав ніякого відношення. Но його обитація, хата, хлів, конюшня, були ще цілі, в хаті збирігалися різній шкільний інвентар, топливо, то що. Конюшня, рядом з самою школою, заміняла, різні, функції, то розміщався, якійсь там клас, чи клуб, збори, сільрада, то, магазин, все що можно тулити сюди, адже це була добротна, на той час споруда, з камення, кілька відділів, добре вкрита, та цей з ґратами у вікнах. Це в свій час було від злодіїв.

Сама школа складалася, з трох кімнат, класів, коридор, та ще учильська концілярія, вній же і шкільна Бібліотека, та різні прилади.

В цій школі, вчилися багато поколінь тут також і мої дядьки і тітки, проходили науку, і як видно, в свій час вона задовольняла потреби, села. В школі ішли неохоче, багато хто зовсім не мав бажання відвідувати її, а з тих хто і ходив, мало хто добивався до вершини, четвертого класу. Тепер з кожним роком, учнів ставало все більше, і саме приміщення ставало замалим, хоч і вчилися в дві зміни, тому доводилось використовувати, і, ту бувшу розправу, туж попівські конюшню. Так ця конюшня в селі зіграла велику роль, в наші часи, що тільки тут не улаштували і школа, і сільська культура, клуб, виставки, кіно, збори, лекції, і торгівля, і за вязницю, правила якійсь ча, то за комору колгоспну. Універсальна будівля, дарунок попа.

Раніш у таких, зайвих, запасних приміщень у селі не було потреби, звичайно церква, дзвениця, сторожка, там на цвинтарі будівля, все це священне, церковне, все це збудованно людьми, селянами, для своїх духовних потреб. Звичайно школа, також на кошти села, но і розправа, це вже казенна установа. А то все було власне, чи б то лавка, чи б то кузня, чи ше там щось. Це справа хазяйска.

Но ось почалася нова Ера. Держава, прибирала до своїх рук, потроху одно за одним, спочатку, казенне, громадске, далі цих «злосних» власників, добро попів, куркулів, а далі і все підряд і самих людей.

Так у нас получається, після революції все пішло на виворить. Спочатки, бити, громити, палити, а далі щось треба і робити, хазяювати, а з чого починати? По розумному,

не слід би того руйнувати, абож, якщо починати щось нове затівати, спочатку підготувати ґрунт, а далі і мадикувати, а в нас.. Нове життя, не удобно в ті старі розправі, сільраду устанавляти, а виходу немає. Збодував дядько хату, глянули добротна хата, і на потрібнім місці, до його, що хоч куркулем бути, знаєш де будеш? злякався дядько! Цур з тією хатою, ніж у Сибірі гнити, і ось уже на нім вивіска, сільська рада, тобто рада, селянських депутатів, трудящих, і ось вискочив якийсь мацапура, ходить по кімнатах керує, наказує, кричить, вижимає з тих селян всі соки, приїджа із центра, якась істота, з портфеликом начальство, наводиє порядок, в селі. Показує, ось дивітся, яка в нас сільрада, радянскою владою збудованна. Гордість, а дядько, тупится як і раніш у землянці, з дітьми, та цей дякує, що в Сибір не попав. А тут знову наказ, загальна, обовязкова освіта, а приміщення немає, а дітей гонять, ідіть, просвіщайтесь, в тій старій прогнівській розправі, де зимою замерзає вода, гнутся діти, майбутні громадяни країни, а в конюшні не краще, но це ще початок. Буде ще не те, скоро правда розправа поволится, та й не потрібна вже вона, зайвих таких приміщень в селі буде досить, ще будуть у у них мадикувати, усілякі причуди, поки не порозвалюються. Но конюшня ще буде довго служити, цей понині несе свою славу. Що їй тільки не довелося побачити за ці роки, якби тільки могла вона розповісти.

На другий день, я прийшов у школу на правах справжнього школяра, і зайняв своє законне місце, на перші парті, разом з моїми новими друзями так ми і zostалися сидіти утroph. На других партах сиділо по два чоловіки. Но ми як самі маленькі вільно поміщалися утroph. Нам це не мішало, жили ми дружно, сосіди мої, уже знайомій В. Б. З яким я ходив у школу, першій раз його дешо підтягнули, перевели в другій клас, хоч насправді вчився він не важно, у його не хватало здібностей. Другий Яшка Ос. вчився краще, хоч і виділявся особливо. Був він тихій, спокійний хлопчик, і ми з ним здружили. Взагалі ввесь наш клас, жили дружно. Скоро я привик до свого становища. Все мені сподобалося відношення до мене було добре, і від учнів, і від учительки, взагалі нас всіх трох вчителька поважала, ми були самі тихі і самі маленькі в класі, і не тільки по зросту, но і по роках. Більшість учнів, як і моя сестра, zostавалися в первім чи другім класі, на другій рік абож прийшли у школу, уже переростками. Я ж був самий молодший, і по знаннях скоро зайняв перше місце.

За тим перших класом, я вже не жалкував, всіх моїх друзів розбили по інших групах, а той зовсім відсіялися. Виявилось, що і з своїм першим знайомим В. Ч. Хоч і розлучилися но ще не на зовсім, зайняття, проводилося в тому ж коридорі, якій поступово перегорожували, чи б то переробляли в кімнату – клас, видно робили зараз, недоробки, що не змогли зробити за літо.

В нашому, класі, бокова стіна, також була розвалена, і її поступово, підмуровували, то спочатку невеличка дощана перегородка, далі вже вище і вище, поки зовсім не замурували. Но ще деякій час ми дивилися, що там діється, переглядувалися і перегукувалися між собою. Як видно, і тут була таж ідея, спочатку набрати учнів, а потім ремонтувати, стіни, чи перегородки. А може записувати в такім великім коридорі було зручніше, словом, я в це мало вдумувався для мене те що робили старші, все вважалося розумним. Правда: наші сосіди, першаки, складали вже невелику, тобто нормальну групу, розділили, ту першу частину, на декілька груп, і з моїх друзів, тут тільки но і zostався, мій першій знайомій В. Сидів він, як і зразу, усівся на задні парті, і увесь час, під час уроків, махав до мене кулаком, а я і йому подавав певні знаки, мов ще не забуваю його. Це забавляло нас. Но була і незручність, адже ми були майже в місті, но ми другокласники, були вже солідніші, спокійніші Люди, і урок у нас проходив тихо, спокійно, читали, вирішували задачі, виходили до доски. Словом прагнули заніматися як сорйозні люди. Там же була, галослива, вулична юрба, ще не звикша до порядку. Тай починали вони, знайомитися, з цією науковою мудростью, ще ще з азів, і всі разом в один голос кричали А-А-А, чи б то, Бе-Бе-Бе і так далі доходили до кінця алфавіта, стіна тим часом піднімалася, ще zostавалася, вверху частинка не домурованої. А там уже перейшли на склади, «ха-та на-

ша», на-ша ха-та роздавалося дружним хором, нарешті затихло, чи б то пройшли цей повний курс, чи вже замурована стіна, заблищала. Но мені ще довго дзвеніло в вухах та ха-та, і так запомнилося на довгі роки, може, що така перше вражіння, від школи, звичайно, мені в такому товаристві було б нічого робити, адже я вже добре читав, а вивчато Азбуку було б для мене, тільки на шкоду. Я б просто розлінився б, відвернуло б від школи. Почалося спокійні дні занять, з своїм знайомим першокласником, я здається розлучився на довгі роки. Но той першій день школи, знайомство, так і зостався в мої пам'яті. Той тихий пригожій ранок, теплий осінний день, і нове наше життя, і надії на майбутнє.

Дні стояли і надалі, хороші, теплі, перші дні осені. В школі також було приємно, я заглибився в свої справи. Школа моя завітна мрія, цей храм науки, в якій я ввійшов, щоб набратися знань, примудрості, і вийти людиною.

Зараз розглядаючи все своє прожите і пережите, і ті надії, і ті важкі роки життя. Що доводилося мені, і багатьом із нас пережити, і не знаєш що відповісти, якій висновок можна зробити, в хорошу, чи в погану сторону. Но всеж одно можу сказати впевнено що то були для мене самі щасливі дні мого життя, самій щасливий рік в моєму житті. Теплі осінні дні, тепло і радісно було на душі, і в мене і взагалі, в більшості, і дітвори, і дорослих, то був 1929 рік, останній рік спокійного життя, і нашої, чуть не тисячелітньої історії. Революція, Громадянська війна, потроху, відходила з пам'яті життя ставало багатшим, з надіями на краще, хоч і жили, ще здебільшого по старинці, по традиціях. Но і прагнули до нового, до кращого. Люди жили, працювали в своїм господарстві, думали, торбувалися, святкували, радувалися, чи сумували по своїх справах, вдачі, чи не вдачі. В церкву ходили, всі, і дорослі, і малі, в тому числі і ми школярі. За це нам ніхто не дорікав це була звичайна справа, іди причащайся, молися, поминай свята, неділю, всі ті старі обряди. Правда, церква, вже втрачала своє високе значення, но це не так і погано, вже піп не вміщувався у життя школи, як було раніше. Не бив учнів, не ганяв учителів. Як нам розповідали, для нас легше, в церкву ми і так ходили, і свічки ставили, колядували, щедрували, носили вседрю, христували, відвідували іордань, хрещення, справляли молодь, і Андрія і Івана Купала. Ніхто не забороняв, но і не примушував, все по охоті.

Для мене було особисте щасття, так удачно вдалося підскочити, стати на перше місце, ці і подавало мені кращі надії. Взагалі, шкільні, чи студентські роки, в нормальних умовах, саме хороші і щасливі в житті.

В класі життя було спокійне, тихе, жили, так би мовити, дружно. Правда не протів і того щоб побалуватися адже, як не як, дітвори, зокрема хлопчики. А перш визначалися між нами бідняцькі діти, сироти, без батьків.... Но це їм прощалося, навіть деяких і жаліли, у кого домашнє життя було важковате. Знаю був один сирота, бідний. Школа, йому спромоглася купила взувачку, но балуватся він не кидав, довелося за це вчительці, раз і видворити його з класу, а ми посміялися, та й годі, а все ж жаліли його.

Вчителі були, здебільшого, з тих старих, ще до революційних, непоганні люди, було в їх щось рідне, з такими як С. Васильченко, чи б то, Б.Грінченко. Вчителька наша Марія Демидовна, вже літня жінка, не сільська, десь із містечка. Но проста, хороша людина, для мене вона була, якби другою матір'ю. Скільки потім перейшло учителів перед моїми очима, деякі zostалися в пам'яті, другі лиш смутно, а то і просто стиралися з пам'яті. Но цю свою першу вчительку, я ніколи не забував, згадую ті роки, і ось вона стоїть передо мною. Як жива. Що правда, в ті перші дні, вчителі для мене були ідеалами, надприродними істотами. Мені думалося, що вони не їдять, не пють, а тільки но читають книги. Вже через кілька місяців, коли на перемир'ї, ми в класі вчинили шум, а вона, вийшла з канцелярії вгамувати нас, я побачив що вона, щось жує, а ж здивувався, он як також їсть.

Но, всеж вона була добра людина, і ставилася до всіх нас по материнські. Якось уже зимою, захворіла моя сестра, зосталася дома. Вчителька переживала за нею, і мною, передала їй баночку варення, яке в ті роки для нас було новинкою, я і не думав що можуть на світі бути, такі ласощі. Звісно у селянській родині, на таке лакомство, не вдавалися, но

не це мене вразило, а саме ця доброта вчительки. Адже скільки у неї пройшло, і зараз є дітвора, но всеж вона дорожить кожною дитиною, як рідною.

Була в мене одна хиба, за яку і довелося мені мати стичку зі своєю учителькою, просто неприємність, читання, арифметика, це для мене дурниця. А от писати, тут я шкандибав, щож зробиш, в першій класі, привчалися рік правописі, поступово, я ж самотужки. Не зумів досягнути а тут уже в другій класі, треба писати а в мене ще кривулі, клякси, відставав, хоч і були ще гірші від мене. Но всеж для мене срам, а підтягуватися, доганяти важко, і бувало вчителька мені робила за це нахлобучку, так я довго, і майже на все життя, з писаниною не ладив, то правопис, далі вже граматики, мене підводила, і так далі писанина стала моєю слабкістю. Хоч і рано почав, займатися наукою, но все ж, були і слабкість, зі мною в класі були набагато старші мене, вже деякі по кілька років сиділи. Взагалі, в той час, з чотирох класів, уже на вулицю бігає підгулює. І там, після школи погуляли, попаробкували підучилися в господарстві, і, замуж.

В нашому класі, були різні, і по віку, і по зросту, і по характеру. Но все ж в цілому було щось і спільне. Яке і єднала нас, поперше це селянські традиції, звички, одяг, всі босоногі. В хлопців, штанці, сорочки, картузики. У дівчат, спіднички, сорочки, здебільшого вишиті, кофточки, хустинки, і коси, лиш дві дівчини я помітив в платячках, і вони мені здавалися якимись мізерними, нескладними, маленьким дівчаткам, це ще нічого, но це вже підручки. А зараз, як дивлюсь іде дівка в такому платячці, аж просто відвертає, як мавпоподібна тварина. Звичайно, були ми, в соціальному відношенні, всі однакові, хоч і були дещо бідніші, дещо заможніші, но працювали усі і на це мало зважали. В класі, і перед учителем усі рівні, як діти, що правда було в кожного і з нас свої химери, особистості, причуди, і прізвіска, від батьків, чи з вулиці, абож уже в класі, пречипили, це не було обідом, це було звичаєм, хоч би і не хотілося б мати прізвіска, особливо якогось дурного, но що вдієш.

Шкільна програма, книги, методика преподавання, розповіді учителів, взагалі лекції, були більш прості, близькі знайомі для нас, і потрібні. Праця, заощадженість, дбайливість знання, все що стосувалося селянського життя, все це було основною темою. Сама книга, читанка називалася «До праці», вже кілька років була одна, і передавалася від старших учнів до молодших, може з деякими змінами. Було від нього якось привітніше, поле, ліс, огорож, річка, яблуні, груші, вишневі садок, скотина, пташки, риба, природа все це віяло якимось теплом. Приємністю, як той вірш.

Наша хата у зеленої гайочку

Край веселого струмочка, то в садочку.

Нашу хату, геть далеко люди знають

Добрі люди нашу хату не минають.

Абож. На таку, ач яку, ціп гупотню підняв, горобців, хапунців, від стіжка порозганяв, ціп підскакує лютує сніп розкиданий шматує. Простій селянській побут, а там оповіданнячко, як копати криницю. Як посадити деревце, зібрати врожай. Як мама і доня збирали грушки. Доня, не підняла, дрібненьких грушок і...

Десь лиха зима взялася,

Снігом землю покриває.

Но людям не страшно,

В літку те-то поробили.

Є що їсти, ось і якось і узвару наварили. Де це це матусю, грушечок таких, добрих набрала, А це тії каже доню, що в садочку ти минала.

Все праця, чесно, в своїм господарстві.

Не красти, не було того напущеного гвалту. Як то, труд, діло честі, слава доблесті і геройства. А зовсім простіше, і розумніше.

Було дещо і про школу, як то.

Був один школяр Микола,

раз він залінився.
 п'ять днів дома, що там школа
 Аж на шостій він з'явився.
 Тільки він ступив у школу.
 Бачить протів його
 п'ять бубличків, вище нижче
 Більше ні у кого,
 що Миколо, каже Приська
 загуляв і хочеш їсти.
 Ось і бубличків тут низка
 Просимо їх зісти.
 Всі регочуться навколо
 І пече наш хлопець рака.
 З того часу наш Микола
 Добрий хлопець не гуляка.

Абож це вже новіше.

Щось затихли в наші групі,
 Навіть не співають
 Зібралися всі до купи.
 Справи вирішують.
 Запромовця, Гнат Шкурупій
 Почав виступати, ну і недогляд в
 Наші групі, сором, і казати.

Треба нам Грубком обрати, чергових завести, про порядок більше дбати, а безладдя звести. Треба треба закричали, хлопці та дівчата і до справи швидко стати, щоб Губком обрати.

Це був початок, як і інший вірш.

Пісня незаможника.
 Не журитися, мені що не маю сімі.
 Що не маю ні хліба ні хати,
 Я піду до братів, заснуєм колектив.
 Будем разом ввесь вік працювати,
 Там зібралися ті, хто в батратсві родився
 Кого з роду не кидала туга,
 Та чомуж і мені не піти до братів
 І не взятися разом до плуга.

Це вже початок тих нових ідей, хоч ще і не сміливо, ну лиш проба, а далі вже ці «Брати» наберуть свого розмаху. В той час для нас воно ще не мало ніякого вражіння.

Було в книзі, і розділи, про Жовтневу революцію, Ленінські дні, Паризьку комуну. Які в той час приділяли чималу увагу. Першетравневі дні. Но все це ще не набрало такої сили, просто для розваги, готовили плакати, демонстрації, чи так просто на кілька днів відривалися від основної теми, і далі знову входило в свої шкільні будні.

Розмови були, здебільшого, в класі цікавими, особливо коли вони велися на вільні теми. Наприклад, як хтось там і учнів провів свої літні канікули, ось устань і розповідь іншим, що ти робив. Ловив рибу, як ти це робив, і, так інше, привчайся до розмови, вчися висловлювати свої думки, умій складати речі.

Потрібно це чи ні? Скільки у нас, з дітей, чи б то із дорослих людей, навіть освичених, не може звязати кілька фраз, чи б щось там розповісти як слід. Не вмiє мислити, спокійно повести мову. А дивися лиш нахаби, пробиваються, которі ухитрюються, завчати, ті вже заученні, шаблонні фрази, лекції, доклади, виступи, промови, все вишкаленне, сухе, яке виробилося в певній жаргон, і, то, наперед заученне, чи і просто

читається, з папірців, пустословить. А свого самостійного, особистого, немає витравлено, хіба що ляяться.

Вилися розмови на прості селянські теми. Зрозумілі нам, якось учителька розповіла нам як сушити фрукти. Звичайно в селі в кожного селянина біля хати був садок, фруктові дерева зокрема вишні, вишневі садки це гордість, краса українського села, це також частина продукти. Но сушили їх мало, більшість споживали свіжими, хіба по декуди, то на сонці, то в печі на деці, на узвар, на свята, чи б то на вареники, но по справжньому сушарнями займалися рідко хто, може не було такої потреби, чи часу бракувало. Земля, скотина, то інша справа. Тому і для нас сушарня, як вона діє, мало кому була відома. Вчителька зрозуміла це, і запитала, у кого дома з учнів є сушарня. «у нас є дома» відповів мій сусід Яша. Порадила хто має охоту, сходіть на великі перемирінку подивіться, адже Яша жив поблизу школи, і діждавшись перерви, нас група хлопят побігли, розглянути цю штуківину. Хата, садочок, ось і сушарня. Я в ній нічого не розібрав, просто в садку ямка, викладенно паличками, нічого дивного. Но заповнилося мені інше. Біля хати порався, дядько, чи б то батько Яші, в потертому селянському одягу, заросший чорною щитиною. Часто бритися для селянина було нідоного, хіба на святки, чи в неділю.

Мати запросила нас до хати, посадила нас за стіл, вгощає кавунами, розглядаю хатину і цю добру жінка. Проста українська жінка, селянка, в хустині, ще не стара, но праця, турботи все ж помітно, на її лиці, видно зморшки. Вона з любовю, з добротою простої жінки дивилася на нас, на своїого сина і його друзів. Ось синок пішов до школи вчиться, непогано, має собі друзів, однокласників, дай бог, вийди з його колісь і учена людина, для матері радість. Хата була чималенька, но старенька, під соломою, просто, Шевченкова хата. Долівка, земля, піч, припічок, лежанка, лавки, стіл, старенькій без скатерки. Все своє саморобне, а там хлів, клуня, комірчина, садочок, селянська іділія. Як то. Нашу хату геть далеко люди знають, і... нашу хату не минають. Щирість, щедрість, гордість українця. Згадаю не раз, цей час, як живе встає перед моїми очима, кучка хлопят за столом бовтаючи ногами, наминають червоні скибки кавуна, з краю стола сидить, ця щира жінка, поглядує на нас, припрошує, радість, і якийсь украдливій смуток, криється в її устах, від праці, чи вже щось важке відчуває її серце, віщує недобре. Так, важка доля спідкала цю сімю.

Урок закінчився, скоріш до дому, до праці, школа школою, а працювати потрібно, тут школа уже відходить на задній план. Перш за все господарство, це життя. Тому прийшовши з школи, попоїв, і до роботи, в полі, з книгами возитися ніколи, в робочій час, є вечір, є неділя, є святки, непогожі дні, тоді і займайся наукою, або чекай пізної осени, зими, тоді.... А вечерами, чи б то в святки ще й погуляти хочеться, тому і важко було вчитися посправжньому, і не диво, що багато, сяк, так тягнулися, а то і просто, кидали школу.

Для мене, наука давалася легко, і те що я зумів за ті, вільні зими, усвоїти, була велика охота вчитися, а надто хороша пам'ять допомагала. Я бистро схватював урок, запоминав, ніколи не зубрив, читати я любив і в полі, біля скотини, цим я ще наверхстав. А вечором, дома, задачі, также затрачав на це мало часу. Хлопці здебільшого в полі, ну а дівчата, для їх домашня справа, в огороді, в хаті, біля посуду, а там вулиця... Це також необхідно, чи вже старші хлопці, пасти скотину для нього вже негоже, він тягнеться до землі, до господарства. Якщо є йому заміна, менші брати, і далі та ж вулиця, парубоцтво, також потрібно привчатися. Книг, було обмаль, підручники діставалися через школу, і, випускали їх обмаль, доводилося користуватися одним підручником кілька учнів, або діставати, на стороні, від старших, хто вже пройшов цей курс. Других книг, художніх, також було обмаль, і діставати їх було важкувато. Шкільна бібліотека, мізерна, а то і зовсім ніякої, в книгарні можли щось і було, но на це потрібно було гроші, а ними не розкидалися. Хіба що в когось на руках, дома зберігалися, там можна було ще подекуди розжитися.

Ручки, пера, олівці, резинки, чорнило, тощо також проблема, діставалися здебільшого через школу, по видавці, а то як нагороду, за ... успішність. Зайвій олівець, чи перо, ручки а можна було зробити, просто з палички, а перо привязати ниткою, чорнило, робили то із сажі, то з трави, а більшість із хемічного олівця. Но надто важко було з папером, з зошитами, знову, видавали у школі, і дуже в обмеженій кількості, а де ще візьмеш? А як згубиш чи спортиш? Хіба що вхитралися, діставати чистого паперу, здебільшого гробого, з якихось обгортки, з них і мадикували, щось подібне зошитів, графіли, це було багатство. В мене так на все життя зосталася жадність на папір, чистий, хоч його, було потім досить, стоїв він копійки, а то і так десь у канцелярії, можна набрати його скільки хоч, а всеж, попаде під руки, чистий аркуш, а той зошит, ховаю його, бережу, як той Плюшкін. Привичка. А гляну на теперішніх, дітей, школярів, візьме чистий зошит, сюди, туди, і викинув на смітник. І не раз, в мене аж зжимається серце, особливо, коли загальний зошит, так нищать, а я ж його, в ті часи і в руках не мав. Тільки що подекуди бачив, у когось там, багатство. Хтось там, скаже, дурниця, все це стоїть копійки, но всеж папір є цінність, а подруге, привичка заощадженості прививається з раннього дитинства, як і все інше.

Глянеш зараз, скільки добра пропадає, багатство, хліб, різні матеріали, топчемо під ногами, а там, і різні продукти, і виробы, і сама природа все стало, для усіх, байдуже. З друзями, справжніми товарищами, в мене були не погані відношення, но всеж не особливо, зі своїми ровесниками. Я в якійсь мірі, розійшовся, хіба що, після школи, но вже не те, мої однокласники, старші від мене, вже поглядували на вулицю, і хоч в класі я був рівний, а на вулиці вже не рівня. Дружив, з Васильом Б. він був сусід по парті, і дома, через три хати, но дружити було мені з ним важко, він був глуповатий, та ще і батьків синок, мазунчик, і дещо не так, хтось його зобідив, завжди батьки вмішувалися в цю справу.

Якось ми, гуртом, хлопчиків, пішли у ліс з кличанням, наломали, несемо, хтось із хлопців, старших, і подрочився з ним, потягнув за гіляку, що він ніс на плечах, Вас. зразу кинув, і побіг додому, пожалівся батькам, і чомусь, на одного мене, може що я був ближчий сусід, а на тих побоявся сказати, щоб потім вони йому не віддячили, і хоча він, був і старший від мене, і ростом більший, но батьки взялися за мною ганятися, накрутити мені вуха, і мабуть з місяць мені доводилось, обходити, їх хату, або, давати дряпака, вони ж полювали за мною, все таки його батько, зловив мене. Но вже пройшов час, не бив, а тільки так словами, дав мені нахлобучку. Мій же батько, в такі дрібниці і думки вмішуватися не мав, і для мене це було не ловко, тому і дружби такої з ним, спільного чогось, не могло бути, та і не тільки я, недолюблювали його, за це і другі хлопчики.

Був ще близькій мій сусід, через хату, і однокласник, Гриць. Як його прозивали Біда, він був старший від мене, но і ростом його вигнало, он яким, но із ним дружба, не особливо вязалася, до вулиці він не мав, хисту, більше до їжі. А так був трохи, недотепою, не особливо розвинутим, як і буває в «великих» людей, ростом удався, а розумом, так-сяк, не повороткий, з ним я бувало і дружив, а то і заводили сварку. Абож, бувало часто, він жив у свого діда в Кушах, і зним ми тоді розходилися.

Стояли теплі осінні дні, Осінь, Щедра, Багата осінь, Щаслива і Остання така осінь, і для мене і взагалі остання Осінь.

До пізньої осені ми були зайняті в полі. Дощі, холода, приносили нам чимало неприємностей, но це вже було щербаті дні, в шкільні дні по пів дня, но в виходний.... А всеж вечором було більше вільного часу. Дома все проходило як і раніш, працювали, ось закінчилися жнива, позвозили, в стіжки, тут і молтьба. В когось там була молотарка, ходила по дворах, гуртом сусіди, за один день, закінчили, там оранка на зяб, сіяли озимину, готовилися до зими, підходили, святки, храм. Батьки ішли, гуляти, десь в друге село, то в одне, то в друге, миж із сестрою зоставалися дома Господарювати. То вже збиралися в нас, для мене це веселі дні, скільки розмов, та і гостинця одержиш. Батько як і раніше любив випити, і побитися, но мене вже менше чіпав, всеж таки, я заслужив честь. Самі ми

вже перебралися в нову хату. Покищо одна половина, друга ще повністю не закінченна, но всеж уже було легше.

Інкони батьки, ходили в школу, на батьківські збори, за мене від учителів, були хороші візови, і це було їм приємно слухати, і мені шана. То в вільні часи, на сільські збори, то до хати-читальні, абож на виставку, потроху втягувалися до культури, тягнулися так би мовити за нами. А особливо мої успіхи, підбадьорили їх, це слава, мати неписьменна, но її брати, мої дядьки, всеж піднялися високо, може і мені, її рідні вже дитині вдасться, вийти в люди. Батькові також це подобалося, хоч він був здебільшого під чужим впливом. Раз хвалять мене, чи б то, когось, там значить це і він підтримує. Лають, і він лає. А раз мене поважали і люди, і в школі, і дома мати, значить я і є хороший.

Поважали мене, здається більше других, мати. Я був тихий, спокійний, чесний не умів брехати, викручуватися, а відверто, іще був, якійсь хворобливо-бідний, як говорила мати, жовтий, с слабим апетитом, и тепер і мої успіхи в школі... Но вийшло не то.

В ті роки люди були прощі, більш щирі, дружніші, не розбиті, не зацьковані, не перелякані і не розбещені. Було багато відсталості, но більше порядочності. Менш освиченності но більш тієї примітивної культури, більш привітності, і між собою, і до дітей. Хоча з хуліганями, чи невігласами не церемонилися, а любій дядько може вуха намяти. Но це було скоріше на користь, і ніхто на це не міг зобідитися, ні діти, ні батьки, щоб виростали, людьми. Село повинно жити і берегти свою честь.

Ходили ми в школу, з кілометр, чистим полем, неподалік, нашої стежки, був людській баштан, стеріг його дідусь, ми здається, не знали про баштан чи просто, не заглядували на його. Но дідусь сам напросив нас, приходим раз, виносить він нам, дарує по кавунчику, угощає. Звичайно, за кавунами тоді не було такої зїжі, в кожні сімї, був свій баштан, і дома, в огороді, і кусочок у полі, і восени особливо, хватало, і кавунів і динь. Но це був гостинець, ми подякували, но на другій день, уже самі підходимо знову пригощає, і так день, за днем і видно вже дідусь не дуже радий був таким гостям, що вже знахабніли, і то ховався від нас то утікав. Окрім, баштана, були в нас іще лакомства. Там росли, грушки дички, а в основному глід, в посадках було його досить, і ми наскакували на його, як горобці, хоча і одяг, доводилося, псувати, в колючках, і до самої зими нам хватало цієї фрукти. Дома же в нас, окрім вишень нічого не було, но ми ходили в Кущі, до дідуся, там були грушки, сливи. Особливо, красувалася, одна велика груша. Скільки її років було невідомо. Батько, казав, що ще був хлопчиком, а вона вже була така як зараз. Скільки на ній груш було, но тільки біда що дички, культурного, дерева, як яблунь, груш, в селі було мало, чи не знали, чи не хотіли зацікавитися. Так же і помедорів, майже не знали, зато, огірків, капусти, моркви ...

Ще одна подія, важлива, прокотилася в той рік. Вірвалася вона з гуркотом з димом, з спецефічним запахом, в наше тихе сільське життя. Загуркотіло і розбуркало нас. Всі люди, хutorяни, вискакували оточили, ці сталні, чудовища. Трактора, абож, їх звеличували тоді, сталний кінь, і довго гуртом проважали їх. Я записав тоді у свій щоденник, 8 Фурдзонів, і два Штоки. Но скоро привикли, і деякі наші сосіди, стали самі тракторістами. Правда, до техніки, ми трохи звикли, і до усього, адже, рядом ходили поїзда, а також, біля нас по Скарбівецькому шляху, по економіях, проїжджали паровики, якими радгосп і орав свою землю. Була ще технічна новинка, це літаки. З'явилися вони в нашій місцевості нещодавно, проклали трасу – Київ -Умань. Для нас він був чудом, хоч бачили його здалека, чуть більшим від ворони, но гуркіт, шум, притягував нас. І бувало рано так хочитися спати, а тут уставай, ілоплан летить, і важко вставати, і, всеж кортить подивитися. Новинка була, і велісопед, хоч він і був уже в деяких сільських людей, но всеж, да жити в замкнутості, все нове цікаве. Все більше, я втягувався в шкільне життя, домашні роботи, відходили, вечора ставали все довшими, і я вже міг, устигати і робити уроки, і займатися читанням художньої літератури. Те що міг дістати, підручники, і свої, і зі старших класів. Я вже перечитав, по кілька разів. Читав, і таких, як Б.Грінченко, М.Хвильовий, В.Виннеченко

М.Вовчок та і інші відомих і не відомих авторів, також і ноземних авторів, дещо знав. З російським письменством, я був, зовсім мало знайомий, абож і зовсім нічого не знав, хіба що дореволюційний «Сеятель», ну церковні книги, та ще попадали якісь обшарпані, випадкові, вони мені були і не цікаві, і в них я нічого не міг зрозуміти. За класиків, я майже нічого не знав, а сучасні не читав. Література ділилася на кілька груп. Звичайно, іноземна, це більш класики, як Робінзон Крузо, Гулівер, тощо. Дореволюційна українська література, це була справжня, і зрозуміла література, теж, селянське життя. Після революційна, попадалася різних видань, і ті що видавалися, в час центральної влади, і пізніше, памятаю книгу, про Григорєва, як видатна особа, згодом перероблений на бандита, також подібні йому. Після революційна, сучасна, знову, ділилася, на три частини, перша це революційна романтика, Захоплення, Ентузіазм, Боротьба, наша кров вперед, все це змальовувалося як щось ідеальне, живе, тут відзначилися такі як М.Хвильовий, М.Ірчан, В.Блакитний, та різних дрібних авторів. Друга, спокійна, поміркованного напрямку, це ділове життя, село, проблеми. Тут не було тієї зухвалості, а розумний вихід, це мені більш за все подобалося. Були і ті що рвалися, знову добою, як то, ми чекаємо на остане, коли захід увесь повстане, тоді підем помагати, розбивати панські ґрати. Це хвальковата, задиривість, тяга до світової революції, згодом вона, ця течія і вийшла на перше місце. Були підчас і історичні, но все було українське, історія України, Українські національні герої Наливайко, Залізняк, Хмельницькій тощо, но в чисто національному, а не в московському дусі. Також і революція, червоне козацтво, Примаков, знову те що стосувалося України. Погані чи добрі вони, но наші, Григорєв, Махно, Котовській, словом Отамани. З правителів, знали ми Леніна, та ще Троцького, а в основному, признавався, наш українській уряд, як то Петровській, Чубар, Косіор, Скрипник та інші за них ми знали, і зі слів, і з підручників. З московських вождів, я нікого здається і не памятаю, абож, не цікавився, хто він, нам він чужий. Но скоро, Ленін набирив сили, а за ним Сталін, і все розпотрошилося, зосталися одні вожді, то піднімалися, то падали, а за ними, їх підручні вождята. Як то Ворошилов, Буденний, а там Чапаєв, Щорс, старі відходили, заміняли їх нові, і пішло перебори одні за одними. Були в ті часи Органи Письменників, чи що то, як то «Гарт», «Плуг». В той час я цікавився ним, згодом усе змішалось, нашуміло, накричало. Десь там вишкребло того недоробка Островського-Корчагіна, і затихло. Наближались жовтневі свята, і наші уроки вже переключилися на цю тему, революції. В підручниках уже в основному, все було присвяченне тим ще не так далеким подіям, підготовка повстання, Ленін, Ленін, взятя Зимного палацу, під керівництвом Антонова-Овсієнка, про Троцького вже не споминали. Сталін, також ще не достиг того розмаху, інших діячів, майже не згадували, одні старі Ленінські, вже скочувались до низу, другі, нові ще не піднялися. Правда, дещо за українських урядовців, та військових дещо згадувалося, та ще правда, Фрунзе. Словом робив усе Ленін, а як саме, з ким, хто робив, ким він кировав, хіба ще матроси, солдати, робітники, на чолі з Леніним, от і все.

Далі готовилися і практично, малювали плакати, на старих газетах, прапорці, вивчали вірші, урочисті збори, перед святкові з виступами, мене також підготовляли, виступити у місті, у двох з моїм однокласником, розповісти вірша на сцені. Це мене дуже непокоїло, я був надто несміливий, і нездатний виступати перед людьми, навіть у класі, а тут в клубі, перед дорослими, і міг осрамити і себе, і вчительку. За що я більш усього боявся. На щастя, мій напарник не з'явився, і хоча наша довгоденна треніровка, пропала марно, я всеж був радий, зняв із себе цей тягар, і зоставшись чистим. Та й самі збори, проходили в цій же конюшні, вяло, без інтересно, сіро, як і сама погода. В той вечір, мрячно, і не справило ні на кого, це урочиство, ніякого вражння. Тільки що марно час загоїли, протопали туда та назад. Взагалі, для людей, навіть для школярів, ці зборища мало цікавили. Навіть для учителів, не дуже воно потрібно, хіба що змушенні іти, по службу. Но на саме свято, тобто, 7 листопада ми всеж повинні зібратися усі до школи, день видався пригожий, теплий, і зібралось нас чимало, можливо, усі учні. А що ж далі

робити? Яким чином відзначити цей, «Великий» день, придумали, демонстрація по селу. Но щось треба було і ще робити, музики не було, пузирів, і плакатів, також ще не знали. Партретів вождів, ще не дійшло, мітінгів, трибуни, також, дорослі не цікавилися зовсім, цим видовищем. Зато ми, в супроводі вчителів, марширували, по майже, безлюдних сільських шляхах, з криком під команду «Ганьба тим батькам, що не пускають своїх дітей у школу», і далі «Слава, слава». Но виходило якось не дружно, і не складно, один кричав «Гальма тим батькам», інші «халва»..... . То ще щось придумували, чи б то перекручували, а «слава» переводилася, один кричав «Сава» інший «Сала», виходило якось смішно, і мабуть, не дуже зрозуміло було людям, хто прислухався до нас, що ми гвалтуємо, і чого ми добиваємося. Раніш парубки ходили юрбою, зокрема по селу, і кричала, «Каната», або «передай канат»... через десять хат і на якусь там дівку, що батьки, держать дома і не пускають на вулицю. Ябо щось подібне тому. Но то було сільські звичаї, традиційність, витівки, жарти, вільних гуляк, а це похоже на блазнівство, глупосте, яка потім, всеж увійшла в систему. Свого рода, традиційність, як і багато інших, подібних явищ, глупих, нікчемних, пустих, яка скоріш, принижує, ніж підносить людину. Ось подібні паради, демонстрації, проходять в столицях, в містах, містечках, ідуть коли, школярів, дорослих, робітників, службовців. Плентають ногами, спотикаються, на тибунах стоять вожді, вождя, та різна наволоч, вітають, кричать, єдність. Но втой же час, одні других ненавидять. Як злійші вороги, може це примириння, хоч на цей день? Ні. Ніхто не хотів би іти, гайти час, а вдумавши глибше, з здоровим глуздом, як ця людина, ця маса людей, принижує себе, штучно, робить із себе, бидло. Ну нічого не вдієш, треба іти, мусиш а то ... а вдумуватися, мислити, ми вже давно відвикли. Хіба що, ось іде, здається порядна людина, а в думці, як прожити, як завтра дістати, чи украсти, там на роботі, хлібину, чи якусь тобу зерна, тощо. Якби завтра мене цей начальник, не вилаяв, чи не вигнав з роботи, іду щоб не розсердити начальника, всеж буде скидка. Для мене це, була перша, і пожалуй, остання демонстрація, більше я в таких прорцедурах не вчастував. Що правда, в ті роки, хоч і не придавали цьому, ніякого особливого значення, но всеж у людей, ще була якась віра, віра в революцію, віра в радянську владу, в уряд, в майбутнє. Далі все воно, хоч і поверхносно, стало Традицією, но в суті справ, духовно, згнило.

Інша справа, наші народні, абож, як їх зовуть релігійні свята. Насправді вони мають глибокій корінь, в наші історії. Ще здавна, люди, повинна жити, працювати, відпочивати, радуватися життям, веселитися, відзначати певні дні, не ті, народження якогось вождя, чи як цей вождь, захватив владу над ними, на їх крові жирує, а ті, дні народження сонця, весни, збор жатви, Різдво, Новий рік, Стрітєння, Блановіщення, Пасха, Тройця, Івна-Купала, Спаса, все це має свої природні причини, і все визначенно, вироблено в певні дні, за довгі тисячоліття і розумно. Осінь збір урожаю, кінець роботам, відпочинок, підсумок своєї праці, добробуту. Держава, може мати свіє національне свято, окрема людина своє, а село, своє свято, храм. А релігія, тільки но зробили розумно, що не відкинула, а сама пристосувалася до народни звичаїв, злилася з ними. Дала йому певний напрямок. Так, наші народні свята це і відпочинок, фізично, духовно, це радість. Різдво, колядки, співи, на вулиці, в церкві правитєся, приємно, Пасха, гуляння, Тройця, Зелені свята. Памятаю в ті часи проводи на цвинтарі, краса, сам цвинтар, це величезний сад, адже кожний саджає на могильці своїх близьких, якесь деревце, квити, Барвінок, тисячі могилок, тисячі дерев, і все в квітках, хатина, сторожка, має своє місце, і хрести, хрести, Батюшка править молебень, в саду роздаєтся голос, спів, віддаєтся луною, все урочисто. Потім, через кілька років, прийду гляну на цей цвинтар, де лежать наші рідні, предки, пустир, ні одного деревця, ні хрестика, ні сторожки, ні огорожі все вирубанно, сплюндрованно, затотано, пустили скотину, вівці, затоптали, розмісили могилки, сира пустота, чи оживе це коли небудь.

Ідемо з школи, сьогодні Різдво, Колядка, нас дві групки школярів, покищо ідемо разом, далі розділимося, ми на хутір, ті в другу сторону, на яри, дівчата, хлопці, ось один із

групки направляється до хати, ми гуртом за нею. Дозвольте колядувати, колядуєте, просимо, колядуємо, співаємо, поздоровляємо Господарів, славимо хреста. Пісні гарні, і співати ми вміємо, полилася пісня, а там чуємо, вже на другому кутку, на третьому, розділяємось і ми на дві групки, ті пішли в своїм напрямку, в другу сторону, і вже два хори. А там чуємо вже розлилося по всьому селу, а там чути і в дугому селі, в третьому, по всіх селах, співає уся Україна. Якби хтось тихо пролетів у той вечір, над нашою країною, яке б у його враження склалосяб, цікаво, це країна піснів, хто памятає ті часи, той не забуде, зараз хіба що якійсь п'яний, закричить, і все тихо, пусто, як у концтаборі. Хіба, що в свято, промарширують перед своїми вождятам. Як у концтаборі, там хоч нам доводилося, так же, марширувати, перед тими, фюречиками, но ми хоч розуміли своє становище, і ті, і ці плювали на нас, но там це.... Ну що ж ішли з роботи, команди, а тут свято, срам і заливає його горілкою. Потім, стали присікати ці свята, доказувати, що свято, не повід для п'янки, а там і бійка, поглянеш у книги на малюнках, раніш б'ються, – а зараз всі ходять з книгами, культурні, он яке лихо приносили ті свята. Якби зараз, так п'янствували, та билися, чи хуліганили, було б дуже добре. Читав я в той час Маяковського песу «Клоп», про Ваську хулігана, що пив і курив, та ще матюхався, і он десь попав у підвал, заморозився, і відкопали його через п'ятдесят років, в наш час, тепер уже люди, всі ідеали, а його возили в клітці, як допотопного звіра. Якби дійсно так було, вийшло б навпаки, ось де п'янка, і хуліганство. А наші святки, це дійсно привід для п'ятики.

Осінь, пізня осінь, висне небо синє синє та нете, світить та не гріє сонце злоте, потом дощі, мокро. Далі сніг, сніг перший сніг, сніг на шапці, на кожусі, і за комірком і в вусі, зима вступає в свої права, Миколи, Катерини, Андрія, святки і далі Різдво.

Зимою, я як і раніш, а зараз особливо відвідував свою Бабусю, вели свої розмови, відвідували церкву, пригощала мене, як рідного онука. Я вже також дещо розумів, з книг, розпитував у нею, про життя, про кріпосне право. Памятає вона його, но мало, тоді була вона ще маленькою дівчинкою, пітім на старість, довелось знову познайомитися з ним, но тільки інші формі. Ленінські дні. Саме тріскучі морози, невесело. Прижска комуна, тоді її надавали велике значення, знову урочисті збори, – діти, дорослі, читання віршів.

Скоро весна, за зиму я устиг багато чуму навчитися, і у школі, повністю освоївся, і дома чимало прочитав різних книг. Життя моє як і раніш проводилося на печі, но зате вже школа, дорога, зимові морози, метелиці, привчали до життя. А дорога була порядком, три кілометри, притім кілометр полем, а зими були сурові, хурделиці, заноси, грязь, і важко, і загартувало нас.

Ось і проходила зима, ставало все тепліше і веселіше, тане сніг, весняні річки струмочки, «Шум ходить по діброві...» а там і стежечки, травичка скидай взувачку, скоріш босяком, і он синичка співа «Кидай сані, бери віз». А там уже і в поле, в класі стає вже нудно, на волю, скоріш, нам в цім відношенні, ішли на зустріч. Часто ходили на Екскурсію, в ліс, в поле, а то і роботу знаходили нам, садити дерева, по ярах, та кручах. Що правда, наслідки нашої праці, виявились марні, потім, пішло... прахом. Но хотілося, самостоїно волі, скоріш би закінчувати школу. Що правда, пів дня, ми вже на волі, но ще привязанні. Ось і кінець школі, на ціле літо ми вільні. Правда ще один день, треба будо б сходити, в школу, а бо ж, просто зфотографуватися всім класом, сестра пішла, но мене батько задержав, потрібно було пасти корову. Так і зосталося памяті, сестра розповіла дома, що мене довго чекали, вчительці хотілося здорово щоб і я був. Адже я був любимцем, і не вийшло, і мені було жаль. У сестри вже дві фотографії, а у мене ні одної. А на остані фотографії, навіть «чужі» діти, сфотографіювані, батьки учнів. А я, з першого, зостався останнім.

Ой наступала та чорная хмара. Пройшла весна, наступило літо, кінець школі, учбовій рік, перший мій щасливий рік, і останій. Розставшись з школою, я знову зайнявся своєю справою, скотина, поле, друзі, ті старі друзі, знову разом, всі ті шкільні хлопоти, на якійсь час вивітрилися з голови. Річка, ліс, птахи всої заботи, все теже, безтурботнє дитяче

життя, праця, співи, гулянка, природа. Тройця, ходим по кличання, по чепчик, прикрасити хату. Вечером погляниці на небо, передсвяткове небо, яке воно прекрасно, переливається різніми кольорами. Все хороше, здається все ішло добре. Но zarazом відчувається щось непокійн, на сонце, потроху находили хмари, щось непокоїло людей, зачіпало воно і нас дітей хоч і були ми ще в таких роках, що тільки бавитися, гуляти тай усе. Но лихо, громадске лихо, народне, не обходило нікого. Пропоминаю ті пройденні роки.. хоч і життя моє було надто коротке і знання в житті, були надто обмежені, но багато чого довелося взнати. Мало-помалу життя просувалося уперед, рани заподіяні двома війнами, Світовою, та Громадянскою, потрохи почали заживати. Правда багато, було, дечого, втрачено, сили підірванні, багато було ще не виліковано. Но і не все ще було втрачено.. Ще і з розумом, удалосяб поправити, і можливо розвиток суспільства, пішов би більш правильним шляхом, і вже із того що довелося пережити, випробувати узяти якій то урок.

Як по дурному, побудовано наше суспільство, особливо це замітно в нашому 20-му віці, і зокрема в нашій державі. Вирішувати проблеми, насильством, зброєю, війнами, терором. Війни проводилися із давніх часів, також не розумна ідея, но всеж було якто просте. Навіть татаро-монгольска навала, багато нашкодила, в економічному відношенні, топтала, плюндрувала, знищувала, но не вмішувалася в душі людини, не навязувала своїх ідей, а була більш терпіма в духовнім відношенні, но головне, не знищувала природи. Природа зоставалася живою, людство відродилося, окрепло. Як не важкі були часи, як не важко нам згадувати про це. Но всеж людина в якійсь мірі, була вільніша, хоч битися, ну щож війна є війною, хоч утікай, шукай нових земель, дорога відкрита.

Далі, бували війни, захвати території, землі, грабунки, поневолення, рабство. Но всеж не в такім масштабі. Щось ще зоставалося в людини, при тім, то були часи рабовласницькі, чи б то середньовіковья. Вік варварства. А в наш час, коли пройденно, вивчено, переглянуто, як історичній досвід, з його недістатками. Коли все має якусь державну організацію.. свого рода, цивілізацію, масу освічених людей, кругом, кордони, держав. Зброя не палиці, не луки, і не шаблі, не рукопашні схватки. А зброя, високої техніки, масового знищення, і для людства, і для цивілізації, і для усієї планети, для природи, її багаств. Колиж то люди стануть нарешті розумнішими, виходить якійсь парадокс, з однієї сторони, людство добивається, високої культури, техніки, а для цього потрібен розум, з другої, виходить навпаки, чим дальше, тим більше людство втрачає здоровий глузд, і самі собі риємо могили. Ні. живими закопують себе, і стогнуть, волають під цим непосильним тягаром.

Російські царі, Австрійські, Німецькі, імператори, та і інші правителі, всіх тих організованих блоків, та Антант. Думали вирішити свої проблеми, війнами, насильством, тюрмами, захватом чужих територій, підняти дух нації, подавити революційні ідеї, оздоровити, чи укріпити своє становище. Но результат, вийшов зворотній для них самих, для мільйонів людей, переможаних і переможців.

Мільйони жертв, загубляного життя, руїни, плюндрування, мільйони сиріт і старців, всі озледеніли.

Переможці, взяли свою контрибуцію, за людську кров, гроші, золото, виграш, вийшло ще гірше...

І так, один другого грабує, зверху до низу, вся планета, на грабунках. Рухнули імперії, зникли і цезарі, Російске самодержавство, втопилося в крові, і, захлинулося.

Генерали, адмірали, начальники, замість чужої території, втратили свою, і власність, і, Батьківщину, за яку вони гнали в бій солдат.. Щоб подавити неспокій мас, самі були роздавленні. Щоб завоювати собі, якесь право, ввійти в історії, були викинуті на смітник. Подавляли ті передові ідеї, революційні ідеї, визвали бурю. Вседержавну, масову різню, яка переступила всі межі. Небувале в історії лихоліття, і саме невдачне з усіх Трагедій людської історії. Все пішло прахом, і те старе, з його негативними, і позитивними сторонами, а також, і всі сподівання, на майбутнє, мало-мало, людяне.

Так історія робить під час злі жарти.

А що буде потім?

Ленін і його прибічники, назвавши себе партією, на руїнах Царської імперії, задумали створити, нове життя, ще небувале в історії, ідеальної Гармонії. Свобода, рівність, Братство, щастя і добробут, Матеріальні Багатства, а вийшло мир, земля народу, фабрики трудящим і т.п. Но... братовбивча війна, різня, вже не з німцями, а поміж собою, і Багаті і, будні, рузали, вбивали, грабили один другого, кілька років. Знову мільйони жертв, сиріт, і руїни, та злидні. І не тільки кілька років, і на цілі десятиліття, а може і сотні, кінця не видно. Вопіюще нерівність, насильство, бескінченні руїни, несправедливість, злидні, злоба, ненависть, замість єдності. Єдина думка, єдина ціль, знищити як побільше, людей, замість старих Богів, вискають один за одним цілі серії боженят, і все ціль, збудувати нову споруду, Комунізм, виходить щось подібне Вавілонської Башні. Все валиться, руйнується, змішалися і мови і уми, вийшло Вавілонське столпотворіння Величезний концентраційний концтабір, замість царської Тюрми народів. Вся це Велечезна державна машина, зїдає все що може і розростається в Тереторії, а всередині все більш загнивається.

Старих царських велмож, стару бюрократію, замінили нові, ще більш невігласи і нахаби, безнравственні хапуги. Мільйони жертв, мільйони сиріт, босяків, блотних, п'яниць, дегенератів та ледарів. А в свій час все це вилетить в помойну яму історії.

Ось як діє бумеранг. А чи кінець це всьому цьому. Мабуть ще хватить не на одне покоління. А який буде кінець? В царській Росії, було важко, душив режим, но всеж було більше вольності, була приватна власність, було легше в матеріальному відношенні. Була і духовна свобода, і та церква, і ті традиційні звичаї, свята, були організації союзи, більш незалежності, вільнодумства, всеж щось було, і те розтоптали. І не знаєш кого звинувачувати, но всеж сліт би заповнити цей урок історії, но все проходить, і нікому немає діла. А скільки ще доведеться пережити, всякого зла, самодурів і самодурства, старих царів, і нових богів, чи б то, вождів, бісів і бісенят. Важко, дуже важко довелось пережити нам, згадаєш просто Кошмар.

Так нікому урок той і не навчив. Все теж продовжується, блукаємо в темряві старі люди, чи б то, ще не такі і старі, ті що пам'ятали старі часи, що життя, перед війною, було непоганим, за кріпосне право, потроху забували, молодші люди, його зовсім не знали, вже появлялося більше одягу, різних побутових, господарських товарів. Но ось війна. Важко, но... за нею революція, Громадянська війна, руїни. НЕП потроху оживив. Все здавалося ішло на краще.. Ми жили вже в нові хаті, ще трохи недокінчена, но всеж, на той час непогана, стара пішла під хлів. В нас уже було дві корови, своя тяглова сила, більш молока, більш гроші, а там і телятка, знову, гроші. Наші сусіди, також потроху піднімались на ноги. Яким живши недавно в землянці, вже збудував собі також нову хату, в того, вже коровка, а більш завзяті господарі, мали і коні, клуні, той січкарню, а той свою молотарку, а той швець чи кравець, тесляр, люди пристосовувалися до життя, хто ішов на роботу в місто, чи на економію, заробляв грошенят. Тай у торгівлі, ставало краще, появлялися, все нові товари. Як що зрівняли, становище, те і після другої війни, то різниця була велика, то було життя, а то нещастя, всенародне лихо.

Дитинство, саме щасливе період, в житті людини, якщо що воно, в якійсь мірі в нормальних умовах. Як писав Шевченко, молодсь лихо, якби то вернулось, проміняв би долю що маю тепер, так. Но лихо, лихові різне. Було в нас в ті роки, дитинство.. бахато і хорошого, і досить труднощів, но всеж якоесь легше, проходило, абож, погане скоро забувалося. Теж, сонце, поле, річка, природа, вся краса, і теж село, люди. Но вже щось насувалося грізне, нове страшне Всенародне Лихо.

Ось заговорили про ті, Сози. Ще перед тим я чув розмову, між батьком, мати радилася, переживала, будуть забирати, усуспільнювати землю, щож робити; говорили понатикати на полі, своїм полі, якогось деревця, тоді не зачеплять. Це було б, як би левада, но скоро зрозуміли що це нічого не допоможе, землю заберуть, знову морока всупати в Соз, чи ні. Далі бачать, що круть-верть, ніде не дінешся, треба вступати, колотилися люди,

паніка, то подають заяву, то забирають, то назад розбігаються, ні нічого не вийде, ніде не дінешся. А далі вже і соловками пахне, розкуркулюванням, мусиш, як хочеш цілим бути, і ти, і землю заберуть, і ти полетиш у Сібір. Но скотина, інша справа, це рухоме, почали збувати, продавати, різати, обідалися мясом, в селах, в містах, по всі країні. Наїдалися останій раз. Кинулися відбирати, спочатку зерно, наклали скільки то здати, здав, знову наклали, не під силу, забирають скотину, а де діти її, зганяют в одне місце, в якійсь табір. Вівці, свині, голодні, топчуть, розривають одне другого, дохнуть, вивозять на свалку, в ярі, кругом падолі. Потім, зерно пішло під ряд з усіх, вишукують, везуть червоні валки, но скотину продовжують вирізати, і багаті і бідні, ховають, закопують, і зерно і мясо. Шукають, забирають, трусять, судять, винюхують.

Зразу ж анікдоти, пішли, зарізали в одній сімі, бичка, наїлися, а те закопали, сховали, приходить комісія, ткає хлопчика в живіт, він у його як барабан, «о пуп, наївся круп» «А може бицини» відповіда карапуз, «А де ж та бичина?» «а в собаки під хвостом». Якраз собака сів, на тому місці, чує мясо.

Люди противляться, вирізають, знашують, самі собі роблять лихо. Хтось там невдоволений, щось сказав, на зборах, чи поміж людьми. А вже ночью, підїджають воронки і на ранок, як чорт ухватив. Батьки мої покрутилися, но скоро здалися, нічого противитися, но корову, другу, все ж збули. Люди принишкили, правда були ще такі, гадали, що все це, непорозуміння, якось пройде, другі надіялися а може дійсно буде краще, або ж нічого не думали.

Хіба що сама мізерна, частина, саме ті що до сих пір, були самими нікчемними господарями, ледащами, пяницями. Зараз, з допомогою районних інструкторів активізувалися, саме із них створився актив, чи б то комезами, їм втрачати нічого, а пожитися є шанс. На них і опералися власті, заохочували, давали їм величезні права. Владу над людьми, нацьковували одних на других, обозляли, хоч злоби, зависті в них і так не бракувало. А тут ще задурили голови дурманом, а нажива, це і грабунок, є за що випити.

Пішла колотнеча, грабіж, організований, під прикриттям вищої сили. Збори, сходки, протести, пропаганди, свої, чужі, районні представники. Одні своє проводять, інші своє диктують, по селах бродять, з міста з портфельчиками, різні вишкварки, комсомоли. В селі свій комсомол, збирають, ходять по під хати, записують, сварка, крик, ненависть, злоба, одних на других. Ніхто нічого не може вдіяти, і ніхто нічого в дійсності не знає. Не тільки в місцевих органах, но можливо і вищі власті, в паніці не знали як це зробити, і чи вдасться, чи може, нічого не вийде, і заганяти зразу, чи поступово.

Но вищі давили на низших, вимагали, ці нажимали ще на нижчих. Селянство опералося, в розвалі, ну а якби не удалося, ця затія, і довелось відмовитися. А потім летіли б чийсь голови, комусь то довелось розплачуватися.

Так це була війна, страшена, люта, безглузда війна, яку ще не знала історія. Війна між владою, з її невеличкою, но добре озброєною зграєю, і усім народом. Так після тієї різанини, після, передишки тимчасової, почалася нова війна, без гармат кулеметів, но всеж в ход ішла зброя, гвинтівки, пістолі, груба сила, вязниці, концтаборя, і саме розпалювання ворожнечі, між людьми, і головне, пропаганда. Друга сторона, численність вікові традиції, тяга до власності, хто кого зломить?

Одних не багато, но організовані, озброєнні, других багато, но розпорошенні. Діяли силою, агітацією, хитрістю, обманом, брехнею. Тут саме проявила себе, те лицемірство, запозичене, ще у монгольских ханів. Потім московські царі, феодали, користуючись тимиж методами, силою, обманом, підкупом, прибирали до рук все нові землі, укріплюючи їх, створювали нову силу, опріччину. Петро I, для закріпачення народів, і своїх і чужих, інших національностей, створив, державну Бюрократію. Все це наслідство перейнято від монголів, перехватили і наші вожді, і тут воно достигло, небувалою розгулу.

Ще з революції, ленінські ідеї, інтернаціоналізму, в такі великі, багато національності, створені насильством, деспотичної влади, также соціальна нерівність. Ніяк не могло стати

реальністю, все то фантастична утопія. Зразу ж, потерпіла крих, і тільки, на первих порах, мир, і земля, приваблювали, населення, абож, якусь частину, і сприяла захват влади. Но з перших днів революції, зразу ж, пройшов розкол, і інтернаціональна ідея, яка мало кому була зрозумілою, розлетілася на куски, довелося міняти тактику, і знову ж, на озброєнні, насильство, брехня, лицемирство.

Так і в 30 ті роки, не удалося взяти селянство з ходу, прийшлося деще змінити тактику, на розкол, цькування, зразу спрямували основний удар, на верхушку, кращу основу селянства, заможних господарів, як їх прозвали куркулями, а за ними і на більш непокірних, під час самих злиденних селян, що не хотілися миритися з цим безглуздям, цих прозвали підкуркульниками.

Звичайно, в такій ситуації Микола Джеря, з його побратимами, опинилися б у підкуркульниках. А Кайдаші, у злосних куркулях. Но то часи були інши до таких глупостів ще не дійшли. Так, спочатку контрреволюціонери, і далі куркулі, підкуркульники, і т. д.

30-роки, нове закріпачення. і самі деспотичні, жорстокі держави, не змогли б позмагатися з тим щоб робилося у нас. В перші в світі соціалістичні, і демократичні державі. А особливо те що робилося, у нас на Україні раби, завойованні інші народи, захваченні військовополонені, і то не знали такого лютого насильства. А це ж свої, свій народ, свій уряд, якому ж допоміг піднятися на вершину влади, цей же народ. Взяти, закріпачення, в нас на Україні, московськими царями, що вважалося, самим нелюдським, і самим ганебним, ще в минушому столітті, но запроваджувалося воно поступово, тактично, підкопом, хитростю, чи і деякими поблажками прибирали селян до рук, і то не всіх. Но не забивали, не грабили, не знущалися, не морили голодом, не засилали в Сібір, на певну смерть, і не пришивали цих позорних ярликів, куркуля. Може ще не мали такої сили, абож ще совість була чистіша.. можливо, далі і були недобрі пани, абож, так собі, но були і не погані, розумніші. Та й селянин був набагато, вільніший, мав свою власність, землю, скотину, з його не тягнули податків, і в духовному відношені, і в своїй общині, мав більше права. А при нагоді, той міг откупитися від кріпацтва.

Тепер справа інакша, прогрес іде вперед, тут ні з чим не церемоняться. Хоч не хоч іди, чи в колгосп, чи в тайгу, і винен чи не винен, якась невдача, знову ж на тобі все окошиться. Заганяють, граблять, не милують нікого ні матерів, ні дітей, ні старих, виганяють з хати з села, рідного, і не свій ніхто допомогти, чи то помирає з голоду, чи замерзають діти на морозі... це ж з куркулів. Скотина, кинута на призволяще, голодна реве, собаки виють, страшній суд. А зверха, наказ за наказом, давай, що там за волинка, давай хлібоздачу, давай скоріше колгосп.

А за ним, цінічний лай, писк, про наше нове щасливе життя, про соціалізм, комунізм, світову революцію, і.. імперіалізм, капіталізм... Заманчеві слова, і страшні сили. Во імя революції, зі світовою буржуазією, протів пригноблення мас, протів Експлуатації, верещала вся наша преса, Література, вся та ідеологічна машина. Інформація, возхвалення вождів, які душили народи, і разом самі між собою гризлися як пси. Я багато читав книг, в той час, і багато з них, було сучасних, про той прославутий колгоспний рух, про злих куркулів, з обрізами, про чесних і бідних незаможників, комезамів, про районних представників, про двадцятипяти тисячників, як ідеальних людей. Більшість з цих книг, вже давно позабуті, викинуті у мотлох, деякі з перших років, інші продержалися довше, но деякі з них, як наприклад «Піднята Цілина» М. Шолохова, дожила і до наших днів, як шедевр. В ній і показаний цей процес, і якщо, не задумуючись, не знавши тих подій то здається, було не так і погано, но розібравши глибше, поміж строчок, не все було там і гладко. Но і вона писалася, не зовсім так як воно було, а як хотілося щоб було. Все показанно в зворотному напрямку. Так як би в німецьких, нациських, концтаборах, отписували гітлеровські писаки. ОС «SS» показані як ідеали, а вязні, як невинуваті злочинці, а сам концтабір, в душі виправної, колонії, в роді санаторії.

Для того хто не знає цього, не пережив, чи для молодого покоління, все здається, і не так погано, і правильно. Но хто це все пережив, на своїй шкурі, знає все це як відбувалося,

то вже... Прославляли Леніна-Сталіна, самого жорстокого мучителя-інквизитора. Якраз в ці роки він вибрався на саму вершину влади, і все більш набирив розмаху, слави, роздутою і його прибічниками. А за ними, підхватювала вся ця свора, дрібніших підлабузників, Геній, Батько, мудрий із мудріших, друг усіх народів. В той час свої народи мучив в непосильному ярмі, помирали з голоду, старі, діти, гнили по тюрмах, концтаборах, масові розстріли. Були і інші вождята, но вони, переходили, той піднімався, той падав, то зовсім зникали на їх місце ставав інший цілий круговорот.

І тільки один, Мудрий вождь, Батько був на висоті становища. Він усе бачив, усе розумів, замічав усякі недоліки, помилки, і перекручення, різних в тім числі, і місцевих керівників, і направляв усіх на правильний шлях. Абож, просто, звалював на них усі ті промахи, недоцільність своєї політики, переводив їх з місця, на місце, підструнював, чи просто ліквідував. Посилював все більший гніт, і укріплював свою владу і авторитет, виганяв тих більш поміркованих керівників, і заміняв, ще більш жорстокими людоїдами, офіційно, ідеалами.

Передові, робітники, активісти, комезами, комсомольці, люди самі безкорисно, чесні, щирі, та розумні, передовий авангард.. за якими тягнеться остальна народна маса. На другій стороні стоять різні бандити, старорежимні недобитки, куркульня, які готові зубами гристи радянську владу, мішали проводити цю мудру політику партії, ганялися з обрізами за тими нещасними активістами. Недавали життя народу, злі вороги. Я все це бачив, переживав, і розумів поскільки міг розуміти, бачив дійсність, і читав книги і ніяк не міг второпати своїм дитячим розумом, увесь цей парадокс. Щож воно дійсно відбувається? деж правда? в книгах описано одно, в дійсності, протилежне. Можливо, у нас, в селі, чи в навколишніх селах, було щось не так. В інших же районах, областях, в союзі, робилося усе по другому, по справедливості. Но наша місцевість, бідна, злиденна по відношенні других, більш багатих. Но і в нас, яка неприязнь, не бажання людей вступати в Колгосп.

А ось Дон, цей багатий край, превіліговане при царському уряді козацтво, опора царського режиму, здавня звикші до вольності люди, і так легко розтаються зі своєю власністю, з свободою. І які вони стали, бідними бездарними, і той Давидов, зразу написав справу, і, зрадістю побачили вони, що колгоспне життя, це просто рай. Теоретично, це могло б, скоріше статися у нас, в наших селах, но.... Но скільки потребувалося жертв, мук, людського горя, щоб як небудь стулити цей колгосп. Невже про це ніхто не знав? А Сталін? Я часто копався, в брошурах, в докладах Сталіна, про ці роки, зокрема за 1933 рік. Як він розумів все це, конкретного нічого не знаходив. Дещо знайшов, його незадоволення, що вже ішло не так добре, зокрема з хлібоздачею. Вже потім узнав я всю правду, що він виявився головним людоїдом, Батий, Чингіз-хан, Іван Грозний, Перто I, Микола I, Гітлер, і вся та середньовікова інквізиція, зібравши все це вкупу, вмісті взято, і є наше щасливе життя.

Повернуся ще раз до «Пінятої цілини». В художньому відношенні, здається написана вона не погано. В дійсності її прикрашує, той чудак, «Дід Щукар», а сама реальність, факти, правдивість відкидає її на смітник літератури. Кошунство, Дон, козацтво, все життя терпіли вони такі злидні. Ідеальні козаки, як з жадібністю кидалися вони, виривали з рук ті куркульські ганчіря. Така бідність що вже за десяток років, нової влади, яка принесла щастя людям, не досягли того що за один рік колгоспного життя, добробуту. «В колхозах хлеба полние амбари».... «Приезжай Товарищ Сталін, приезжай отец родной.», подивися на наше щасливе життя. А ось читаємо «Тихий Дон», життя дореволюційного козацтва, знаємо і із історії. Демократичний устрій козацтва противники авторитарної влади, зокрема царському режиму. Далі, вже, на службі, цього ж режиму, но вони завоювали, чи купили собі право, привилегії, зберегли за собою свої вольности, самовпорядкування. І в матеріальному відношенні, були більш забезпеченні, від інших, соціальних груп, чи народностей.

В роки Громадянської війни, в основному, саме вони протистояли новій владі, велась жорстока війна. Примирилися, дістались і їм частина поміщицьких земель, і деякі права, розвивали своє господарство, і ніяка колективізація не могла їм прийти до душі. Но ось

прийде, якісь там Давидов – чужа зовсім для них людина, не розуміючи, ні козацького устрою, ні думок, почуття, також нець і в керівництві, і в сільському господарстві, одно тільки Комуніст! Робітник, но і робітники бувають різні, і чесні, і нікчемі.

Приїхав, раз, два, тряхнув, рубанув по партійному, і все рушилося, чи б то, рухнулося, перевернулося усе догори дном. Посміятися тільки можна з такого блазенства, но тоді було не до сміху.

Так були Давидови, і були Нагульнови, – розбещившись за роки війни, звикші до влади, яку їм давав цей же партійний квиток, до неробства, дармоїдства, за чужий рахунок. Їм по душі було все це, вони за його зубами держалися, відніма у них, і те і друге, щоб з них зосталося. Ось і хваталися вони за пістолі, з яким і заганяли в ці колгоспи. Багато було їм подібних, а за ними, державні, карні органи, політичні... І інструкції з верха, ніякої, нікому пощади, контрреволюцію, рубати, бити. І били, рубали, ходили по трупах, матерів, дітей, старших, старців і т. д. Ось іде сліпий старець, дід з хлопчиком поводитором, в руках ліра, нею він заробляв собі і дитині, сироті, на прожиття, щоб не померти з голоду. Угледів його міліціонер, догнав, «що ти гад, старцюєш», видер ліру, побив потоптав, плаче дід як дитина, голодна смерть для обох. А скільки були подібних випадків, скільки їх померло з голоду, згнило таких дідів, в тюрмах, в концтаборах..

Чи були ще такі, коли в історії, часи щоб хтось на старців, піднімав руку. Монголихижаки і ті ніколи б і не подумали б про це, совість їх не дозволяла. Які вони не були а дух гідності, рицарства, вже мали, но у нас.... Щастя. А від щасливого життя люди німецьким військам радувалися, за визволення. А скільки тих щасливих козаків, переходили на сторону німців. Були союзниками, своїх нещодавніх ворогів, проти советів, це від щасливого життя. Так темна була наша Русь, забита на козачих нагайках держалаось. Ніхто не спроможний, якби полегшити становище, направити в розумну сторону. Ні царский режим, ні інтелігенція, ні тим паче сам народ, все скніло, гнило, закостеніло.

Ну ось, пошатнулось і пішло, трощить, чи ідея, чи просто, бандитизм. Грабували, і при царях, спідтишка, а зараз відкрито. А за що? За інтернаціоналізм. А за якій? За той щой і Ленін. А сам Ленін розумів його чи ні? Розповідала тітка Л. працювала вона на залізниці, тут же біля села, в яру, якось отаборилася маса солдат, петлюрівців, бронепоезд з галічанами, пішов далі, на захід. А ці зосталися, як отара овець, ні сюди ні туди, брудні, вимученні.. Но ось летить літак, кинув листівки, беруть, но читати ніхто не вміє, непесьменні, забиті мужики, беру я читаю їм, не все розуміють. Но ось іде шведкадрезина на ній два чоловіка. Один із солдатів упизнав, один другого, кричить «здоров», «ти у які банді служиш» «Я, у Ленінові», «Я в Петлюри» Що там у вас? Хорошо Ленин обіцяє землю, без викупу, бери скільки хочеш. Не потрібно грошей все буде наше. А у нас Петлюра дає землю, тільки за викуп, к чорту Петлюру. Ось уся і агітація, і війна. Земля, а що дальше? Ідея хороша, но обіцянка-цяцянка. А вийшло не дуже вдало.

Звичайно, інші партії, як Есери, чи б то Українська рада, підходили до таких справ розумніше, так просто не можна це вирішити. Землю роздай, а де її взяти, скільки? А щож дальше? Одна земля ще не вирішує, усих проблем, а тільки більш затруднює. Но якщо говорити, то потрібно і на практиці, Ленін, чи б то не розумів, чи просто, узяв на чувствах. Ось цим і виграв.

Одержали, но справа ускладнилася і для людей і для держави в того нема тягла... а в державі хліба. Ну поки що передишки, в низах, а там у верхах боротьба за владу, під ярликом ідеології. Групи між собою, особа на особу, вибрався сильніший, нахабніший, біля його вже і групувалася нова бюрократія, аож, як і прозивали в народі, босяки: і вони заслужили цю кличку.

А для селянства, земля, потім НЕП, уряд підохочує, сприяє заможному селянинові. Багатші люди, хлібороби, це і для держави добре, хазяюю, добрий господар це сила. Но ось політика повернулася в іншу сторону, і вже цей господар виявляється, куркулем, класовим ворогом. В чім же його вина?

Церква цей тисячолітний тоді джерело культури, і цивілізації, українського народу, вистоявши скільки лихоліть, об'єднувала націю, в її боротьбі, протів іноземних захватчиків, єднали народ, людство, і поміж собою. Підірванна, вже в роки Громадянської війни, Більшовиками, втрачала свою силу і опору, і ще ледь-ледь животіла.

Літо наближалось до кінця, ми поки що в полі, з скотиною, правда вже було полегшення. Я змужнів, та й корова була одна, правда, завімавав сусідську, тобто дві. Но все ж було легше. Ми жили безтурботно, хоч і для нас було щось не так нормально, що правда, в нас на хуторі нікого не розкуркулювали, все це ще нові господарі які тільки но вбивалися в люди. В селі інша справа, там ужилися, вже. Но все ж і у нас на хуторі, не все гаразд, комісія, за комісією, втягнули в нюю і мою матір, а за нею і батька. Що ж зробиш позбулися землі, корови, на цьому і кінець. Будем ждати, надіятися на краще життя, опиратися марно. Ще перед цим, зайшла і до нас та комісія, комсомолія, з сільради. Щось там кричали, лаяли, далі потягнули кожуха з жертки, за податки. Не памятаю чим це закінчилося. Но скоро сам батько попав у цій комезами, і сам ходив, по під хати, так воно в нас склалося в ті роки, один іде як би вижити, захистити себе, інший, по принципу, хоч голий, босий но покомандую, а там що буде. Пішов розброд, один на другого, так воно, ввійшло в наше життя, і до цього часу.

Ось і знову до школи, той же осінний теплий день, тіже табунці дітей тягнуться з усіх сторін села, тепер їх побільшало, введенне обов'язково для всіх навчання, тепер, хоч не хоч, а треба іти. Всі будуть школярі, хто не ходив у перші класи, і вже переросток, тих сьак так підчувували в лікнепах, а потім уже по роках, в якісь там клас.

Тепло, хорошо но вже тієї радості не було як завжди в такі дні.

Туга і неспокій охопила село, і передавалося і на нас, на дітей. А деякі з них відчували це і на своїй шкурі. Хтось уже поплатився, за своє дбайливу працю, а хтось уже був на черзі. А хто просто задумувався, щож буде далі? Смуток проник і в школу.

Я вже прийшов у третій клас, в ту же кімнату. І на ту ж першу парту. Майже всі тіже учні, мої однокласники, правда кількох уже не доставало. Не було уже і мого сусіда, Яші, попав під розкуркулення, мабуть, за ту ж саму сушарню, і в цілому, за завзятість до праці. Щож за провина? Людина мала садочок, збирала, сушила фрукти, продавала, за це мала деякі грошенята, в когось це викликало зависть, а тут, інструкція, класовий ворог. Ліквідувати його. Ну і... Батьків забрали, арештували, кудись там завезли, а дітей по виганяли із хати, як цуценят.

Вже через кілька місяців, я зустрівся з Яшою. Біля бабусі, по сусідстві стояла пуста хата, чогось я туди зайшов, на лежанці, холодні, застеляні якоюсь радіюшкою, сиділи, позгинавшись Яша і з його меншим братом. Осінь, було холодно, і в хаті холодно, і ці нещасні діти, то бродило по вулиці, то хтось всеж зжалівся.. поселив їх в цю хату.

Я згадав, це ще не далеке минуле, той день, як ми сиділи, за партою, потім бігали до його, ті кавуни що його мати нас пригощала. Стало важко, жалко, огидно, як підлість, хоч я ще був тоді в таких роках, но вже розумів таку несправедливість. За що ж карають, оцих невинних, нещасних дітей? Що вони поганого зробили: чим провинилися? Все це запомнилося мені на все життя. Не знаю, як у їх далі склалася доля, здається вижили. Вже років через сорок.я зустрівся, з одним чоловіком, виявляється, це був старший брат Яші. Я йому і розповів про цей випадок. Звичайно, з співчуттям, в самих кращих намірах, но вийшло непорозуміння, цей чоловік, почав щось белькотати як він воював як він на роботі працює, словом зводив мою розмову на щось інше. І ніяк я не міг з ним порозумітися, і вже подумав, далі, якій страх, чи б то, переляк у цієї людини, на все життя. Адже вже пройшли роки, вже засудили всю ту сталінщину, всі ці жертви, в ті чи інші форми, реабілітованні, но то душевне потрясіння, зосталося вкорінилося, в людини, і яким би то перепоном, можноб було, вижити це. І не тільки в його, а в більшості людей зосталася та хвороба. В цьому немає нічого особливого, хто пережив щось подібне, заразився цією форобою. Сам я вже давно, вийшов з під впливу цього гіпнозу. Для мене все це стало

на своє місце. Витверезився. Но скільки у нас ще під наркозом, в оп'янінні, абож як на похмілля. Тому і говорити мені, як із тим чоловіком, так і збільшостью наших людей, дуже важко, мовою ми говорили різною.

Зараз на цій, їхні садибі, жеве якійсь колгоспний начальничок. Збодував новий, чималий будинок, має автомашину, телевізор, всі достатки, і не погані, навіть по теперішньому положенні, а по тому часу, це справжній багач. Но все це нормально. Справа звичайно не в тому, що людина жеве в дістатках, так і повинно бути, адже до цього, прагнуло і прагне людство, но справа в іншому. В селі, як і в усьому Союзі, створилася таже нерівність, тіже класи, таже експлуатація.. Ще більш жорстока чим була коли б то в історії.

Но в селі, селянин, мавшій дістатки, тільки з своєї праці жив, хіба інколи, дуже рідко, мав наймитів. Тепер же, сучасний «куркуль», живе в основному, з чужої праці, за рахунок, таже рабів, кріпосних, злидарів. Що і не тільки, одержує певну зарплату, но і ще нелегальним путем обкрадає їх, і вважає що це так і повинно бути. А якщо, то звинувачує, в усьому тільки тих... незших. З другої сторони, йому це ніяк не мішає, лаяти, обвинути, тих куркулів, панів, капіталістів, то що.. А протів його, чи б то, протів, цього вишого класу, не смій, і думати чогось там поганого. Адже ми соціалістична, пролетарська держава. Сама свободна і справедлива, і, тільки, ворог, знову, класовий ворог. Вже цей злидень, можи говорити щось недобре. В таких становищі, опинилися і другі мої однокласники, поки ще вони прийшли до школи, сидять за партою, но вже черга підходить і до них, це вони розуміють. В класі вже не було тієї єдності, тієї добродушності, дружби, Батківської опіки з сторони учителя, по принципі, всі діти рівні. Не розпитував учитель «роскажи, як ти провів літні канікули». В класі, як і у всі школі повіяло другим вітром, холодним, «класова боротьба», і сюди проникла.

В пришлім році, сміялися, якомусь школярику могли причипити якесь призвище, з жартів, з баловства. Но все це було просто по дитячому, витівки. Той мав звичку вертітися, прозвали його иглою, то ще щось подібне.

Тепер відношення змінилося. Тепер уже він не просто учень, а наш запеклий класовий ворог, куркульській синок, так привчали нас, хоч в дійсності, ми цього не принами, скоріше навпаки, нам було просто не по собі. Якійсь душевний протест, виникав, у нас, і протів усього цього, і протів тих хто нас наставляв. Нам було просто жаль, цього хлопчину, адже він наш товариш, і всі ми неодобрували тієї політики союзів.

Он сидить хлопчина, наш товариш в прошлій рік учитель, саме його розпитував, як він ловив рибу, тепер він сидів зшулившись, принишк, нещасна дитина, для товаришів, він одрізаний, для учителя, таже. А далі що, Сібір, Соловки, чи голодна смерть, дома нещастья. Що робити? Ось один ще попав під м'ясорубку, а там дивишся і другій, а для нас остальных, все це відчувалося важко. Вчительки, нашої доброї наставниці матері, вже не стало, можливо вона перейшла в іншу школу, тільки на її місце, став другий молодий учитель. Відношення з ним у нас було уже друге. Сам він не мав такого авторитету, та і час був інший. Ми вже були розтривожені, розшатані настрої, сам він був з тих молодих людей, щоб привчати нас до нового життя. Тому і зжитися з ним ми, по справжньому не могли. Скоріш між нам виникала неприязнь. І все більше, в класі було баловства, непокорності, і неповаги до вчителів. В добавок тому, комусь ще захотілося, зблизити нас з дівчатами, по принципу рівноправності, експеримент. Тобто, сажати, чи пирисажувати, хлопців на одно парту з дівчатами, словом змішувати. Це викликало цілу війну, особливо зі сторони дівчат. До сіх пір, кожний учень, підбирав, собі напарника, хто с ким дружив. Так підбиралися, хлопці, дівчата, тепер же, вчитель, сам розпоряжався. Навязував таку дружбу, вийшов цілий скандал, інколи доводилося скорятися. Хорошо як попаде, рядом, дівчина, чи хлопець, по душі, то ще нічого а як зовсім протівна. Посадили і мене з якоїсь дівчиною. Мене ще не відмовляли, якось принімали. Я був, відносно маленькій хлопчина, в авторитеті і в дівчені, не особливо я мішав. Но були старші хлопці, тим важче, було, і їм не дуже хотілося, і

дівчатам не по душі. Особливо був скандал з одним хлопчиною, сам він і по учобі, тупий, і так, неохайний, брудний, некрасивий, но наглий, чи б то наказ, учителя, закон. Він ліз до дівчат на парту, від його відбивалися гнали, ціла бійка, з допомогою вчителя, сів, но вже дівчина сиділа цілу лекцію, відвернувшись, йому лаяли, кляли, а він ліз.

Стулять нас отак, через день два, порозбігаються по своїх містах, знову, не виходить експеримент не вдався, махнули рукою. Ще деякій час лиш цей хлопчина, не здавався. Но абож від його утікали, абож його гнали. Нарешті і він, змирився все пішло по старому. Тільки но нас ще більше, розкуйдовжило. А я сам уже кинув першу парту, вирішив що ззаді сидіти вигідніше. Всі ці колотнечі, та ці шкільні експерименти ще більше, викликали обурення, і баловство, серед учнів, став на цей шлях, і я. До цього часу, я був смирним, тихим, соромливим учнем, тепер же все більше став ладним, на якійсь витівки, посміятися, раніш хоч і водилося, чи в школі, щось нове, яєсь там поліпшення, то воно яєсь тулилося, до купи. Тепер все це робілося безлаборно, гупо, неначеб то на сказ якійсь. Все це ішло видно з верха, інструкції, а виконавці учителі.

Тепер у школі, появилася появилася чимало, молодих, зелених, наспіх, піддрочених, учителів, та різні там комсорги, піонервожаті, спортивні, тощо. В педагогіці, вони розбиралися мало, зато, в дерективах вони основа. Старші вчителі, абож, мовчали або і собі тягнулися за ними. Де ділася та батьківська, учительська поважність, людяність, відношення до своєї справи, тут уже не та справжня наука, грала роль, а нове «виховання». Старшим учителям, можливо все це і не по душі, но дерективи, а тут ще й старі гріхи, адже багато із них вчили ще при царях, і в свій час, били учнів, тепер це вже їм не прощалося, або служи, або хоч мовчи. Всі ті старі, шкільні учебники, що по кілька років, служили нам, повикидали, все змінилося, появилася нові книги, нові ідеї, комсомольці, активісти, піонери, жовтенята, і більш розбещенності. Там по селу паніка, ховають, закопують, селяни хліб, ходять активісти, вишукують, трусять забирають, його ж хліб, його ж працю. Ні він уже не його, він уже і сам не свій, а живе лиш по чійсь волі. Захотять, помилують, а ні то.... «Соловки, ах Соловки, дальная дорога. Серце вяне, грудь болит, на душі тривога».

Вчителі, ці молоді, зелені, комсомольці включилися в цю компанію. Передовики, активісти, їм до всього є справа, там вишукують, винюхують, випитують у учнів, виманують, скажи де батько закопав хліб, дамо олівець, зошит. Ловлять на вудочку, дітей, як то карний розшук, тайна поліція. А ось уже появилася на сцені, новий «Герой», нашого часу піонер Павлик Морозов. По його прикладу наставляють іти, адже він наш радянський піонер, а його батько, дід, злосні вороги. А він пішов протів батька, мужність, і чесність проявив, виказав батька свого, який ховав хліб, щоб сімя не померла з голоду. А хліб треба ж відправити закордон, це справедливо. Так вирішує влада, батьків ліквідувати, а П. Морозова – подвиг. Треба учитися у його, і вчилися, і багато чого навчилися, ще і до сих пір не вичухаємось. Тільки що, одно, пройшов час, і вся ця ідея повернула в зворотному напрямі, в матеріальному відношенні. Зокрема, тепер, уже не своє, а те державне розтягують, розкрадують, хто скільки зачепить, в десятки, сотні раз більше – і вже саме це являється подвигом, і ті нащадки Павліка – мають одну мету, підросто, добитися до такої должності. Щоб побільше потягнути, в свою кишенню, батьківська наука, а батьки? Сучасники Павліка, якій парадокс.

Но все це цкування, сикотство, оставило, свої глибокі сліди, в нашому житті, а надто, безумство. Там уже їдуть червоні валки, везуть хліб державі. Скільки то шуму, крику, плакати, прапори, транспаранти.... Яка радість, віддаємо останній свій кусок хліба, а кому? Де ще таке могло бути? Щоб останне, своє добро віддавав, та шей радувався. Дикун, наймит, фермер, чи робітник, там на заході, чи і раніш у нас, та шей радувався.

А в нас... А ось у школі, лунають нові пісні, «червоні лави переможуть всіх, хай живе комуна і свободи стяг, в перед народе йди, на бій кровавий», прислувуємо. А по за школою, інша пісня. «Тато, в созі й мама в созі, і діти плачуть на порозі, нема хліба, нема сала, контрахтація забрала». Або, «Подивися Ванька сам, як гуляє комезам, срака гола,

спина гостра, так і видно, що с колгоспа». Скільки їх складали в ті роки. В народі свої, горе, нещастя, а з верха штампують, по своєму. Дні біжать, як коні, а за ними роки... .

Взялися за циганів, і знову, анікдот. Попався циган, в тюрму, десять років дали. Нічого каже циган, це не страшно, десять років відсиджу, тай і знову буду вільний, а от мій брат, записався в колгосп, і пропав на все життя, в неволі.

Химерний був час, таким він і зостався, хіба що в іншій формі. Поглянеш на все це тверезо, кошмар. Старе село доживає свої останні часи, доживає і церква.

Осін, тепло, ви вийшли з школи. Біля церкви правиться, хоронять, кого-то, Чернега, сама багата людина в нашому селі. Чогось не попав під розкуркулення, поки що дали померти в своїм селі, хоч уже все у його відібрали. Но його і сімю, зоставили, живими. Мав він свій власний млин, скотину, робили у його і наймити. Також і мій дядько М. за якого казали, а він живе добре, на млині працював у Чернеги, золото мав. Видно наймит не такий був бідний, що йому люди завидували, і дійсно жив він не погано.

Сам Чернега хоч і заможна була людина. Но його хатка була бідненька, старенька, жив він у Куцах рядом з моїм дідусем, хліви правда були здорові, довгій час у них в дворі, поміщався колгоспний скот. Правда, сімю всеж викурили з хатини.. А хатина була, як раніш писалося в віршах, у нас «О, народе, чи ти бачив сонце, хоч один маленькій промінь долі, деж радіужкою, закрите в вас віконце голі і босі, босі і голі». Може і є якась долі правди. Селянин мав своє, і чимале господарство, все життя, клопоталася, дбала хатина стара, дідівська жити поки є де, досить, цього, і так праці, для рук хватає, дбала і для себе і для людей. Державу держали, революцію, підживляли, і знову в час НЕПу, опора держави. Но ось все пішло по другому, і вже стала ця людина непотрібна, і йому нічого не зосталося другого, як умерти. Покищо і похоронять ще по людські, по старинному обичаї, і це добре. А яка доля сімю спіткає? Вже вона не в силах нічого зробити. Церква, ще в якійсь мірі, жила, вірніш веживала, остінні часи, ще була відправа, молебінь, церемонії, ще тягнулися до неї і дорослі, і діти. Я також часто відвідував, в цю же осінь, довелося і мені учавчувати в процесії. Якимось родом попав я з дорослими мужиками носив проводи, кругом церкви. Церемонія тягнулася, як для мене довгенько, тому що ноша, хрест, виявилось для мене важкуватим, і я ледве дотягнув до кінця, дорослим нічого, а для мене? Но вистояв, як не як, для мене було це приємніше, ніж та шкільна демонстрація, тут справа добровільна, а там, підневольно, і безглуздо. Так розум, мораль, традиції, поважність, людська гідність, все те людске стало падати, руйнуватися. Починалося з верха, від адміністрації які повинні направляти розум, допомагати, виправляти всі ті наші людські і господарські недоробки, яких було досить, і відчувалося ще недавно, потреба, щось робити, налагоджувати життя. Тепер повернуло, в зворотню сторону, все ішло лиш на шкоду, на розбрат. В школі, цю місію, в якійсь мірі взяли на себе учителі, ці свіжоспеченні, інтелектуали. Тепер радянська інтелегенція. Нещодавно, у нас на Україні, зокрема по селах, вчитель вважався самою передовою, освіченою людиною, прогресивною масою, захисниками темного селянства. Тепер же, саме вони стали посібниками, закріпачення селянства. Самої безцеремонної експлоатації трудового народа, і всякого безумства, лихоліття. Яке почало прививатися і розвиватися в ті роки, і далі заразило все людство, і на довгі роки. Важко уявити, чим все це закінчиться. Вводилася вся ця безлаборщина в державі, в селі, в школі. Вчителі, цей зброт, недосконаліх інтелектуальчиків, самі засміченні голови всіляким сміттям, направилися в школу, до дітей, учить «нового життя», а заразом, і дорослих. Звичайно, і дорослі, і діти, свідомо чи не свідомо, розуміли всю цю безглузду затію, виявляли всякого рода протест. Не вмючи, чи не знаючи абож, не в можливостях протистояти всьоту тому, той як неприкаянний скот бродить обизумівши, абож, кидається то в одну, то в другу сторону. Загубивши дорогу, то рвенется в перед, там ще гірше там прірва.. далі безсило опустить голову, щож робити? І вихід, вдається до хуліганства. Все це виявлася, в першу чергу, в школі, де нещодавно, була дружна сімья, всі були дітьми, однаковими, мирними учнями, тепер все далі розвивалося хуліганство.

Ось ще чергова жертва, важко і жалко було дивитися на цю дитину. Сиділо воно мовчки, с тяжкою тугою в очах, в душі, розуміючи вже своє становище. Но не відаючи звідкіля воно впало, на його дитячу голову, за віщо йому така кара. Адже як і всі селянські діти, з покоління наслідувало приклад батьків. А вони, в свою чергу, трудилися, для загального добробуту. І ось маєш, а що буде далі? Звичайно, це «грішні» і класові вороги, діти сиділи мовчки, їм не до того, і прав у їх на це немає. Зате бідніші діти, зокрема сироти ці відкрито проявляли, своє невдоволення, протест, в основному в тих хуліганських витівках. Неповага до учителів, деяких з них учні ставили просто, ні в що. В класі, чи б то на вулиці, з них дражняться, прозиваються, як хочуть, а то і вдаються до фізичних вправ, над молодчими, зокрема вчительками, і ніхто їх не міг угамувати. Яка плата, така і дяка. А що з них візьмеш, сама біднота, на яку повинна опиратися влада. Хіба що ще можуть звернути вину, на куркульських дітей, мов, направляють, але це мало дає користі.

В селі, в самі тяжкі часи, як ми знаємо з історії, між селянами, всеж була якась взаємність і повага до доброго господаря, до бідніших відносилися із співчуттям, до багатших з повагою, адже він дає користь і для держави. Тепер же з чесного працівника, хлібороба, годувальника, за яким було нещодавно, скільки пролито сліз, для якого і робилася вся ця революція тепер чомусь зробили його, то класовим ворогом, то шкідником, то ще чорт зна чим.

Поляки, турки, татари, наші вороги завойовники, просто нічого б, в ті часи не розуміли б з його. Вони могли грабувати, но пришивати, якійсь там ярлики, цеб було безглуздя. Все це робилося під ширмою, селянської бідноти, що б саме цьому, сільському пролетаріату, створити щасливе життя, звільнивши його з під опіки куркуля. Но і сама біднота, не особливо, з заохоченням, піддержувала цю ідею, і не всім все це було по душі, хіба що деяким, подонкам, лодарям, пяницям, все це підходило, для них воно і робилося. А їм дійсно втрачати було нічого.

В школі, потроху, вводився той новий дух, дух тієї безумної пропаганди, яка ввійшла в наше життя, в мозок, в душу, в кров, і лишила нас, людського розуму. Все те старе, шкільні підручники, книги, викидалося, знищувалося, все перероблялося на новий лад. Правда, ще не так сміливо, но початок зроблений, далі вже покотиться скоріше, по цьому шляху.

Вже он видно, кругом гасло, «Замість церкви, буде клуб», нове життя, сози, комуни, вся земля спільна, хліба буде море. З огородами, чи б то, садами селянськими не знали ще що робити, відбирати чи ні. Вирішили покищо залишити. Землі і так буде досить, переоруть межі, ярі, коней не буде, не буде потрібно і вівса. Все це піде під зерно, багатство. А на присадибних ділянках, люди, будуть сіяти квіти. А люди, чоловіки, хлопці, жінки, молодіці, дівчата, після праці на кумунівські землі. Яка буде по кілька годин в сутки, та шей з виходними, через чотирі, а там і через три, два дні, будуть гуляти – поміж квітами, з книгами в руках, вивчати поезію, твори Леніна, тощо. Саме на цю тему і був, перероблений вірш, з української пісні. Кину кужіль на полицю, сама піду на вулицю... Я не хочу гнути спину, бо тепер в нас вік машини відпочинуть мої руки, краще візьмусь до науки...

Скільки їх, в наступних роках важкої праці, в колгоспі, в полі, в себе в городі, погорбатіли, із слізьми з мукою, пішли в могилу. А в шахтах, на заводах, фабриках, будівництвах, а далі в концтаборах, в тюрмах, замученні важкою працею голодом, холодом, каторгою проклинали свою долю, і те що навіть народилися на світ, в ці прокляті роки «щасливого життя». А ті що всеж таки, мали справу з паперами, посивіли, одурманіли, від всієї цієї бюрократичної путаниці. А при кужелі, не так то і було гірко, а саме машина, наука, в наш проклятий безглуздий час принесла одно горе. Так і вся наша, дотеперішня література, відходила в минуле, затералося, забувалося, хіба що дещо зоставалося, ще в когось в людей, но їм не до неї було, а скоро її стали називати, як ворожою, шкідницею і т. д. І все знищувалося, зоставалося лиш дещо, те же «Кобзар» но його так перекурили,

що залишилася лиш назва. На місце старої, появлялася нова сучасна, література. Всі ті наші українські, дореволюційні, і після революції періоди НЕПа, що здебільшого описували життя селянства. Бурні роки Громадянської війни, наші недоліки відходили на задній план, абож і зовсім ліквідовувалися. Їх місце займали, нові, сучасні, абож хтось там уцілів, змінив свою тактику. Тепер почали прославляти славні роки великого перелому, перемоги Партії, Сталіна, Будівництво Соціалізму, Колективізації і т. д. Царській режим, його мілітаризація, утиски, свавілля, русифікація, а за тим, і свобода націй, потроху забувалося зоставалося позаді. Тепер, свобода, національність, абсолютна демократія. Наше прекрасне цвітує, розхвалюється на всі лади, на діліж... Революція, Громадянська війна, партія, вожді, дореволюційна підпільщина, все розписувалося в самих яскравих фарбах, правду, в другому стилі, чим ще ось недавно. А ось уже починається, слава мудрому Генію, великому Сталіну, Вождю, світової революції. Скоро все це ввійде повністю в наше життя. Як основна тема, потроху, буде витисняти, і самого Леніна, а його подвиги, його стратегічні, військові знання, його мудрі вказівки, майже одна ця людина робила всю революцію.

В книгах, розхвалювалися ті бурні революційні роки, хоробрість і щирість, та гуманність червоних «наших». А всі ті чужі білі, петлюривці, махновці, і інші були самі злосні бандити, людоїди, грабіжники, словом страшні люди. В цьому я не мав ніякого сумніву читав, вірив, аособливо кращі були від інших, будьоновці. Саме в ці роки їх почали прославляти, до того, в нас розписували, про українські війська, червоне козацтво, Приймакова, та інші, партизанські частини. Навіть таких, як Григорєв, чи Махно тепер пішло по іншому, перше місце зайняли, саме будьоновці, адже Сталін, Ворошилов, Будьонний в роки Громадянської війни, мали хороші взаємини. Тепер Сталін піднімався і тягнув, за собою і своїх друзів. В наші місцевості, перебувало багато із цих «банд», я це чув від людей. Денікін, Махно, Петлюра, німці, гайдамаки, і ще багато, побували і будьоновці, знали про це люди, а я їх вважав самими ідеальними вояками. Ну а хтож із тих «поганих» був самий «гірший». Це мене цікавило і вирішив я запитати у свого батька, адже він знає про це, «хто саме гірший був із банд» питаю, мавши на увазі «чужих», будьоновці коротко, не задумуючись відповів він. Це мене просто ошеломило, мої любімці, – а подруге, ще й то що зачислив їх в ті же банди, яких було безліч... Як би це сказав, якійсь такий собі мужичок, було не дивно, а тож батько, людина яка розуміла дещо в житті. Пройшовши довгу службу, в матросах, в яких свідомість була вище інших солдат, війну, революцію і себе вважав революціонером, в селі активістом, словом людина, радянського складу. Мені важко було повірити, і в якійсь мірі, за це в мене викликало невдоволення, чуть не злобу на батька. Хоч все ж, в душі, в мене вже виник сумнів, щодо правильності, написанного. Згодом, я зрозумів що він був прав. Ще свіжо, було в пам'яті людей, як безчинствували саме ці будьоновці. В тих місцях, де вони проходили, також і в нашому селі, вони же розстріляли сім мужиків, селян, нізащо. Прийшли до сільського старости і наказали, у вас в селі є бандити, давай складай список, той відмовляє, розводить руками, немає в нас ніяких бандитів. Вибрали самі, склали список, один дядько пронюхав, втік у друге село, в своєї сестри пересидів, замість його, підібрали другого, різниці мало, головне залякати людей, вчинити помсту, злобу. Їх розстріляли на цвинтарі, і заборонили хоронити, так і лежали вони довгий час. Це були перші кроки влади нашої, навести порядок, укріпитися. Тай не тільки у нас по всіх тих містах де вони проходили, проводилися також операції. Зокрема на Україні, де був значний національний рух, также анархисти тощо. На це і були дерективи зверху, провидити, всякого рода, репресії, не жаліти нікого. З другої сторони, озлоблення, солдат, довгими роками війни, убивства, виростало в них у ненависть, до всього людського. За довгі роки Громадянської війни ще більше проявлялось жорстокість, із верха із низу. Бий, громи, убивай, і на війні, і ввідношенні мирного люду. Так це був лиш початок.

Комсомольці 30-х років – зустрічав, тобто, читав я чимало спогадів про комсомольців 20-х років, в кіно, в книгах, від людей, про них я нічого не чув по селах, про них, можливо,

ніхто і не знав нічого, за то з офіційних джерел, показувалися вони як особливі люди, мужні, чесні, ідейні, Борці за народну справу... Хто вони в дійсності були, про це я не можу сказати, мене тоді не було на світі, а якщо і був, опісля, то свідомість моя була ще надто слаба. Між іншим, ні в селах, ні в містечку Тальне, і взагалі, їх ніхто не знав, і не чув про них, може вони і були, десь там, у великих містах, то справа інша. Чи вони, вже щось значили, чи що зароджувалися, і які вони, були, в привінціях, зокрема по селах. Ще вони не доходили. Там у великих, шумних центрах.. можливо, вони вже формірувалися. Паралельно ж і з ними, і ті босяки, аборж, вуркагани, жуліки, і різного роду шпана.

Вірвалися вони в наше тихе, напівпатріархальне сільське життя, майже одноразово, і закрутило понесло, пішло трошити, та ламати, рвати на шматки в різні сторони. Їх, зачастую, змішували, ставили на одну ступінь, прості люди. Так вдачі в їх було, в якійсь мірі східні, і така слава про них зосталася, і вони, можна сказати, згодом змішалися між собою. Як би вийшли із одного коріння. Так і в офіційних джерелах, вважалися, блотні, вурки, жуліки, різний люмпер, соціально – близькими. На відміну, тому приватному власнику, інтелегенту вільно думаючому, чи взагалі, просто свідомому робітнику.

Звичайно про них писали добре, і я в свій час вірив. Но згодом зрозумів що вірити усьому не можна, може і дійсно щось було, но погляди на такі справи можуть бути різні. Як хто дивиться на життя, чи кому як вигодно. Що для одних добре, для других погано. Далі самі наслідки в процесі життя, становляться, чи б то трагічними, злими, глупими, смішними, чи б то, гідними уваги.

Життя, історія, рухається вперед, впливають на поверхність окремі особи, з ним калібрується ціла галерея картин, різних людей, хороших поганих, заслужених в певний час негідників. Людей які по праву ввійшли в історію, великих, знаменитих, так собі, аборж негідних і на виставку, а здаються в архів музею чи і просто, зразу, викидаються на смітник історії, аборж, когось там знаходять і смітті, і знову виставляють. Проходить життя, колесо історії рухається, і ролі часто міняються. З героя, становиться негідником а з того, що у свій час вважався поганою людиною, свого рода, злочинцем, тощо, якраз стає заслуженою, історичною особою, Героєм, національним Героєм, аборж і з того героя, чи національного Героя, виявляється, жалюгідна, безпомічна людина.

Так у нашій історії, історії України, за довгі віки, скільки було, змученно, закатованно людей чи так опльованно. Всіх їх в свій час, вважали, як державних злочинців, згодом ставши національними Героями, при монголах, при Польщі, а далі при московських царях, Кармалюк, Шевченко, турбаївці, потьомкінці.....

Теж проводиться і в наш час, і на наших очах, скільки заплямовано людей, дієвих, чи і просто, звичайних, чесних людей. Центральна Рада, Махно, Петлюра, Винниченко, Хвильовій, взагалі, інтелегенції і т.д. А скільки виставлено людей, як Героїв, а далі виявляється що вони як не злочинці, то так собі, ні се-ні те, просто, звичайні, нікчеми, бездарні люди. На їх місце ставлять других, згодом і їх викидають, і так колесо історії крутиться. Троцькій, Примаков, Чубар, чи б то вся партійна, військова, в тім числі і українська верхушка, про яку нам у свій час трубили, а далі....

Аборж, ось Антонов-Овсієнко – за якого нам в ті роки, особливо в преджовтневі дні, вбивали в голову, як справжнього Героя революції. Жовтневий переворот, повністю пов'язаний з його іменем. Взяття Зимового палацу, військовий діяч, командуючий уральською армією.... Через кілька років був засуджений і страчений, як злий ворог народу. Хто він в дійсності? Герой, злочинець, чи жертва: згодом все це, виставиться в іншому світі. Всі ті репресії визнаються злочинними, під назвою, сталінщини. А згодом усе знову затреться, замнеться, аборж, засуджуватиметься уся наша система, починаючи з тієїж Жовтневої революції. А в які ролі виступатимуть її Герії, дієві особи, знову ж таки: злочинці, герої, жертви, аборж ні се-ні те, просто кучка, фанатиків, авантюристів, ставши згодом жертвою свогож творіння. Жалюгідними, безпомічними людьми. Наливайко, Пугачов, Кармелюк, тут справа стоїть проще, тут в свій час двояке розуміння. Офіційно, злочинці, для народу –

Герої. Держава впала, і її ідеї згнили. Народ зостався, і Герої теж. А далі Чапаєв, якій у свій час так нашумів, завдяки першому звуковому кінофільму. Як справжній герой Громадянської війни. В часи коли революція, вважалася, як дійсно щось неповторне, сам Чапаєв виступав від імені народу, і сам виходець із народу, і народний герой і т. д. Но пройшло десятки років, той дух революції згас, і сам народ від неї нічого не виграв, скоріш програв. Сам народ і ті ідеї за которі він боровся, затоптані в грязь. На сцену же виступила буржуазно-бюрократична машина і весь наш лад, з самого початку виявився порочним. Так і місце Чапаєвих, зостанеться в історії блідно, іграшка в чийхось руках, жертва, чи душитель народу, козацьких вольностей.

А Щорс? Як визволитель українського народу, чи запроданец, заклятий його ворог: сліпе орудіє в чийхось руках.

А Марія Демченко, ось ще товар виставлений на показ, що ж воно за птиця, так нісе-ні-те, глуповщина, історичне посміховище. Чи від її іменні, висмоктували усі соки з українських селянок. З яких чимало, в свою чергу, втративши розум, тягнулися за тією проїждою, завидуючи їй, і самі горбатіли від непосильної праці, та злиднів. Ось парадокс нашої доби. Ось читаємо, або дивимся кінофільм Головка «Бурян». Вся влада на селі знаходиться в руках багатих селян, на їх сторони і голова сільради Матюха, бувший червоний партизан, комуніст, а за ним і все районове начальство, сюди вплутаний, чомусь і конокрад. Ось і дружба, конокради і заможне селянство саме власники коней для котрих конокради самі зліші вороги. Но.... Середне селянство, зокрема біднота знаходяться в зажимі і незадоволені своїм становищем. (При наші владі), згодом і в них знаходиться свій вожак, той же партизан і комуніст, Д. Мотузка. Іде запекла боротьба, деякій час сила на стороні багатих і Матюхи. Кінець-кінцем справа повертається в іншу сторону, виграє біднота. А їх противники, просто ліквідованні, розстрілянні, здається і непогано закінчився фінал. І можливо в якимсь відношенні, підібне щось було, або ж могло бути. Но вникнути глибше, узнавши що творилося насправді в ті часи, і які воно дало наслідки, і в чийх інтересах все це робилося, то картина виходить, зворотня, і вельми трагічна. Ліквідували, розстріляли своїх же людей, своя влада, простих селян. Виход з положення, не особливо.... А ось ще твір тих років, якій здобув таку широку славу. «Як гартувалася сталь» комсомольці тих років, хуліган, задирика і вже він на коні. А там уже і комісаром, ідеал, герой. А ті всі гімназисти, буржуазія, і його брат ставши чесним тружеником, господарям, виходився, збився зі шляху, це з книги, а які вони були в дійсності, і чи були вони, справа інша. Я особисто ж про них нічого не можу сказати. Но ось в 30 роки я уже дещо знаю, памятаю, і деяких комсомольців, і в селі, і на підприємствах, в промисловості, за них також написано чимало. Но які вони були хочеться дещо і розповісти. Що правда, в ті часи, початку 30х років, я був хлопчиком, і дивився на всі справи по своєму, по дитячому. Всяка, доросла людина, для мене була вища істота, і розумнішою, якою б вона насправді не була б.

На сільських хлопців, парубків, ми дивилися знизу вверх, для нас вони були, якби свого рода, ідеалом. І самі ми прагнули, бути такими, у свій час зайняти їхнє місце. Мої старші товариші по школі, чи по класу, вже тягнулися до них, і намагалися наслідувати їх у всіх відношеннях, як личить бути парубку. Всі сільські хлопці, одягалися просто кожух, чоботи, шапка, вишиті сорочка, звичайно селянко-українській одяг. В багатших, краща, в бідніших так собі, шапка, або, картуз на бокрень хвацько держатися на голові, парубоцька вдача, пояс, чи б то шаровари. Ще по декуди держалися старого українського звичаю. В дівчат, пояси, вишиті сорочки, полики, лиштви, рясні спідниці, хустки, чи хустини, кофти, корсетки, і ті ж чоботи, кожухи. Всі хлопці, і дівчата, гуляли на вулиці, співали. Це основне на селі, добре співати, вичухкувати, потанцювати, заспівувати, чи виводити, словом, скрізь повинно бути своє майстерство. Для парубків ще і до того різні витівки, покрасити, чи зняти ворота, витаскати воза на хату, чи щось подібне утяти, щоб посміятися чи б то відомстити якійсь дівчині. Бувало і бійки, чи просто поміж собою,

чи вулиця на вулицю, село на село. Словом, гуляли, залицялися, співали, женихалися, працювали, відвідували церкву, рубали на річці лід, тобто, хрест на Йорданю. До старших, по віці, і до сільських традицій, відносилися з повагою. Словом, таж сільська маса. Як і остальний люд, тільки що більш емоцій, більш енергії, активності звичайно, як взагалі у молоді. В домашніх ще умовах, праця звичайно хліборобска вдача, далі завестися сімєю, господарством, стати людиною. Одні були більш покірні, інші, не особливо, покірні. Все залежало від характеру, чи б то других, сімейних обставин. Но ось з'явилися, хлопці і іншої вдачі, це не Миколи Джери, і не Зінько, чи Васюти Б.Грінченка, людей з певним характером, чутливих до людських бід, насильства, всякого рода несправедливостей.

Тут сплила наверх, нова порода сільських нікчем, дурачків, безпутніх нероб, пустих хвальків, вискочок, до цього часу, малопомітних в сільські масі. Тепер для них відкрилася дорога, а там уже і старші сільські активісти, комезами, ті зелені вчительки, а за ними, стояли і ті міські шарлатани, словом, все сміття спливало на верх, заповнювали всі місця, во імя нової людини, кувалися кадри. А згодом, заповнили і всю країну. Якщо, раніш їх люди висміювали, чи і просто не замічали їх. Тепер же на них, дивилися з призирством та ненавистю. З них і формувалися, всякого рода лакеї, «штурмовики»(чи як у німеччині «SS»), і тих і других запутала ідеологія, або ж, ще проще, ішли щоб покомандувати, мати владу над іншими, або ж і самі не знали чого вони лізуть. Здебільшого, це були з бідніших родин, а надто, із духовно бідних, людей, з зломленою моралю. З другої сторони, прагнули зайняти певне місце в громаді. Піднятися на певне становище, вискоча вище від інших до сіх пір у них не було таких можливостей. Но ось з'явилося «нове віяння» здибалося із ідеологією і підхатило, понесло, а вони у свою чергу, тягнуть за собою інших ще більш темних. А вже разом, втративши усякій глузд, тому що розум до розуму, вмiсті дають уже мудрість. А глупість до глупості, створюють ідіотизм. Ось вони вже вмiсті, разом, вершина людської маси, юрби, і вже вважають себе надістотами. Несправжні людські потвори, помилки природи, за що вони і зневажають природу, ці атиподи. Були вони скрізь, в містах, в промисловості, по селах, появилися і в нашому селі, і в навколишніх селах. Одягалися вони, в основному, як я бачив у нас в селі, чоботи, галіфе, якійсь напівформенний кашкет, головнеж, солдатска гімнастерка і підперазанна широким солдатским поясом.. Це вже одно, виділяло їх від інших собі подібних.

Для нас, школярів, вважався він, також, чимось особливим, з однієї сторони, чи із другої сторони. Но все ж приміним, в книгах, які в основному переходили на цю тему, комсомолії, в кіно здається вони були і не поганими людьми. Но насправді тих що ми бачили, особливо наші сільські, не викликали у нас ніякої симпатії.. а навпаки антипатію, ненависть, призирство, і насмішку, цілий анекдот, а не людина. Но анекдот злий. Просто, у нас, став створюватися в якійсь мірі, духовний вакуум, взяти за взірець було нікого. Поверхносно, здається і піддержували хоч те що читали, та слухали, но насправді, скоро нашими героями стали блотні вурки. Ми уловлювали, перехватювали їхні «ідеї», хоч у дійсності ми їх не бачили, і не знали, і їхня поведінка, для нас була ворожою, неприємною. Но на заміну нічого не зоставалося, як у свій час у М.Горкого, сама активна маса, міщанської Русі. Потім мені доводилося не раз у житті, зустрічатися з ними з блотними. Не особливо важній народ. Но людей завжди приваблює, щось не знайоме, прикрашенне, розцяцькованне. На картинці і крокодил, не погано виглядає, но покуштувавши його зубів?

Так і в наш час, їх розмальовували, не знаючи, не бачачи їх, можно б було ними захоплюватися. Но... Наш сільській, мало чим відрізнявся від інших, яких по селах було досить, зокрема своєю поведінкою. В перше довелося мені з ним познайомитися, в своїй хаті, зайшло їх шось кілька чоловік. Цей їх головний, шось кричав на батька, видно за податок, потом став стягувати з жертки кожуха.. Батько сидить, знизує плечима, що ж, бери. Другий раз уже біля церкви, осінню, цього ж 30 року.

Церква була у нас нова, збудована звичайно, на громадські гроші. Це була гордість села, також і дзвіниця, нова, висока, хороша а скільки дзвонів було, малі, більші ще більші,

і один самій великій «бас». Все це була затрата у свій час чимала, і майстерності варта була уваги. Також і дзвонити потрібна була чимала майстерність. Звони, перезвони, далі бас. Церква була обгороджена, кругом високим парканом, збоку, калавурка, сторожка, з другої сторони садочок, травичка.

І ось комусь воно вже помішало. Треба все це знищити, зплондрувати, в у деяких людей риса, загадити усе прикрасне. Вандалізм, живучій. Ось і зараз, цей сільській, приємний куточок, Храм Божий, людске надбаня. Як в духовному, так і в матеріальному відношенні, гордість і спокій. Надбаня наших дідів, прадідів, усіх наших предків. Віків-віків, ішли молилися, слухали ті дзвони, святити вербу, пасху, яблука... христини, похорони, відправи... .

Тепер, усе це геть, почали із дзвонів, і якраз ми вискочили із школи, побігли до церкви, тут і порядкував наш комсомолец. Командував, діяв, там скидали дзвони із дзвіниці, мотузки попідрубувати справа не важка, потім з дзвіниці, но на низ, побився чи ні, це...

Тут і зо всіх сторін біжать, старенькі бабусі, жінки, (чоловіки побоювалися), кричать, плачуть, то просять, то сваратся, лають. Особливо для стареньких, в її пам'яті, як не вони то їх батьки збирали гроші, тобото, їх гроші, і їх сватиння. Стоїть це мурло, руки в боки, Злорадствує, кепкує над людьми. Далі на зло, схватив молот, і давай розбивати дзвін, цюкав, бив, ледащому і це не під силу. Кинув, що-йому цьому недоробку, до людских сліз. Як і його, вищим, хозяїнам, громадске добро, людській піт, праця, святиння, все життя, і треба зломати, сплондрувати, знищити, і по якому праву? А це щей і вважалось волею народа.

Та не всякій, злющій бандітюга, не наважився на таке, просто із сорому, пристіжу, перед масою людей, но цьому, все ніпочому.

Звичайно, люди, уже були наскільки залякані, зломленні, що цей їхній протест, на якій ще у них хватило якоїсь сили, вже нічого не міг зробити. Влада вже що хотіла той робила. Плакали, голосили, ходили всілякі чутки, що ночами, в церквах, то щось стогне, то плаче, скигнуть. На людей це ще більше навівало смуток. Но для активістів, не страшне. Все це царство сатани, не боялося нічого. Адже Сатань брав верх над Богом, чи б то народом. Згодом розібрали і саму церкву, все церковне добро, книги, тощо розтоптали, попалили, цінніше покрали, попропивали. Не церемонилися і із людьми, грабували, викидали з хатів, зімою на мороз, старих, дітей, роззували роздягали, на тріскучих морозах. Тягнули з хати останю зернину, останні ганчірки, чи для себе, чи для держави, чи б то, продають на акціоні, згодом і тих розграбують. Для чого? Кому?

Ось іде такий лобур по селі, щось там розмірковує, зайнятий, за ним група хлопчаків. Не чує. Далі став, туп ногою об землю «Ти бобове віддав?!» Крикнув з погрозою, це він уявляє, як то він зайде в хату, до дядька, і зразу накинеться на його. А скільки їх було таких нікчем. Не тільки над «чужими» односельчанами збиткувалися. Батька рідного, не щадили, сміялися. А може і правда була, в сусідньому селі, прийшов такий лоботрас до дому, пообідав, з батьківського хліба, а потім до батька, після обіду зявилося до сільради. Приходить батько, той до його зразу за бороду, та по кімнаті, «ти старий чорт, чого податку не сплачуєш? Чому хлібозаготівки не виконуєш? «Та синок, ти ж знаєш» молчать». Та щей заставляє батька, на ви називати, і по батькові величати, а то і в тюрму загонить. А потім розвилосся на всю котушку. Щось там не так сказав про владу, чи про Сталіна, зразу ж в НКВС. Маєш строк. Ось тобі нащадки Тараса Бульби, чи б то Гонти. Цілий парадокс. З історії знаємо, про монгольску навалу. Но монголи б жажнулися від цього. Пльовали на таку гадість, чи хто згадає колись про це лихо, чи так і зітреється з пам'яті? І хто повинен у цьому, влада, Сталін, чи сам, Сатана. Так в свій час, заслужили собі не добру славу в народі, і такими ж вони і zostалися, і поки влада їх, мабуть і зостануться такими. В народі їх не даром так не любили. В роки війни, я зайшов був до одної старенької жінки, попросити попоїсти. Но вона мене вигнала з хати, з словами, «ви гади, комсомольці, грабували людей,

корови витягували з дворів, іди геть з хати». Я, звичайно в той час, зобідився на цю жінку. Просто за те що я ніколи в комсомолії не був, а в той час і зовсім, і по роках, і взагалі, не любив їх. А тут мені пришиває цей ярлик. Вже потім, я її виправдовував. Щож в душу її це вгризлося, і вона ладна, всякого молодого хлопця об'явити комсомольцем. Несвідомість, но... А яка їх доля потім постигла, хто то з них, пробився, вибився до самих верхів, хтось все ж мав якійсь там чин. А скільки їх згнило в концтаборах, загинуло з голоду, чи пішли за німцями, або ж так просто, zostалися, вийшли із гри, п'янюжками, злодіями і т. д.

Вже у 1933 році, я жив у Лащові в тітки. Ще була рання висна, і голодовка в розгарі, а до того дощі, холода, сирість. Ось заходить до хати, людина, бідна, голодна, змучена. Я його ж зразу узнав, той же наш комсомолец. Но де ділася та його комсомольська вдача, страшна, нещасна істота, труситься, просить у тітки щось попоїсти. Я завжди, проявляв жаль до чужого нещастя, но на цей раз він у мене не викликав ніякої симпатії, зразу я припомнив і того кожуха і ті дзвони. Все це викликали у мене якусь неприязнь. Незнаю, здається тітка щось дала йому, кусок буряка. Но ось у куточку, шкаралупи із печеного буряка, просить «Я візьму їх тьотю», тут я не здержав і закричав, «Не давайте йому їх він у нас кожуха з жертки тягнув». Цікаво було б знати, що в той час думала ця істота? Адже нещодавно, він же тягнув останню зернину, в людей із хати, доводив і людей, і в тім числі і себе до такого стану. Ні мабуть такі люди, не здатні взагалі думати, хоч все ж здогадався їти просити їсти в друге село, в своїм йому... Куц...

Та й нічого було давати, в людей, може хтось і зберіг щось там від цих лобуряк, то сам їв і ховався, від людей. А де ж його наставники? Зверху до низу, ідіотска машина. Згадаєш а може і зострінешся із такою людиною, і не віритися що так могло бути. Сказати щось таким подібним людям, неможливо нічого, або ж він ніколи не зрозуміє, а то не дай бог, ще захватить тебе, і сам попадеш. Щось після того я цю людину не зустрічав, думав що її кінець. Як і багатьом іншим, но вже через багато років, після війни, я розмовляв з одним своїм односельчаном, старим чоловіком, і поцікавившись, розповів йому про цю людину. Виявилось що все ж він пережив, той голодний рік, і вже при німецькій окупації знову ж утерся в кирівники, був замісником старости. Якійсь там час, і знову ж, діяв по старому. Но при уході німців, вже знову ж зійшов з сцени. І лиш викликав, насмішку в людей, звали його «Пан староста», за ті ж старі гріхи, все ж ще не наважувалися згадувати. Те або забувалося, або ж, ще було «табу». Подібних людей є досить, в кожні громадкості, їх або ж не замічають, або, з них глузують, як неповноцінних дураків. Но в часи лихоліття, це сміття спливає на верх, і вже робиться страшною силою. А по скільки на їх стороні, і органи влади, то доводиться зважати на це, і покійно гнутися перед ними. А людска темнота, глупість, ще більше приводить до свавілля, до насильства, і допомагає цим негідникам. А попробуй, пояснити тим нещасним жертвам. Один тебе схватить за комір, а ті злидні, ще й піддакувати будуть, або ж порозбігаються.

Якось, я в розмові, про Чапаєва пробував був пояснити, що сам Чапаєв, простий, не грамотний мужик, та куди там, чуть не вскочив у халепу. Що ти против нашої влади? Чапаєв це ж...

Вже після війни я мав стичку з одним тим старим активістом, чи б то комсомольцем, він уже десятки років, за свою діяльність, відсидів у Сибірі, у концтаборах. Я же пройшов робітничу школу, словом був, пролетаріатом, в буквальному розумінні цього слова. Но інколи дозволяв собі висловлювати свої думки більш відверто, про всю цю крахоборщину нашу. Но цьому субекту, все це було не по душі, він обзивав мене, підкуркульником, по старі моді, смішно, і глупо, зокрема для нашої пролетарської держави. А він її вірний слуга, пролетар – стає підкуркульником. А той що живе за рахунок робітничого класу, тягне із його соки, пролетар. Дівчата, як їх показували в кіно, в книгах... в газетах, то що, показувалися як житерадосні, розумні, передові, ідейні, цвіт, сілького, чи взагалі, дівочтва. Комсомолочка це щось особливе, як то в пісні.

Ой полола дівчина буряки, буряки.

Де взялися, комсомольці, юнаки...

Вони ж тую дівчину, узяли

В комсомольській осередок, завели.

Стій тут, не вертись.

В комсомол запишись.

Диб..диб комсомол, передай в окружком

Що вона піде, Ленінським шляхом.

Вона, піде, піде, піде, Ленінським шляхом.

Співали, чи б то, верещали ми в школі, «сучасну пісню». Так пішли, скільки їх проклина свою долю, по таборах, смерті на фабриках, заводах від голоду, важкої праці. А хто так і zostався, горбатити біля буряків. Було всяких і всілякого. Но краще б було до буряків не братися, а більш до розуму.

Ось подібний приклад. В сусідньому селі Мошіриві. Була собі проста дівчина, або ж, як то говорить, ні се ні те, просто, без царя в голові, легковажна з дуринкою, словом.... Як би її могла скластися доля... Но ось у селі з'явилися з містечка, з району, ті ж комсомольці, парубята. Попалася вона їм на очі, легка добича, втягнули її в свою справу. Тобто злигалася вона із їми, збори, клуб, сільській театр, все це мануло її, а скоріше хлопці. Життя веселе, і на виду в людей слухала те базікання, в йому нічого не розуміла, но все ж в компанії. Завела собі кучері, по моді, збиралися в місті, з тими парубками реготала, цибала, вечором природа своє бере, кохання, або ж просто тягалася із ними. Так мов і потрібно було. Дома мати по господарству, а дочка по куцах наперемінку, пока не предбала собі байстрюка. Тут і закінчилося її веселощі. Хлопцям вона вже не потрібна. А скоро вони і кинули село. Зосталася вона вже дома біля матері, а роки важкі, а працювати вже відвикла, була надія на соціалізм, комунізм, а сіла на шиї матері. Поки що була стара мати, ще сяк так, перебивалася, мати годувала її і онуча. Но ось мати здала, померла, зосталася з дитиною, безпомічна, зневіченна істота. А тут і війна, ось і німці, в селі другі порядки. Тай із продуктой треба зуміти, дістати. Безпорядна зосталася в хаті, голодна, холодна. А тут ще й, давай вибизирувати активістів, советських. Кінулися, і до неї. Но її дядько, бувши помічником старости, в управі, відстояв, киньте її, що ти в неї візьмеш. Це просто хвора, на голову, глупа дівчина. Прийшло лихо, но їсти треба, щось там за літо зібрала в огороді, топити, смикає з хати сніпки, тут же під вікном колодязь, дістане води, оправляється. В хаті, розібрала лежанку, яма замість нужника. Гола ж, боса, пропала людина, і в свої хаті.

А скільки їх загинуло в 1933 році з голоду, або ж були, що залазили, в людські городи, рвали цибулю, шпортали картоплю, буряки. Народ, був злий, голодний, а тут ще й ці злодії, застане дрючком тут же і прикінчить. А то вже і піде, на колгоспний лан, різать колоски, піймає лановий, і знову дрючком, вгатить, і готовий. Людське життя не цінилося ні скільки, як комахи.

Чи було щось колись подібне? Ні, Шевченкова Катерина, бурлачка Васелина.... трагічна доля сільської дівчини. Но то були лиш окремі випадки.. Людська слабкість. А зараз ще й ідеологія втиснулася в наше життя, і всі органи влади насильство, царство сатани. Були такі що зуміли пережити все це. Як не попадали в тюрми, в часи репресії, то на старість збивалися, ставали п'яницями. А може, хтось і зумів пробратися в верх. Були і такі що згодом оброзумівалися, кидали все те, ідіотське життя, і ставали в якійсь мірі людьми, як і всі. Були що під кінець, зрозуміли своє становище, хоч і пізно но і то добре.

Ось один із тих людей, активістів, чи б то, агітаторів, виступав, кричав, все буде достатньо, кругом машини будуть працювати, людям нічого буде робити, тільки но їсти, сідай за стіл, і конвеєр буде подавати, тільки но успівай жувати. Но пройшов час вийшов він з гри, бідний, голодний, тинявся по смітниках підбирав недоїдки, недокурки, побачила його жінка: питають а деж твій конвеєр, став він, підняв палець... «Мені брехали і я брехав». Добре хоч не відмовляється. Комезами та активісти, у нас на Україні, ще здавня

були встановленні, демократичні відношення, в ті чи інші формі закріплювалися вони протів турецьких та татарських поневолювачів, протів польского панування, протів московських феодалів, і хоча Москва, в цілому, зуміла задушити свободу. Но все ж в селах ще залишилися остатки самоврядування. В тій чи іншій мірі борилися люди протів панів, не щадили і своїх доморощених багатів, то відкрито, а то, в своїх піснях, думках, переказах, казок то що, а згодом, і література (дореволюційного часу, звичайно) Співчуття завжди було на стороні, бідніших, знедолених. Засуджувалися завжди багаті що було цілком справедливо, в багатій людині, здебільшого, з'являється, свій гонор, зневага до бідніших, за це саме і їх зневажали. З другої сторони, засуджувалася не чесна праця, а високомір'я, визиск, і засуджувалися лиш окремі, невеличка група людей. Частина людей, удов сиріт, наймитів, і просто бідних людей, які попадали в нещастя не по свої волі, особливо викликали співчуття.

Засуджувалося і всякого рода ледарство, крадіжка, експлуатація, пянство, висміювалося як людська слабкість. В цілому, все це було прийнято середнім прошарком селянства, трудівників, чесних хліборобів, які просто боролися за своє існування. Неприязнь до сильних і допомога, слабшим, така є і основа християнської моралі, і демократичного розуміння. В 30 роки, все це роздулося, піднялося до абсурда, тільки но у спотвореному вигляді, як і взагалі, усе перекручення на свій лад.

Вся ця біднота, була виставлена, у такому нещасному становищі, такими обездоленними. З другої сторони, багаті, чи б то, мало-мальські заможненькі люди, виставлялися, у такому вигляді, як кровопійці експлуататори, ненаситні, які всілякими мірами знищалися з бідноти, а особливо із тих, як їх стали прозивати, комезамами. До цього часу, вони ходили голодними в пошуках їстівного абож, наймитували у багатів. Тепер же вони стали організовуватися у комітети, куркулі ганялися за ними, стріляли в них з обрізів, а особливо коли вони, комезами, пробували ділити для себе землю, тоді на них організовували ціле полювання. Розстрілювали їх, розпорювали їм животи, набивали зерном, топтали їх ногами, плювали на них... і т. д. Словом, якби все це було не при радянській владі, яка з перших же днів оголосила себе, самою демократичною, і справедливою державою, де нарешті запанували самі гармонічні відношення, і в інтересах саме тих бідних станів. А просто в якійсь самій беззаконній, самій хижацькій країні, подумати тільки, кучка людей, яких у селі було одиниці, і ось зненацька кинулися, шматувати всю остальну масу населення, і не зважаючи, навіть на те, що на стороні цієї, остальної маси, стоїть уся державна машина з її різними органами, армії то що. Про це все було написано у свій час, досить і в літературі, в книгах, в газетах, тай і опісля, часто згадується.

Якось, випадково, трапилася така стаття у наші районні газеті. Я і показав її свої титці Л. вона ці часи добре взнала, сама вона проста, наївна жінка, переживши це все на собі, відверта, не дуже вдумуючись яке це має відношення до політики, почувши, це про тих комезанів, вона зразу прийшла в негодовання при самій згадці про них. Комезами, та це ледачі, пяниці, грабіжники. О я їх знаю, це останні зернини, ганчірки забирали з хати, а вже потім збираються і пропивають вмісті. Пропють, знову шукають кого б там розкуркулити, розграбити. Останні чоботи знімали з людини. Зимом на морозі людина тут же пропадала, не жаліли. Лукашову сестру Параску викинули із хати, з дітьми ранньою весною, голодними. Він, чоловік, утік, десь, а я мусила їх забрати до себе. Бідували всі вмісті, згодом всі вони виїхали в Сибір, до батька.

Вже потім весною 1933 року зайшла я в комору, чоловік мій десь пішов, а мене zostавив посторожувати. Ось той комезам, уже голодний, заскочив схватив хлібину, тай кинувся тікати, я за ним. Кричу людям відберіте у його хлібину, не було б жалко, що б то така собі проста людина, но це той комезам, погана людина. Згодом він і подох. Ось вони які то мученники.